

dets Love, bleve mestendels anslagne til godt Ol: Et Bevis paa Stifternes Forsigtighed, og Omsorg for Selskabets Vedvarelse. I disse Tider have saadanne Love tabt meget af deres Kraft, siden Gildesboerne ere ved en kongelig allernaadigst Resolution af 26 Julii 1739 blevene bestemte til Børneskolers Oprettelse i Landet. En langt mere fristelig og nyttig Indretning."

Saavidt de unavngivne Resensentere. Noget mere om de bornholmske Gilder findes hos Rosod Ancher i Bogen om gamle Danske Gilder og deres Undergang S. 95 ff. hvor tillige anføres, at om Nogen af Gildesbrødrene havde begaaet Drab eller svarligen saargjort Nogen, da kunde (efter nybnævnte Bestire Marker Gildes Skraa) hans Tønde Ol ikke befrie ham, at han jo alligevel maatte forlige sig med Øvrigheden, samt Slægt og Venner, og at det endda stod til menige Brødre, om han skulde blive i Gildet eller ey; hvorved Jeg finder værdt at anmærke, at i dette Tilfælde, nemlig i Drabstilfælde, have alle de Skraaer, Jeg har seet, netop samme Anordning, paa det nær, at det ikke er een Tønde Ol, men tolv Tønder godt Ol, den Skyldige mulfteres paa.

Efter saaledes at have talt noget om Gildesindretningerne, vil Jeg, for at Læseren kan see hvorlunde Gildesbrødrene have sine Øirevenyer af

sine Jordegods eller Gildesbo, her Ord til andet
indsføre følgende Stæde: og Fæste-Brev:

No. 4. C7. 24 §.

1787

Kjendes Vi Underskrevne Alder-
mand Jep Hansen og Skraaherre Sersjant Mikael
Lund af Knudsker Sogn at have stædet og fæstet,
med Sognemændenes Raad, Vidende og Sam-
tykke, efter vores Gildesbondes Peder Hansens til
Os gjorte Fravigelse, at han ey længere vil bebo
eller dyrke Gildesgaardens Jord og give deraf den
sædvanlige Landgilde, men er begjærendes at hans
Broder Anders Hansen i hans Sted maatte bekom-
me bemældte Gildesgaard i Fæste; Da bortfæste
Vi herved bemældte Gildesgaard i Knudsker Sogn
med dens tilligende Eghendom, som den dertil lig-
ger og af Alders Tid tilligget haver, til Anders
Hansen, naar han aarlig og i rette Tid svarer i
Landgilde det foransatte Landgilde-Øl, nemlig 4
Tønder godt Øl, 2 Slettedaler Penge og 1 Pd. To-
bak, som alt efter sædvanlig Maade aarlig i rette
Tid skal leveres — Ligeledes at holde Gaardens
Bygninger og Grund udi saa god og forsvarlig
Stand, som det nu forefindes — Saa og at imod-
tage og tilsvare 2 Bord, 1 Bænk og 8 Rander,
som Sognefolket tilhører. Tilgemaade at plante
10 Pile aarlig — Mot at ophegne og opæske Frugt-
træer og ellers hvad Skovbund, der paa Grunden
maatte eller kunde opæskes. Fornemmelig haver

han at holde sig ærlig og skikkelig imod Nabo og Gjenbo baade i Ord og Gjerninger, at holde Hegn i rette Tid, og at holde sig den kongelige Lov og Forordninger efterrettelig og ligeledes at holde og efterleve vores Skrade, Og naar han sig saaledes forholder, som foransført er, saa nyder og beholder bemældte Anders Hansen vores Sogns Gildesgaard sin Livstid, eller om han ved Døden skulde afgaae, da Enken hans efterlevende Hustru sit Enkesæde beholde, naar hun aarlig svarer efter Fæstebrevet den Afgift og Skyld, som hun bær og hende tilkommer med Rette at svare. Herforuden svarer bemældte Anders Hansen til Præst og Degn aarlig deres Tiende — Til ydermere Stadsfæstelse have Vi dette vores udgivne Fæstebrev egenhændig underskrevet.

Knudsker Sogn den 25de Januarii 1780.

Gives til Fæste 1 Tønde og 1 Tjerdings godt Ol, 24 Potter Brændevin, 2 Pd. Tobak, 3 Rdlr. i Penge

Som Aldermand, Jep IHS Hansen Stange —

Skraaherre Michael Lund — Schougaard, Hans HES Esbersen, Herman P. Gode, Anders APSF Pedersen Fyhn, Jørgen Rag, Knud Hansen, Niels NMS Monsen, Peder PJS Jensen, Rofod Olsen.

Heraf sees da at Indkomsterne af Gildesboet blot bestaae i Ol, Tobak og Brændevin, thi de faa Penge, der indkomme aarligen, saasom Gildesbondens 8 Mark og alle Gjæstepengene, tilfalde

efter gammel lovlig Sædvane Gildeselskabets høye Direktion, saa at Gildesboet i egentlig Forstand ey kan siges at gjøre Sognet, end ikke den allermindste, Nytte, men tjener blot for nogle saa af de liderligste Udbyggere med samt Gildets Direktion og et par andre Bønder til aarlig at dræbe fire Søndageftermiddage udenfor Krohus, saalænge Ølet varer; thi naar det er uddrukket, og Gildet hævet med den vist nok ikke meget opbyggelige Slutnings Salme:

"Når bonijn blér fojller, så vaular hajn hjém, &c."

hænder det nok ofte at de besøge Kroen endda samme Aften.

Gildesofstetet eier en Plads ved Kirken, hvilken fører Navn af Gildesvall (Gjillesvahl), paa hvilken Gildet egentligen skulde holdes og Ølet drifkes, men en Bonde dyrker denne Plads imod at overlade Selskabet Værelser i sit Korngulv og en Lo til Dandsesal; thi ogsaa Kvindfolk besøge Gildet.

Fra hvad Jeg her i Særdeleshed har sagt om Knudsker Sogns Gilde, kan sluttés meget til samtlige Landets Gilder eller Bøygdekubber; dog have nogle Sogner kun eet Gilde om Aaret og de fleste Steder holdes Gildet under aaben Himmel. — Men det lader, som at disse, for bornholmske Bønder alt for meget fornedrende, Drickelav skulde være

sin Undergang temmelig nær. Vedvarelsen af Knudske Sogns Vælfærd hænger ganske paa Professorer i disse Tider.

Førend Jeg endnu ganske forlader disse Gilders Omtale, maa Jeg anmærke at til somme af dem ere henlagte Indkomsterne af Bøndernes Skaggelfald, hvilke, for nogle Potter Brændevin aarlig, blive bortforpagtede hartad paa samme Maade som Gildesboen.

Jeg nævnte Skaggelfald, men det er her nødvendigt for de fleste af mine Læsere, at Jeg forklarer hvad dette Ord betyder: Skaggelfaldene (paa bornholmsk: et skaggelfajl eller rettere ejn skaggel-vajl 3: Skaggelplads) ere Pladse, ethvert Sognes folk fra gamle Tider havde paa de modsatte Landskante tæt ved Landevejen til militært Brug, for at de, kommende did til den Egn, f. E. i Tilfælde af fiendtlig Landgang der i Nærheden, kunde have et Sted at sætte (skaggle) sine Vogne, og for det første slaae sin Lejr, fort: et Sted, hvortil de i saadant Fald kunde vide at ty sammen, og Jeg anseer denne gamle Indretning for at være ganske hensigtspassende, men de Gubernører, der sove her over Landet fra Adolf Fuchs til Boldemar Reedz, og vel de senere med, glemte aldeles at have disse Pladse, saa at en efter anden af dem gik over fra at være militær Plads, til enten at blive henlagt til Gilder, som om det havde været Sognesfolkens Egen-

dom, eller at blive enkelte Privatmænds Eendom. Saaledes er et Stykke Jord i Rønne-Byvang hvilket endnu fører Navn af Skaggelsfald, men hvorom gamle Folk vide at fortælle følgende: dette Stykke Jord tilhørte i forrige Tider Øster Herredskompagniet, men en Herredskapitain, som omsider fløttede til Rønne, tilegnede sig, som Kompagnisjef, dette Stykke Jord, men efter hans Død, hvilken ey er ældre end henimod fire Snes Aar tilbage i Tiden, glemte hans Eftermand ved Kompagniet, den følgende Kapitain, at holde dette Stykke Jord Kompagniet tilgode, men samme blev delt mellem Kapitainens tre Børn, nemlig en Søn og to Døtre, og i disse tre Parseller, en Halvdal og to Fjerdedele, er Stykket endnu delt og betragtes for Nærværende i enhver Henseende, som Byesjord. Saaledes lyder Traditionen om dette Skaggelsfald, og saaledes er det efter al Sandsynlighed gaaet med mange af de andre Skaggelsfald herpaa Landet, hvis Sted nu ikke engang vides; men saameget er vist, at Knudsker Sogn i Særdeleshed ey har andet Skaggelsfald, end det forhen nævnte, hvoraf nu gives nogle Potter Brændevin til Sognets Drifke-
laug, og hvilket ligger i Nørre Herred nordvest i Ruthsker Sogn, men Vester Herred i Almindelighed har intet saadant Skaggelsfald, Rønne ey heller.

Dg være dette hermed nok talt saavel om Skaggelfald som og om Gildesvæsen og hvad did henhører.

Efter at have omtalt Proprietær: og andre Bønder: Gaarde, Præste: Degne: og Gildes: Gaarde og Udbyggernes Hus og deres Vilkaar, maa Jeg nu i Korthed, foruden hvad derom allerede er sagt, omtale de bornholmske Bønders Kaar ihenseende til deres Formuesomstændigheder.

Skjønt de fleste Bornholms Bønder have dette tilfælle, at der hæfter Gjæld paa deres Gaarde og at disse ere til Andre pantsatte, saa er dog Forskjellen mellem Strandbondens og Lyngbondens Kaar temmelig stor; thi, mens Strandbonden kan leve stikkelig godt af sin Gaard og det endog saa uden at have nødtigt at slæbe synderligen eller arbejde meget uden blot see til med sine Folk o. d., maa for detmeste manges Lyngbonde leve ved Havrebrød med Byg iblandt og sur Mælk næsten hele Aaret igjennem, hvilket alt dog ey engang Gaarden allene er istandtil at indbringe, men Lyngen eller Udmærkerne maa tages tilhjælpe, og for at kunne faae Føden paa slig Gaard maa Bonden med Familie slæbe jævnt fra tidlig om Morgenens og til sent ud paa Aftenen, Mar ud og Mar ind, uden at kunne nyde nogen Hvile og Rast. Underledes kan ikke Bonden have saadan Lynggaard, hvis han vil vedblive at bo paa den, og ey formedelst Armod blive nødt til at flutte til

andre Steder. Udbbyggere i gode Hus kunne leve langt bedre, end Bønderne paa de fletteste Gaarde.

Ellers mærkes at næsten ingen Bonde eyer flere Gaarde, end dem han selv beboer og avler, uden nogle faa der have to Gaarde, hvoraf den ene som er uden Bygning og kaldes Stæl, dog avles til den Anden, men at være Eiere til Gaarde og bortfæste samme til Læylændinge, er nu aldeles ikke brugeligt hertillands, men at det har været Tilfældet her for nogle hundrede Aar siden, at rige Herremænd have eyet mange Gaarde, og at Læylændingenes Antal har været stort, kan sluttet af de mange Adelsmænd her da vare paa Landets forskjellige Kante udbredte. Ridderen Niels Aagesen, som i det femtende Aarhundred boede paa Maglegaard eyede mange af Landets Bøndergaarde i sin Tid hvilket sees af to Breve, hvilke ere indførte i Suhms (de Sandvigske) Samlinger til den danske Historie, hvilke Brev give, efter mine Tanker, saameget Lys om Bornholms Forsatning i Middelalderen, at deraf fortjener her at gøres et Uddrag.

Det første er: Hr. niels aaghese n riddher i maglegordh, hans Obligation paa 800 Mk. lûb. guldh redhe penninghe och i goth giort selff, hvilketh hans ælskelig och kære høstru sophiæ lauiß dather hannem (som Brevet siger Ord til Andet) "wilsseth hawffwer meghe til wnsettyng sidhen iagh kom til borenholm, fför hwilken forne swm penninghe iagh

henne i panth setther myn gordh hwilken
 iagh selff nw i boer met flere gordhe och
 mølle, som her effther skreuth stoer som er først i
 sti laurencii soghn pære gordhen som hermen
 sersen i boer och giffuer, en siærdingh smør teyæ
 (1: Tiende) och tiænæsthe Item gadhe gordhen
 som lasse horkarl i boer och giffuer en pund smør
 teyæ och tiænisthe Item i mølle som hedher roghe-
 lundhs mølle i samme sogn Item i gordh i sti
 nicolai soghn som oleff nille i boer och iiij pd. smør
 teyæ och tiænisthe Item i gordh i sti Peters sogn
 som per iepson i boer och giffuer v pd smør teyæ och
 tiænisthe Item en gordh i swanikke som clavis sudher i
 boer och giffwer i skippund salt hwilket forne goz
 iagh myn fære høst i panth setther — — Til
 ydermere wisse och forwarningh hengher iagh myth
 insæylæ nedhen for thette myth opne breff tilbeden-
 des hedherlige och welborn men hans brerstorp hø-
 wihsman paa hammersshuss her hans iwl iep splidh
 landzdomer paa bornholm otte wff per iwl webnere
 och lasse iensen fogith i brunghiss gordh ath the
 henghe therriis insæyle nedhen for thette myth obne
 breff met myth. — Skreuth ath magle gordh aar
 effther gudz byrdh m cd xc 3 Die Kanuti Regis &
 martiris"

Det Andet: jak niels aagassen riddere aff
 magle gaardh — oplodh (aar mcdxtercio sti fundz
 dagh martiris) hetherligh man oc ærligh her hans

jwl soghnæprest ath øster marie soghn och hans æff-
therkommere en aff mynæ giarde som liger nordhen
aff marie kirkæ som nu per clawessen wdy boor som
gissuer fiærdhing smør tiijær oc thienistæ met saa-
dan skæl ath forde her hans jwl och hans æffterko-
mere skwllæ holdæ æller hollæ latha en mæsse om
wgen om fredaghen aff thee haly v wnder tiil ewigh
thidh i sognækirka oc wor frwæ loff om søndaghen
æffter massen Och en gaardh i sti ieps sogh som
michel pryss wdi bor og gissuer v pd smør thienæ oc
thienistæ och en gaardh i nexæ som hans kwallæ paa
boor ffor en ewigh mæsse aff iomfru marie ath hold-
hæ i sti margretæ kafil om liordaghen æller tisdag-
hen ther næstth æffther — — Om Messerne for-
sømtes skulde Gaardene komme tilbage igjen til Stif-
terens Arvinger — Under Brevet Nage Nielsens
incele (Segl) og følgende "godæ mens incele som
ær her hans iepsson soghnæprest at sti ieps kirkæ per
jwl i sti ieps soghn sannemam lasse jensson foffwet i
bræng hæ søwren perffen sanneman i øster marie
kirkæ soghn."

Saameget af disse to vigtige Dokumenter har
Jeg skrevet ud her for at vise hvilken Mængde af
Gaarde denne ene Nage Nielsen havde at pantsætte
eller bortskænke til gudeligt Brug. Ligeledes læses
i den gamle Beskrivelse over Bornholm fra 1624,
at i Nager Sogn da var et Hospital, St. Jørgens
Gaard, hvorpaa i forrige Tider har boet en Adels-

mand ved Navn Skjalm Gyldestjerne, som skænkede den og atten andre Bøndergaarde til et Almissehus. Hvilket altsammen viser, at der i forrige Tider en have være nær saamange Selvehere paa Landet, som der nu ere.

Man seer ogsaa af foransførte at Bornholm har i forrige Tider havt sin egen Adel og Herresæder, hvilket endog Lyschander langt senere, nemlig i det syttende Aarhundredes Begyndelse, beretter i Fortællingen til sin Krønike (See de slemiske Samlinger til den danske Historie I D. 2 H. S. 80). Blandt de i Underskrifterne til foransførte Brev forekommende Navn, mærkes følgende af bornholmsk adelig Slægt, nemlig: Niels Nielsen selv, af Familie en Sparre, som førte i sit Skjold tre Sparrer over hinanden; Jep Splid til Splidsgaard, Landsdommer, som førte en Regnbue skraa ned fra Højre med nogle spidse Takker nedad i sit Vaaben; Otte Uff af en gammel bornholmsk adelig Familie, som førte i Skjoldet en Triangel med en skraa Linie over hvert af de nederste Hjørner; og Peder Jul, ligeledes af en gammel bornholmsk adelig Slægt, hvis Navn paa bornholmsk udtalede Jul, førte som Vaaben eller Skjoldemærke to Segle korsvis over hinanden, men Hans Brerstorpe, i sit Sigil kaldet Brinstorpe, var egentlig ingen bornholmsk Adelsmand, men blot Hovedsmand paa Hammershus og Broder til daværende Erkebisp Bro-

storp i Lund. Dog skal den bornholmske Slægt
Bistrop nedstamme fra bemeldte Hans Brerstorp.

I følgende Brev, der haves indført i Danske
Magasin 3 Tom S. 229 under Titel: Vidnes-
byrd af Bornholms Lands, Thing om
Forløfte for Peder Olsen Wæbner ic.
1433, og hos de Thurah S. 43, nævnes ni Wæb-
nere eller Adelsmænd. Saaledes lyder Brevet:

"Alle Man thette Breff see, æller høre læse,
hilse Wi Per Boszen Lanztingz Sachorare y
Borendholm, Martin Martinsen, Mans
Thorkilsen, Per Thorkilsen, Hannus
Nielsen, Per Laurenszsen af Wapne,
Andirs Jepsen, Abram Jensen, Odhfil Andirs-
sen, Karl Olsson, Drews Jensen, Karsten, Bon-
der y fornessnde Land, ewinnelighe meth wor HErræ.
Kwngiore wi alle Mæn, meth thetta wort Dyna
Breff, ath wi wethirkenne oos have lawith ærleke
Mæn, Ake Nielsen Lanz, Fogth y fornessnde Land,
Jes Harbo af Wapn, Jes Persen af Wapn
Per Nielsen af Eke By Sognaman i Alfre Sogn,
thet Per Olsson af Wapn boendes i Niclaus
Kirkere Sogn, skal aldrey feydhæ æller feydhæ la-
tha oc ey patala Ake Nielsen, Jes Harbo, æller
therræ Arwinge, oc ey therræ Bwdh, som ower
ware y fornessnde Per Olssons Gardh, tha hans
Gozs Skistes, som for brædith war for thet Man-
drap hwilketh hanwm y Rothna wethirfor. Item

ath han aldreghe skal Si n æ Søster wanælske, eller
hachæ y Sæng eller y Sæthe for then Wetherwilghe
som hanwm wetherfor for hænnes Brodhirs Døth.

"Item skal han aldreghe bare Sværd eller Ste-
kemæys, eller nofer hans Thænare hans Werghe
bærre eller føre æffther hanwm, wtan hans Herskap
behøwer eller tilfigher. Item skal aldreghe Hwlghe
hans Ewen, som meth war i forneffnde Mandrap,
meth forneffnde Per Olsson i hans Tæniste ware,
eller y fornæffnde Land bliwe. Tiil mere Wisse
och Withnisbyrd ath swa tiil gangeth och lawæth
ær pa Rothna Thing y gothæ Mænys Nærwærlisses
Mahørelse, tha hænge wi forneffnde af Wapne war
Indseyle for thette Bress, och wi forneffnde lawen-
dis Mæn Bønder y fornæffnde Landh, som ikke Ind-
seyle havæ, scrive wor Merke høys thesse nærwæ-
rindis hængende Indseyle meth forneffnde. Scre-
with och giwith pa Hammars Hwys Nar æffther
wars Herres Røthillse Tiidh MCDXXXIII. Lawer-
daghen æffther alla Helghene Dagh."

Man seer heraf at Bornholm i forrige Tider
ey har manglet Adelsmænd, men at de endog have
brimlet her saaledes som og overalt her i vort Nor-
den i Adeltiden, det er i det fjortende, femtende
og sekstende Aarhundred dog var megen af den born-
holmiske Adel i de gamle Tider intet andet end Erkebi-
skoppens Bøbnere, hvilke efter Reformationen, da
Landet ey længere tilhørte hine lundiske Erkebisper,

men Lybekkerne og de danske Konger, vel ikke havde meget at betynde, saasom Lybekkerne paa Kjøbmænds Vis takserede Adelskabet en efter dets Aler o. d. men efter Adelsmændenes Fornuue, og de danske Konger havde i hine Tider selv fattig dansk og især plattysk Adels at føde i saa store Flokke, at de forfættrede Erkebiskoppers Bæbnere og Frimænd nødvendigen maatte blive at ansee som Ikkeadelsmænd. Imidlertid have disse vedblevet at paastaae Adelsrettigheder, indtil anden Fredrik (høyløvlig i Huskommelsen) fik stoppet Munden paa nogle af dem ved følgende Brev:

”Vi Fredrik den Anden ꝛc. Gjøre alle vitteligt, at Vi ere komne i Forsfaring hvorledes at Mange paa Vort Land Bornholm udgive sig for Herremænd (i: Adelsmænd), og tilholde sig der Adelsfriheder, endog det ikke er at bevise (nemlig at de ere af Adels), hvorved Vor og Kronens Ret og Rettighed i adskillige Maader forkrænkes; Og efterdi tilforn i samme Sag ere Breve udgaaene, og dermed er seet gjennem Fingre; Saa forbyde Vi endnu Alle, og Enhver særdeles, der paa Landet nogen Adelsfrihed at bruge, uden han skjælligen kan bevise, at han er ægtefødt af Adels, eller og haver af fremfarne Konger forhvervet Adelsfrihed. Findes Noget som sig med Adelsfrihed befatter, og det, efter som forskrevet staaer, ikke kan skjælligen bevises, hvorover Vor og Kro-

nens Rettighed forforktes, da skal Vor Befalingsmand (Lensmanden paa Hammershus) hannem derfor tiltale og med Retten forfølge; og da siden gaae til dermed efter Lov og Ret. Hvorefter sig Enhver kan vide at rette.

Givet i Kjøbenhavn den 15 Nov. 1565.

Det synes Mig at være klart af disse Ord i Brevet: haver af fremfarne Konger erhvervet Frihed, at der sigtes til de erkebiskoppelige Bæbnere, thi hvem andre skulle vel give sig Tid for at være af Adels, end netop disse. Det er derfor høyst paafaldende at Man, blandt dem, der have som Adels og Frimænd under den 9 Januar 1659 underskrevet hint Gavebrev, hvorved Bornholm til Frederik den Tredie blev foræret, findes et par af den kofodiske Familie, hvilken da begyndte at tilegne sig nogen Adelsfrihed igjen; thi at Kofoderne aldrig have været Adels, uden erkebiskoppelige Bæbnere, viser klarligen deres Adelsbrev, hvilket findes indført hos de Thurah S. 44 f.

Bemældte Frihedsbrev bliver her at indføre, saasom det vil være ikke ufjærkommet for Enhver, der ey har de Thurachs Bog om Bornholm ved Haanden, at see hvorlunde det har sig med denne Ret, der er en af de største og mandstærkeste paa Bornholm, og det saameget desto mere, som Jeg har mærket at adskillige staae i den falske Formening,

at Kosodernes Adelskab har sit Ophav fra Stortaleren Jens Pedersen Kosod, der lod sig udbasune som Formand for Sammenrottelsen mod Svensken i Maret 1658, hvilket vel tildels maa komme deraf, at ogsaa den Kosod, Erkebisp Børge optog i sit Adelskab hedde Jens Kosod. Saaledes lyder Brevet Ord til Andet, som følger:

"Vi Børge med Guds Raade Erkebiskop i Lund, Sverriges Første og Paven's Legat, gjøre hermed vitterligt, at Vi af Vor synderlige Gunst og Raade, have taget, annammet og undfanget, og nu med dette Vort aabne Brev tage, annamme og undfange Os elskelige Jens Kosod, hans Hustru, Børn, Hjon (3: Tyende), Tjenere og Gods, rørendes og urørendes, udinden Vor biskoppelige Hegn, Børn, Fred og Beskjærmelse, besynderligen at ville haandthæve, forsvare og dagthinge til al Rette; og saasom bemældte Jens Kosod, der hidtil har været ufri og en Almuesmand, haver ladet sig finde udi denne sidste Tog og Fende som en brav og tapper Helt, til at slaae paa Vore og Rikens Fiender, og forsvaret Vort Land; Saa have Vi hannem for saadan hans tro Tjeneste og Tapperhed bevilget og samtykt, saasom Vi og hannem med dette Vort aabne Brev bevilge og samtykke, at han herefter skal være en fri Adelsmand, og haver derfor givet hannem dette paategnede Adelsvaaben, som er: et blaat Spende i et rødt Feldt

og to Horn oven i Hjelmen; hvilket adelige Baaben han, hans Børn og Afkom, skulle nyde og beholde, og skal han, hans Børn og Efterkommere, saafremt de sig saaledes forholde, som han for dem gjort haver, naar noget Rov og Bytte efter Krigen deles, tage lige Lod af det Bedste, som andre Rigens Adelsmænd.

"Thi forbyde Vi Vore Biskopper, Riddere, og andre Adelsmænd udi Vore Lande, fornævnte Os elstelige Jens Kosod, paa saadan hans Adelsfrihed at hindre eller i nogen Maade Forsang at gjøre. Til ydermere Stadfæstelse, have Vi ladet hænges Bort Sekret her neden under dette Brev."

Givet 14de Junii 1514.

Det i Brevet omtalte Baaben findes stoffet i Kobber hos de Thurah S. 45.

En Forsattter af et genealogiskt Værk, fortæller i Anledning af Kosod-Slægten's Velde, at der blandt de i det niende Aarhundred mod Frankrig og England uddragende Sværme af Normanner, have været danske Adelsmænd, med Tilnavnet Kosod, hvilke han antager at være af den bornholmske adelige Kosod-Slægt, men naar Man lægger Mærke, til at saavel arvelig Adels som Familienavn først er opkommen hos Os længe efter Normannerne's Tid, saa synes det Rig, som at bemældte Passiar om Kosod-Stammens Velde ikke

engang fortjener ordentligen at gjendrives, thi naar den blot anføres er den af saadan Beskaffenhed, at den tilstræffeligen gjendriver sig selv. Paa saadan Maade kunde Man jo endog gjøre den *Þorsteyrn Uxafotur*, det er udlagt: *Þorsten Kosod*, hvilken omtales i *Olaf Tryggvason's Saga*, og som *Mar 1000* bivaanede det store Sæslag ved *Swolder*, til en bornholnisk Adelsmand af *Kosodernes* Slægt, hvilket ogsaa ganske sikkert var skeet, dersom bemældte *Þorsten Oksfod* eller *Kosod* havde været slige genealogiske Skribentere, som den ovenfor omtalte, bekjendt.

Hos *Kristoffer Gjesfing* i den *Tredie Delens* første Bind af hans *Bog om Inbellarere* ved S. 412, have en Tabel, der skulde give en Oversigt over de *Kosoders* Slægt fra den af *Borge Erkebisp* adlede *Jens Madsen Kosod* til *Rutidens Kosoder*, men det er langt fra at samme Slægte-Table er saa paalidelig som den burde været. — *Gjesfing* deler Stammen i to Linier nemlig i *Koefoedernes* eller de *Adeliges* og *Kosodernes* eller de *Uadledes* Slægt, men Jeg veed bestemt, at ved een og samme Familie af *Kosoder* bruges snart *Skrivemaaden Kosod*, snart *Koefoed*, snart *Koefod* eller *Kofoed*, alt efter Enhvers særdeles orthografiske Griller. Ja, der have endog været *Kosoder*, der have skrevet sig efter *Platthydsken Kauffutz* som kan sees af en Table i *Svaniske Kirke*, indført hos de *Thurah* S. 157

og sammesteds paa et Skib som hænger under Kir-
keløstet findes Navnet Pagel Kofodt 3: Povl Kofod
(See de Thurah S. 160), men den samme Mand
findes ogsaa nævnt (see S. 156) baade Koesod og
Kofod, og Kofod (S. 158), hvilket alt tilssammen-
taget viser at Navnets blotte Bogstavering ey er
nok til at adskille imellem de mange forskjellige
Slægter af Kofoder.

Kun den mindste Part af de store Hobe af
Kofoder hertillands findes, ere Efterkommere af hin
bispelige Bæbner Jens Madsen Kofod, men de fle-
ste ere blot Døbefkofoder, der er saadanne som, efter
enten en beslægtet eller ubeslægtet Kofod, have i
Daaben faaet dette Navn.

Det vil her ikke være af Bøyn at give et
Stykke af Familiens Urtartal, forsaavidt de
deri forekommende Personer ere af nogen Vigtig-
hed, hvorimod de udelades, som ey paa nogen
Maade have udmærket sig.

1.

Jens Madsen Kofod, adlet af Børge 1514
var blandt Bispens Hofflæng. Faderen skal have
været en Smaahandler i Hasle ved Navn Mads
Jenssen Kofod. Jens Kofods ene Søn.

2.

Mads Jenssen Kofod, Borgemeester i
Rønne, havde en Søn.

3

Hans Madsen Kosod paa Kyndegaard, blandt hvis Sønner vare Landsforræderne

4.

- a) Mads Kosod, Landsdommer, hvis Navn er noksom kundbart, ham til evig Etkjændsel, fra Wrangels Tid.
- b) Peder Kosod, Borgemeester i Rønne, som og var med at opgive Landet til Wrangel 1645, han døde 1648.
- c) Jakob Kosod til Kyndegaard, ogsaa bekjendt fra samme Tid og samme Landsforræderi.

Blandt denne Peder Kosods Sønner mærkes især følgende:

5.

- a) Mads Pedersen Kosod, der ifølge en Gaane der har tilforn hængt i Rønne Kirke, hensov paa sin Vresæng (?) den 11 Okt. 1677 i sit Alders 51de, som Fændrik i Rønne.
- b) Hans Pedersen Kosod, paa Kosodgaarden, Capitain *); disse to Brødre have udgivet sig

*) Saaledes har Gjessing i sin Table over Kosod-
Etten, men dette er dog urigtigt, da den Kapi-
tain ved Infanteriet, som den Gang boede paa
Kosodgaarden, hedde Hans Madsen Kosod,
og var af en ganske anden Slægt, der ey nedstam-
mede fra hin Jens Madsen Kosod som blev adlet.
Hans Pedersen Kosod boede derimod paa Myre-

for Adelsmænd ved et Diplom af 19 Janv. 1659
at underskrive.

(Blandt denne Hans Kosods Afkom, hvilken
især har udbredt sig i Danmark, Norge og Her-
tugdømmene mærkes Sønnesønnens, Hans Pe-
dersen Kosods Søn, Peder Kosod, der døde
1760 som Professor Matheseos i Odense; Søn-
nesønnens, Hans Hanssen Kosods, Søn, Hans
Kosod, der var Konferensraad, Direktør i Ge-
neralpostamtet, det militære Uldmanufaktur o.
m. og som har efterladt sig adskillige Sønner;
Og videre nedstamme fra bemældte Hans Peder-
sen Kosod ved hans Søn Mads Hanssen Kosod
der var Proprietær til Almegaarden i Knudsker
Sogn, Skipprene og Kjøbmændene Herman,
Hans, Jørgen og Peder Andreassen Kosod i
København, Slotspræsten Børge Poscholan Ko-
sod i København og Hr. Litteratus Hans An-
ker Kosod sammesteds).

c) Jens Pedersen Kosod, fød 1628, var i
Aaret 1657, efter de Thurahs Vidnesbyrd, Ryt-
ter ved Ridtmester Knud Urnes Kompagni, og laae
da indkvarteret i Kolding, men da han i Desember
s. A. var paa Bornholm, hvor han i Aaret 1653, d.
3 Nov. havde giftet sig og til Udgangen af 1658

gaarden i Ny Lørsker Sogn, hvor ogsaa hans
Søn Hans Kosod (Hansen), Kaptein ved tredje
Infanterikompagni, boede til sin Død 1728.

avlet 4 Døttre, saa forekommer de Thurahs Efterretning Mig noget usandsynlig, allerhelst det er ubegribeligt, paa hvad Maade han i Krigens Tid skulde kunne være kommen fra Kompagniet til Bornholm, da der i Aaret 1658 ingen kunde blive Friemand, som i Fredstider kunde være Tilfældet, uden Man vilde antage at han var deserteret fra Garnisonen, hvilket vilde være en alt for stor Plæt paa saadan Mand's Ære, som Jens Kosod foregives at have været. I en Efterretning han har givet om den bekjendte Opstand paa Bornholm mod Svensken i Desember 1658, hvilken findes indført i Holbergs Danmarks Riges Historie, og derefter hos de Thurah og hos Pontoppidan i danske Atlas, udbasuner han sig som Formand og Ophav for den hele Sammenrottelse, men denne hans Efterretning, som en Smule formeget vindig, skal paa et andet Sted blive vedbørligen drøftet. Imidlertid gav Høysalig Kong Fredrik den Tredie ham Kapitains Bestalling og Maglegaard, hvorpaa han boede til sin Dødsdag, d. 4 Juli 1691. — Han var to Gange gift, nemlig med Margrete Sanders Datter fra 1653 til 1678, med hvilken han havde 21 Børn, og dernæst med Elisabeth Afelene fra 1680 til sin Død, med hvilken han havde tre Børn. Efter hans Død fik Enken (1692) Major Klaus Kosod af en anden Linie, hvis Afkom endnu ejer Maglegaard.

Blandt alle Jens Kosods mange Børn bliver her blot at anføre een Søn.

6

Hans Jensen Koefoed, fød d. 1 Nov. 1664, død paa Thingstad den 10 Juli 1741, som Kapitain ved 4de Infanterikompagni. Han avlede, blandt andre Børn, disse to.

7.

a) Peder Kosod, hans yngste Søn, arvede Gaarden; (hans Søn var Lieutenant Herman Kosod paa Thingstad.)

b) Jørgen Hansen Kosod til Kosodgaarden i Østre Marker Sogn hans Sønner vare blandt flere:

8.

a) Hans Kosod paa Simlegaard, (Han efterlod sig tre Sønner nemlig:

a) Jørgen Koefoed, Præst til Klemens Kirke paa Bornholm, har mange Sønner.

b) Peder Kosod, Kapitain ved Dragonerne, efterlod sig nogle Sønner.

c) Mads Koefoed paa Baasegaard, Kapitain ved Dragonerne, har Sønner.

b) Jørgen Kosod, Proprietær til Kosodgaarden i Østre Marker Sogn. Hans Søn

9.

Jep Jørgen Koefod er nu Proprietær til bemældte Kosodgaard. Han har Børn.

Af det her anførte sees letteligen at Kosoderne
 ere meget talrige paa Bornholm, allerhelst den
 egentlige Kosod-Stamme, hvoraf en Linie her er
 anført, kun udgjør den mindste Del af de born-
 holmske Kosoder, blandt hvilke ere, som før er sagt,
 Mangfoldige der have antaget Kosod-Ravnet, dels
 fordi de ere døbte saaledes og dels uden engang at
 være døbte Kosod eller beslægtede med Kosoderne.

Og være dette hermed for det første nok talt
 om de bornholmske Kosoder og bornholmske Adels-
 mænd, hvilke enten ere plat uddøde eller og de have
 glemt sit Adelskab bag Ploven, ligesom det ogsaa
 er gaaet med den norske Adels; thi nu er paa hele
 Bornholm ikke een Bonde, der skjælligen kan bevise
 sig at være af gammel adelig Stamme.

Nogle af de mest gængse Familienavne paa
 Bornholm ere for Nutiden disse: Skov er Rav-
 net paa mangfoldige forskjellige Familier rundt om-
 fring paa hele Landet; Munk er en Familie, der
 har sit Ophav fra Næker Sogn, men som i de senere
 Tider er noget udbredt ogsaa paa andre Landskante;
 Sonne, en anseelig Slægt, der for det første stam-
 mer fra Tydskland, men nu for det meste har sit
 Sæde sydlands især i Neksø; Sode, hvilken Slægt
 mest har hjemme i Vestre Herred; Bohn er en
 gammel berømt Slægt, der mest har boet i Rønne
 og Hasle: Den berømte Povel Mortensen Bohn,
 der formedelst sin Duelighed blev forfremmet til

kensferlig kongelig Generalfeldtmarſkallieutenant og
 ophøyet i den romerſke Rigsadelſtand, og ſom døde
 i 1759, var en indfødt Bornholmer af Bohne-
 ten, men denne Poul Bohns Morbroder, Herman
 Jønsen Bohn der var General i ruſſiſt Tjeneste i
 Peter den Førſtes Tid, havde kun Navnet Bohn
 fra ſine moderne Frænder, alligevel var han af en
 ældgammel bornholmſk Et og indfødt Bornholmer.
 Om diſſe to Bohner kan ſaaes mere Underretning
 af det danſke Krigsbibliothek, udgivet af Pr. Ra-
 vert; Raſk eller Raſch af holſtenſk, og af oprinde-
 lig bornholmſk Herkomſt; Kure er Navnet paa
 nogle Bønder i Veſtre Herred iſær: Denne Et an-
 føres her, ſaaſom Profanſler Pontoppidan i ſit
 danſke Atlas, 3 D. S. 200 f. i Noten fortæller om
 dens Oprindelse, at der engang (i de hedendiſke Tider,
 i det ottende eller niende Aarhundred efter Kriſti
 Fødsel) kom en Sværm af furlandiſke Erobrere til
 Bornholm, hvor de røvede, ſkjændte og brændte
 indtil de omſider alle bleve ſlagne ihjel paa et Sted,
 ſom endnu kaldes Sylten, undtagen een Mand,
 der ſaae Leylighed at ſmutte bort og ſkjule ſig i Sko-
 vene, men kort efter kom han frem, blev tagen
 til Raade, giftede og nedsatte ſig der, og efter-
 lod Afkom der beſtandig blev ved at føre Navnet
 Kure, og paa denne Maade nedſtamme de born-
 holmiſke Kurer fra ſamme Furlænder. (Altsaa ſkul-
 de paa Bornholm have været indførte faſte Familie-

navn et halvt Martusinde tidligere, end i Danmark). Men som samme Pontoppidans Beretning er saa ærfedum, at Man straks seer den er opdigtet (lige meget enten af Pontoppidan selv, eller af en Kure, der igjennem Amtmand Urne har proppet hele Eventyret i den lettroende Profansler), fortjener den ingen videre Gjendrivelse; thi at anføre den er nok, da den indeholder i sig selv tilstrækkelig Gjendrivelse; Videre er Kjøller hertillands Navn t paa en Familie der mest boer i Neksø Byes Omegn; Holm er Navnet paa endel Familier mest Nordlands og i Allinge og Sandvig især; Vest kalde Mange sig, som ere fra Vestre Marker Sogn; Vesterne fra Løftsgaarden ere af en af de anseeteste Familier paa Landet, hvilken dog ey har noget fast Familienavn, men som kjendes paa det, i samme Et allene, meget brugelige Fornavn Thor; Marker (Marcher) kalde Mange sig, som nedstamme fra Østre eller Vestre Marker (v: Marie-Kirke-) Sogn.

Blandt Fornavnene som bruges paa Bornholm, da ere de for det meste de samme som bruges overalt i Danmark, saasom Hans, Jens, Peder, Erik, Knud, Ole, Sven o. d., blot at de udtales noget anderledes; desuden have her disse Mandsnavn, som udenfor Bornholm ikke meget bruges: Beuest uden al Tvivl en forandret Udtale af det gamle bornholmske Navn Bæset eller Bæset: dette Navn bruges meget nordlands, hvor i

det hele mest gammel Nordiskhed er tilovers; *Veid* bruges ogsaa nordlands; *Gøbber* er Udtalen paa det gamle Navn *Gudbjørn*; ligeledes udtales det gamle Navn *Eybjørn*, *Øbbern* eller *Øbber*; Navnet *Markus* forekommer hyppigen i *Rø Sogn*, men ikke blandt andre end dem, der med *Røbo* ere beslagtede.

Blandt Kvindenavnene bruges disse gamle danske Navn: *Ingeborg*; *Inger* (de Gamles *Ingrid*); *Balborg*, *Günhild*, o. f., meget hyppigen.

Og være dette hermed for det første nok talt om Navn, der bruges paa *Bornholm*, saavel *Fornavn* som *Familienavn*.

Efter saaledes, som i en Indledning til *Bogen*, at have betragtet saavel Landets Produkter af de tre Naturriger, *Indbyggernes* Sæder og Skikke, *Oplysningens* Tilstand og Sproget; *Øvrighed*, *Privilegier* og *Betægter*, *Militærvæsen*, *Benhæsen* o. d.; *Bondegaardernes* Bestaaffenhed og *Bøndernes* Forsatning, *Gildesvæsnets* og hvad did henhører; saa og de forrige *Tiders* *Trimmel* af virkelige *Adelsmænd* og foregivne; staaer nu tilbage at beskrive *Stedernes* Beliggende paa Landet, og hvad did henhører, først ihenseende til *Landsbygden*, og dernæst de samtlige *Kjøb- og Handels-Stæder*. Dog førend Jeg skrider til at beskrive hvad *Mærkværdigt* der er ved hvert *Sogn* især, troer Jeg det være nødven-

digt først at give enslags Efterretning om Landet i det Hele, om alle betydelige Høye og Bjerge, Væ og deres Løb fra inde i Landet liggende Sø og til Havet.

Landets Figur er hartad som hvad Geometrerne kalde en Rhomboide, hvis længste Diagonal er fra Hammeren, som er det norderste Hjørne af Landet og til Due-Odden i Poulsker Sogn, hvilken er den sønderste Udhuft; den korteste Diagonal er den fra Rønne, vesterlands, til Eranikke, østerlands, hvilket letteligen sees ved første Øyekast paa et Landkort over Bornholm. Mod Nordenden er Landet meget høit, stenigt og bjerggigt, men mod Sydenden er mere lavt og jævnt Land. De mærkeligste Klipper, Bjerge og Bakke paa Landet ere følgende.

- 1) Storte-Bakke, omtrentlig midt i Landet paa Udmarken udenfor Vestre Marker Sogn. De ere de højeste paa Landet og bestaae af forskellige Bakke med Dale imellem, af hvilke Bakke den højeste hedder Rytterafneystijn: Rytterknegten, men den næststørste hedder Ornijna-Bakken. Fra disse kan man ey allene oversee hele Bornholm, men endog skue Skaane og Pommern.
2. Rodals-Klipperne ved Alminden ere en meget stor og høy Fjeldvæg hos Rodalen der har Ravn af, at mange Rør, som græsse ovenfor

Klipperne styrte ud over Brinken og staaes ganske i Stykker ved Faldet ned ad Dalen.

3. Ruths Kirke-Bakken eller den Bakke hvorpaa Ruths Kirke staaer, er den høieste paa Landet næst Stortebakken, og den som først sees fra alle de Norden om Landet østerefter passerende Skib.
4. Hammeren er en Samling af gruelig høje, stejle Klipper, paa Landets Nordende. Paa en fra nogle Sider ubestigelig Klippe tæt ved Hammeren stod tilforn Slottet Hammershus hvoraf Mure endnu ere tilovers.
5. Hringe-Bakken (Rijna) er en Strækning af store ubestigelige Klipper mod Søen, for Ruths-fer og ey, som de Thurah siger, for Olsker Sogn. Om Feldtspath og Agat i Ringeklipperne, see herforan S. 18.
6. Lensklint, et høyt Bjerg ved Lensgaard i Østre Lærsker Sogn.
7. Rankleua i Østre Marker Sogn er en gruelig Fjeldrevne.
8. Gamle Borg i Alminden har tilforn været en Borg af meget stor Fæsthed, hvoraf endnu sees Levnings. Ligeledes er og ey langt herfra Spor af en anden Borg, Lilleborg kaldet.
9. Paradis- og Helvedes-Bakken, store Bakke paa Lyngen sønden for Jbs Kirke.
10. Slamrebjerg i Budelsker Sogn.

II. Rispebjerg i Povlsker Sogn er det højest
Bjerg sydlands.

Herved mærkes at hvad Nordbornholmeren
kalder Baffe (bakka) hedder i Sydbornholmerens
Sprog et Bjerg (bjær).

Hist og her i Midten af Landet ere Indsø
imellem Bakkene som og især paa Lyngen; Nogle
af de vigtigste Indsø i Landet ere disse.

Vajllands Kjørn ved Vajllandsgaarden i Na-
ker og Kjæregaarden i B. Marker Sogn, hvor-
ved en stor Torvemose.

Borresjø) 1: Borg-Sø, tæt ved Gamle
Borg) i Alminden, om hvilken vides at fortælle
mangehaande Ting, saasom at her skal i forrige
Tider have staaet et Slot, som er sjunket, samt
at heromkring ideligen spøger ved Rattetid, at Sø-
en er bundløs, o. d. See her foran S. 66.

Olana, beliggende paa Lyngen uden for B.
Marker Sogn, i hvis Midte er en Holm der brue-
ges som Eng.

Basta-Mose, Gasa-Dammen, Gam-
le Mose, Segen, Bettes Mose alle beliggen-
de i den store Udmark midt i Landet, samt længere
mod Nord Lvar Myr, Laange Myr og Lerbeks
Myr.

Nogle flere smaa Indsø findes desuden paa
bemældte Storlyngen, men mindre mærkelige;
Om Træer fundne i Balsmyr læse Man de Thu-

rah S. 36 f. og lærde Efterretninger for 1756 S.

Uden for denne Storlyngen findes desuden følgende Sø, nemlig:

Hammer-Sø ved Hammeren, hvilken det ofte have været foreslaget at gjøre en Havn af, hvorom mere paa sit behørig Sted skal blive talet.

Færste Sø ved Nefse eller Nefse-Myr, og

Marfjøs (i: Mariæ Sø) en langt fra B. Mar-Kirke, beliggende paa Blemme Lyng.

Disse her opregnede ere de vigtigste Indsø paa Bornholm. Mose ere her ellers mange, som det en vil være Umagen værdt at opregne, allerhelst Jeg jo ved hver Sogns særdeles Beskrivelse endnu har god Tid at opregne de vigtigste af dem.

Efterat have nævnt de vigtigste Sø vil Jeg nu og nævne de vigtigste Kilder, som hertillandske, hvilke de Thurah ogsaa Side 32 har opregnet. Der ere egentlig ikke flere end fire, som Jeg her vil nævne nemlig:

Biskops-Kilde paa Bukkegaardens Grund i Nyker Sogn har meget berømt Vand.

Kolde-Kilden i Alminden, hvorved Folt samles hver 23 Juni for at drikke Kildevand, menende at det skal hjælpe mod allehaande legemlige Skade og Sygdomme, dog i de senere Aar, som og i de forrige Tider saavidt Mandemindet rækker, er der nok altid druffet ulige mere Brændevin end

Kildevand ved flige Kildesamlinger. I Kilden sættes til St. Hans Aften et Kar, hvori de Tilstæderværende have Lov at give Almisse, hvilken skiftes imellem Nakirkebyes Almisshus og Nylarskirke, men hvad der saaledes indkommer er altid høyst ubetydeligt.

Helligdoms-Kilden i Rø Sogn er i forrige Tider bleven søgt paa samme Maade som Kilden i Alminden, og hvad der som Almisse indkom tilfaldt Rø Kirke, men det har aldrig været betydeligt.

Salomons Kilde paa Hammeren, ikke langt fra Stranden, udvælder af et Gravsted, hvorved endnu findes Levninger af et Kapell, hvorhos skal have i forrige Tider have staaet endel Hus, og skal dette Kapell have haft sin egen Præst.

"Desuden, siger de Thurah, findes mange- steds paa Landet, især paa Lyngen og paa andre Steder, hvor der er Sandbrud, velsmagende Vandkilder, skjønt ellers alt Brøndvand paa Landet har en brakagtig Smag"; hvilket sidste er ganske urigtigt, thi her findes ligesaa godt og velsmagende Vand, som nogensteds; dog ere der nogle Brønde, og det ikke faa, hvis Vand er noget brakagtigt eller mineralskt.

Nu bliver at opregne de vigtigste Ær og Strømme her paa Landet, dem Jeg vil her opregne efter deres Beliggende og Udløb til Havet. Vil Man be-

gynde Opregningen paa dem fra Hammeren og
østen om Landet til Dueodden og derfra vesten om
Landet til Hammeren efter som deres Ose (2: Ud-
løb i Havet) følge efter hinanden, da komme de i
denne Orden.

Kampelykje Na falder ud i Havet imellem
Sandvig og Allinge nærmest den sidste af disse to
Byer; det er denne Na at Peder Resen i sin haand-
skrevne Beskrivelse over Bornholm kalder Brus-
Na, som de Thurah ikke vidste om, hvor eller hvil-
ken den var.

Teyn-Na kaldes saaledes fordi den flyder
ud i Havet tæt ved Teyn. Der hvor de Thurah S.
32 i sin Bog om Bornholm opregne Erne, nævner
han denne Feind-Na, hvilket er ventelig ved en
Skriversfejl kommet istedenfor Teyn-Na, hvilken
Teynde Thurah saameget lettere kunde begaae, som
han selv slet ikke kjendte Bornholm, anderledes
end ved Efterretning fra Andre.

Dynddale-Na i Rø Sogn, er af Peder
Resen kaldet Jon Na, hvilken de Thurah heller
ikke vidste om, hvor og hvilken den var.

Bobba-Na en, paa de Thurahs Kort over
Bornholm kaldet Rø Na, fordi den er Skilsmis-
se mellem Rø og Lærsker Sogn. Det er en be-
tydelig stor Na. I og ved denne Na ere mange-
haande Lerarter samt Bolus, o. d. See her foran
S 22.

Kobba-Naen i Østre Lærsker Sogn. Lige-
som de to sidstnævnte have Navn af Dynddalegaar-
den og af Bobbagaarden, hvorfor de flyde, saale-
des har ogsaa denne sit Navn af Kobbagaarden,
som den løber tæt forbi.

Kjelse-Naen, som flyder forbi Kjelseby, ad-
stiller Østre Lærsker og Marker Sogn fra hinanden.

Elles-Naen i Østre Marker Sogn falder
ud i Havet imellem Opnæstad og Bølshavn, to
Fiskelejer.

Gyldens-Naen i samme Sogn har sit
Navn af Gyldensgaarden, som den flyder forbi.

Paa den anden Kant eller Side af Landet,
nemlig fra Svanikke-Odden til Due Odden eller
fra Landets Østkant til Sydspidsen, har ingen bety-
delig Na sit Udløb eller Fald ud i Havet.

Paa den tredie Side af Landet, fra Sydspid-
sen vesterpaa til Rønne, falde følgende Ær i
Havet.

Ala-Naen, som kommer fra Alana, et
Baud paa Lyngen uden for Østre Marker Sogn, og
siden løber sydester, forbi Billegrav i Pedersker
Sogn, hvorfra den og kaldes Billegravs-Na-
en. Den falder i Havet tæt Østen for Odden Al-
hammer i Pedersker Sogn. Peder Resen taler om
denne Naes Løb, saaledes at Man maa tro om
ham, at han aldeles ingen topografiske Kundskaber
har havt om Landet i nogen Maade. Det er værdt

her at anføre hans Ord, paa det at Læseren kan danne deraf om hvad Troværdighed slig Topograf har, der aldrig selv har seet eller berørt det Land, han beskriver. Hans Ord ere disse: I Jbsker Sogn ligger Borre-Sø, hvorfra en Åa har sit Udspring, hvilken kaldes Oleaa og falder ud i Havet i den vestlige Del af Landet eller i Vestreherred. *)

Grødby-Åaen i Aaker Sogn, hvilken har sit Navn af Grødby i samme Sogn.

Læs-Åa i samme Sogn er den største paa Landet. Et Stykkevev udgjør den Grændsen imellem Aaker og B. Marker Sogn. Somme gamle Kællinger have i forrige Tider om denne Åa havt den overtroiske Mening, at deri skulde altid drukne et Menneske hvert syvende Aar. De troede endog at kunne høre Forvarslar derom fra Åaen ved visse Raab, der hørtes nede fra den, hvilke det Trolld eller Genius, der boede i Åaen, en glemte at give fra sig, naar det var mod den Tid, at han vilde hente sin Rettighed. En Overtro, ikke ulig den, Romerne i gamle Dage havde om Floder,

*) See hans utrykte Atlas den 3die Tome (p. 163 i den Kodeks paa det kongel. Bibliothek, som Jeg har brugt) "In Parochia Japetana est lacus, dictus Boresö ex quo oritur amnis dictus Oleaa, qui ab occidentali insulæ parte sive in territorio Occidentali in pelagus decurrit.

nemlig at der var en vis Aand eller Magud i hver Flod.

Lille Aa falder i Havet imellem Gose og Aaker Sogn. I dens Ds ere gode Lerarter.

Bældens Aa løber igiennem Nylarsker Sogn, forbi Bældensby hvoraf den har sit Navn, men neden for Bældensby udgjør den et Stykkevech, nemlig lige til sin Ds, Adskilned imellem Nylarsker Sogns og Rønnebyes Jorder. Denne Aa har en Stampemølle.

Paa den fjerde Side af Landet nemlig fra Rønne til Hammeren falde følgende V'er i Havet.

By-Aa en ved Rønne. Den kommer fra Marsijs paa Blemmelyng udenfor B. Markirke.

Blikobba-Aa en adskiller Knudsker og Nyker Sogn fra hinanden. Evende V'er, hvoraf den ene er den af de Thurah S. 32 nævnte Kingeby-Aaen, samle sig ved Elleby i Vestre Marker Sogn og udgjøre derfra denne Blikobba Aaen. Den har Navn af Blikobbagaarden i Nyker Sogn.

Bagge Aa en. To V'er, hvoraf den ene kommer oppe igiennem Nyker Sogn forbi Kyndegaard og Aaby, og den anden fra Klemensker Sogn forbi Baggegaard, samles, en langt fra Stranden, ved den saakaldede Klauses Mølle, hvorved graves Stenful, og udgjøre siden under Navn af Bagge-Aa Grændsen imellem Nyker og Klemensker Sogn.

Nordenfor denne Na til Hasle, som og siden derfra nordesten til Hammeren, er ingen Na af Betydning.

Og nu ere alle de vigtigste Væ paa Landet opregnede, hvorfra Jeg gaaer over til at tale om Sognerne og Herrederne hvert for sig.

Herrederne som ere fire, hvilket før er sagt, kaldes nu efter de fire Verdens Hjørner, nemlig Østre, Søndre, Vestre, og Nørre Herred, men tilforn ere de kaldede med andre Navn, nemlig Hennings eller Hemmings Herred 1: det Østre; Nisle Herred eller det store Herred 2: det Søndre; Rothne Herred eller det hvori Byen Rothna laae og endnu ligger, 3: det Vestre; og Harslef Herred, hvori den lille Kjøbing Harslef, nu Hasle, ligger 4: Nørre Herred.

Østre Herred, som er det, hvormed Jordeborettes begynder, strækker sig langs Havet fra Bobba-Naens Ø og sydostefter til Svanikke Odden og siden sydpaa til Nørre Bækkens Ø nord for Refse. Mod Norden grændser det et kort Stykkevejen til Rø Sogn i Nørre Herred, hvorfra det skilles ved Bobba-Naen, mod Sønden støder det til Refse Byesjorder og Budelsker Sogn i Søndre Herred, men mod det Indre af Landet adskilles det fra Vestre og de andre Herred ved Storhyngen.

Det indeholder tre Præstefald men fem Kirker: Tre Sogner paa Bøngden, nemlig: Østre Lærsker

Sogn, Østre Marker Sogn og Jbsker Sogn; En Kjøbstæd, Swanikke; og følgende Fisketleier: Gud, hjem, hvori en Kirke, Mælstad, Salthuna, Ypne, stad, Bølshavn, Listad og Marsdale.

Det gamle Navn Hemmings Herred, synes Mig at komme af en stor Gaard eller Bostad ved Navn Hemminge, som i forrige Tider laae i Østre Marker Sogn, ey meget langt fra Olana, og hvilket Navn iendnu gjenkjendes i Hennings, gaard, som er den 9de blandt de forhen Borneede i bemældte Sogn. Hemminge betyder ellers intet andet end Hemmings-eyd, eller Stedet hvor en Hemming i forrige Tider haver holdt Hus eller bygget og boet.

Østre Lærsker Sogn er det første Sogn her i Herredet og har sit Navn af Kirken, der, indviet til den hellige Lavrens, hedder Lærskirke, og Lærsker Sogn er altsaa intet andet end en Forkortelse i Udtalen istedenfor Lærskirkes Sogn. Øster lægges til for at adskille denne Kirke med samt Sogn fra en anden Lærskirke og Sogn, som er Ny-Lærsk Kirke i Vesterherred, hvilket egentlig er en forderbet Udtale istedenfor Nilaus eller Sancti Nicolai Kirke.

Her i Sognet ere 49 Selvheergaarde, 22 forhen Borneedgaarde og een, nemlig Lensgaard, der hverken har Gaardstal blandt Selvheer- eller Borneedgaarde og ey er Proprietærgaard, men den

har i forrige Tider været en Herregaard. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede aatte Kongen den, og folgte den tilligemed alle sine andre Gaarde hertilands ved Auktion i Aaret 1743. Paa denne Gaard boede i gammel Dage Obersten Wendiks von Hatten, der var Landshøvding over Bornholm i femte Kristians Tid fra 1682 til 1685. Lensgaarden stattes for 18 Tdr. Hartkorn; men det er dog ingen særdeles god Gaard. Blandt de andre Gaarde her i Sognet regnes Mælstad-Gaarden og Kobbagaarden samt nogle andre for at være gode Gaarde.

Her er tre Byer i Sognet, nemlig Kirkeby der tilforn er regnet at bestaae af 5 Gaarde med Præstegaarden og Degnegaarden, Kjelseby, henhimod Østre Marker Sogns Grændse, er regnet tilforn at bestaae af fire Gaarde, og Strandby med tre Gaarde.

Jeg sagde Byer, men her maa mærkes at naar der tales om Byer paa Bøngden hertilands, forstaaes derved ikke slige Bønderbyer, som i Danmark findes i saa svar Mængde, uden kun visse Gaarde der ligge hver for sig adspredte, dog nogenledes paa et og samme Strøg, hvilket her kaldes ogsaa en Række af Gaarde (en Gåra-rén). Ja der ere endog saakaldede Byer, der bestaae blot af to Gaarde hvilke ligge et godt Bøsseskud fra hinanden eller hver paa sin Side af en stor Aa. Nogen egentlig Landsby findes aldeles ikke paa hele Landet, men

her have fra umindelige Tider været lutter Enstigaarde, hvilket er mærkeligt, da det er og bestandig har været ganske anderledes i Danmark.

I gamle Dokumenter, saasom det herforan anførte Niels Aagesens Pantebrev af 1593, nævnes Pæregaarden og Gadegaarden her i Sognet, samt Raagelundsmøllen, ved Raagelundsgaarden. See ogsaa de Thurah S. 52 som har seet endnu ældre Brev, hvori nævnes de bemældte Gaarde og Mølle.

Kirken her i Sognet er af en ganske synderlig Bygningsart, nemlig som et rundt Taarn, hvælvet og med en Piller i Midten hvorpaa Hvælvingen støtter sig; ved den østre Side af samme Taarn er tilbygget Kor, eller Sang-Huset. Saaledes byggede Kirker findes almindeligen ikke i Danmark, men her paa Landet ere derforuden tre andre Kirker byggede paa samme Maade, nemlig Nylarskirke og Nykirke i Vestre Herred og Olskirke i Nørre Herred. Alle disse fire findes hos de Thurah stukne i Kobber i hans Bog om Bornholm. See Tavle 2. 6 og 7, hvor de alle fire sees, saavel i Opstalt, som og i Grundtegnning.

Paa den 52de og følgende Side i sin Bog om Bornholm taler bemældte de Thurah om disse fire Kirker saaledes.

”Nogle mene at samme Kirker skulle være byggede i de hedske eller andre gamle Tider, og at de skulle have tjent i de senere til Værn, eller Kasteller og Befæstningstaarn, hvorhen en

ten Landsens Indbyggere kunde have baade selv retireret sig, saa og did hen bragt deres Penge samt kostbareste Møbler, og derved forsvaret sig mod Sø- røveres saavelsom andre Fienders Indfald, eller og muligen, ifald Indbyggerne selv brugte saadant paa de Tider almindeligt Sø-Haandværk *), de da ligeledes have betjent sig af bemældte Laarn til Riterade naar de bleve eftersatte af Modpartiet. Hvilken Gidsning gjøres af Bygningens Dannelsse og Indretning, som Man slutter at være til den Ende forsynet med de mange Skydehuller, som findes rundt omkring, hvor Man med Buer og andre slige da brugelige Gevær kunde staae og forsvare sig mod Fienden; Denne Gidsning bestørkes saa meget mere, naar Man betragter disse Kirkers Beliggende; thi de ligge baade nogenledes fordelte i Landet, saa og nærmest ved visse bekvemmelige Steder for Søfarten eller Landgang, hvorfra Man da desto snarere kunde tage Riterade did, til at beskytte sig, eller til at komme de i Land sættende Fiender paa Halsen; Saaledes er: 1) Vise Lars-Kirke nær Gudhjem Fiskerleje og Baadehavn. 2) Nylars-Kirke nær Arnager Fiskerleje og Bugt eller Havn. 3) Nye Kirke nær Rønne By og Havn, og endelig 4) Olb-Kirke nær Søstæderne Allinge og Sandvig samt Fiskerlejet Løyn. **)

*) Detom kan vel Ingen tvivle?

**) Noe en Ting forekommer Mig mærkelig ved disse

"Da nu blandt disse fire Kirker, efter Resenii Beretning udi hans Manuskript om Bornholm, Ny Kirke skal være bygget An. 1287 saa maae sligt være skeet enten af da regjerende Konge Erik Mændvid eller da værende Erkebiskop Johan Dross i Lund *) og Bygningen efter en af disse Herrers Befaling være bleven dannet og indrettet saaledes som forbemældt, til Værn og Kastell, i Henseende til den Tids Fjendes Uro og mange Indfald som Kong Erik (Præstehader) af Norge gjorde paa Danmark. Skulde isvrigt saadan Gissning have nogen Grund, saa er venteligt, at alleneffe den runde Part eller Taarnet af samme Kirker, først er bleven bygget, og siden derefter Koret eller Sanghuset, som det her kaldes, med det øvrige være tilsat, og Bygningen saaledes til en Kirke indrettet.

"Denne Østre Lærskirke er iblandt dem alle fire den største."

Saavidt af de Thurah. Jeg finder ikke at være urimeligt, hvad han angaaende disse Kirker

fire Kirker, nemlig at de ey ere saaledes byggede paa høye Steder, som de fleste andre Kirker paa Bornholm, men temmelig lavt og kunne derfor ikke sees ret langt borte; helst der var i forrige Tider, og tildels er endnu megen Skov omkring dem. *) Formodentlig af Erkebispem, som da aatte Landet; thi Kongen havde dengang egentligen intet med Bornholm at bestille.

holder for, men toærtimod: Jeg er fuldkommen af de samme Tanker, og nu kommer det videre an paa hver Læser selv, hvorledes han vil dømme herom. Hvad imidlertid det efter Peder Resen anførte Aars- tal 1287, anbelanger, da er det Mig vanskeligt at fatte Lid til nogen Efterretning, der blot grunder sig paa en Resens Fortælling; thi Sanddruhed var just ikke altid denne Mands Hovedsag.

Vestre Lærskirke er bygget af Landets egne sorte skønne Marmor, hvilken dog er besmurt med Kalk, dels er den opmuret af huggen Kamp, eller som det hertillands kaldes, Graahald (Gråhajl). Kirken har mange udvendige Pillerer, hvilke især ere af Kampsten opførte.

Hvad sig Indskrifter og desligeste anbelanger da er det vigtigste, saavel som og noget mindre vigtigt, af de Thurah anført, hvorfor Jeg ogsaa forteligen kan behandle denne Materie, og henvise dem, som nysgigtigere Kundskab herom ville have til de Thurah.

Alttertablen, med endel bibelsk Billedmageri og Malning udstaffet og beprydet, har nederst paa den højre Side en latinsk Indskrift af Indhold, at den er malen Aar 1605, da Hans Lindenov sig Bølef var Lensmand, og Lars Olsen Tynbo Sognepræst.

Paa den venstre Side vidner ligeledes en latinsk Indskrift at Tabellen er paa ny opmalen og

udstadsfætt Mar 1638, da Holger Rosenfrands (Nfse-
føn) til Demstrup var Lensmand over Landet og
Thomas Mikkelsen (Viborg, ikke Beyle, som de
Thurah vil) Sognepræst.

Videre findes hos de Thurah anført, en Fane
ophængt til Minde efter Obersten Bendiſ von
Hatten, der var Gubernør over Landet og som
døde paa Lensgaarden d. 24 Marts 1685. Hans
Lig blev samme Aar af hans efterladte Frue Marie
Lilienskjold bortført til Bergen for der at begraves.

Her findes og i Kirken en Ligsten hvorpaa er
at læse følgende Indſkrift.

"Hr. Ole Nielsen Sonne, fød i Sjæl-
land 1626, kaldet til Sognepræst her til Me-
nigheden 1657, døde i sit Alders 46 Aar, den
29 Sept. 1672".

Nederst paa Stenen læses et latinsk Vers, der
ey findes af den Bestaffenhed eller Vigtighed at det
bliver her at indføre. Det ſtaaer hos de Thurah.

Formodentligen er denne Ole Sonne Stam-
faderen til den endnu blomſtrende bornholmske Son-
ne-Slægt, hvilken bestandigen har ſtaaet i vedber-
lig Anſeelse paa Bornholm lige indtil denne Dag.
Saameget er i det mindſte viſt, at Fornavnet Ole fore-
kommer meget hyppigen i denne Familie; ja det
bruges end og blandt de Sonner ved Lyngen,
som ey henhøre til de egentlige Sonners (Nefse-
Sonnerneſ: Et.

I Taarnet ere to Klokker, hvis Indskrifter eller Paaskrifter findes hos de Thurah, og vise at de ere støbte af Arndt Kleimond i Lybek, den største Aar 1640 og den mindste 1684.

Hvad sig gamle Mindesmærker af Runestene anbelanger, da ere her i Sognet tvende slige gamle Stene, hvoraf den ene er med Runkebogstave paa og saavidt som kan skjønnes af Indskriften, fra Aar 1370, men at Runestenen er, uden al Modsigelse, meget ældre, og maaskee endog jævn gammel med Kristendommens Indførsel her, det er: fra det niende eller tiende Aarhundrede, *) er

*) De gamle Præstekrøniker fortælle vel at Evgin, den første skaanske Biskop, ved Midten af det 11te Aarhundred kristnede Blekingen og Bornholm, men dette maa ey forstaaes anderledes end at de sidste Levinger af Hedenskabets da bleve, saa meget det stod i Evgins Magt, aldeles udryddede. Hvo vil vel tvivle om at Christendommen før denne Tid, ja vel ligesaa tidlig som i Danmark var bekjendt for dette Lands søfarende Folk, der drog saameget ud i fremmede kristne Lande men især til Konstantinopel, at Man endog i de nyere Tider har udfundet at udlede Navnet Varanger (1: den græske Kejsers Livvagt) af Boringer (2: Bornholmere); men Tingen er at saasom her tillands ikke blev præket Kristendom med Jld og Sværd, som i de andre nordiske Land, hvor Kjætere spedes til Guds Ære, saa er den gaaen frem med langsomme men faste sikre Skridt.

noget Jeg troer at have temmelig Grund til at antage.

Stenens Afriidsning og Forklaring findes hos Worm i hans latinske Bog om gamle danske Stene, hos Thurah og i Peder Resens udtrykte Danske Atlas. Worm har læst Runerne saaledes:

UDKEL. RIT. STIN. EFTI. BRUDUR. AUG. SUN.
KUNU. SIN.

Det er udsagt paa nu brugeligt dansk Tunge-
maal saaledes:

Udkel udhuggede Sten efter sin Broder og
Sønnelone.

De Thurah derimod har havt en anden Læse-
maade, men, som han ey just var stærk i Runeskrif-
ter, har han anført Worms Læsemaade og Forkla-
ring, men paa tilhørende Kobberstik vises Stenen
efter den af Thurah selv foranstaltede Tegning.

Min Læsemaade, som er høist forskjellig fra
den af Worm givne, men for hvis Rigtighed Jeg
dog ey saa fuldkommelingen kan indestaae, som Jeg
langtfra ikke har den Gærdighed i at læse sli-
g Stenskrift, som hin store Oldforster den mangf-
yndige Ole Worm besad, bliver her at anføre, saasom
det dog kan være mueligt at den Tegning, hvorefter
bemældte Worm forklarer Stenen, kan have været
meget fejlsfuld.

Saaledes har Jeg læst:

EUKIL. RIT. STIN. EFTI. BUVA. AKU. SUN.
THORSYNS.

Hvilket paa dansk Tungemaal lyder:
Eukil udhuggede Stenen efter Bue, Ake Thor-
sens Søn.

Herved mærkes at baade Eukil eller Udkel og Buva eller Bue er gamle bornholmske Navn. Det første findes i det herforan anførte Vidnesbyrd af Bornholms Landsting af 1433 bogstaveret Odhkil, og kommer af det gamle Navn Kel (Kjeld, Kilian) hvilket mest tager et andet Navn foran sig saasom Thorkel, Grimkel o. d. Eukel eller Eukil, som det og kan læses, betyder D. kel eller at den der bar Navnet var en Dbo. Bue er et fra gamle Tider noksom bekjendt bornholmskt Navn (jævnfør Olaf Tryggvassons Saga og Heimskringla i D. T. S. S.), hvilket endnu bruges paa Bornholm men udtales Boye. Det sidste Ord paa Stenen: Thorsyns, er Jeg ey vis paa at have læst rigtigt; men dette er i det mindste et godt gammelt Bornholmer-Navn. Enhver sammenligne nu Worms og min Læsemaade efter bedste Lykke; men imod Worms Læsemaade, synes det Mig, at der kan indvendes at det er hartad en Urimelighed at oprejsse Mindestene over Folk uden at sige hvad disse godt Folk hedde; sligt lader næsten som kjøbenhavnske Epitafier, hvoraf mange findes uden noget Navn,

paa Kirkegaardene, blot sigende:” her under hviler min kjære Kone.

Endnu er for Oldsagers Yndere at fortælle, at der i Midten af Indskriften findes et Kors, hvoraf det maaskee kunde falde Noget ind, at denne Sten er sat i de kristne Tider, men herimod har Jeg følgende Grunde:

- 1) Indeholder Stenens Indskrift selv intet, hvoraf kan slutes om nogen Kristendom, da dog de andre Runestene hertillands have det Dnske tilsidst: at denne kjære Herre Krist vil sørge for den Afdødes Sjæl, hvoraf Man har Grund til at formode at denne Sten, som er fri for hint fromme Dnske er fra ældre Tider, da Man ey forstod sig paa Bønner for Sjælenes Belfærd.
- 2) Betyder efter min Mening bemældte Kors ikke Kristendommens Bmærke, men den gamle nordiske Guds Afathors Hammer, Mjølner kaldet, hvilket Figuren synes at vise.

Men skal det betyde Kristkorset, da kan det vel ikke vise mere end at hin Bue til hvis Minde denne Sten blev sat, var primsignet; thi ellers havde vel været tillagt i Indskriften hint fromme Dnske, som før er nævnt.

Og være dette nok talt om denne Sten.

Den anden Mindesten her i Sognet er en Ligsten paa Kirkegaarden fra 1370 og, saavidt Man kan skønne, er det Ravn som derpaa læses, saa

dant: *Dnus Ericus Gregersön*; men ellers er Indskriften noget vanskelig at læse. Et paa Stenen udhugget Billede viser at det er en romersk katolsk Kirkemand som derunder er begravet. Mere end det her anførte vides ikke at være her i Sogn af slige Levninger af Oldtidens Mindesmærker.

Bed Østrelarsker Sogn mærkes fremdeles, at Beyene ere her formodelsvis i denne Sogn forekommende mange store Skraaner eller Brødder, meget slemme at passere.

Om en Guldmine som her i Sogn er funden i forrige Tider, er talt nok for i Bogen. Og være dette hermed nok talt om Østre Larsker Sogn.

For denne Sogn findes to Fiskerlejer nemlig Gudhjem, hvori er disse to Søbyers Kirke (tilslagt Sogneskaldet i Larsker Sogn), og Mælstað.

Gudhjem angaaende, da har dette Fiskerlejer i forrige Tider været en Kjøbstad men for sin Ringheds Skyld og Indvaanernes Armod er den omfider for noget over 200 Aar bleven nedværdiget fra Kjøbstad til at være Fiskerby. Denne By staaer sig ret godt nu ved sin Silde- og Fiskefangst, da den hartad, tilligemed Kristiansø, forsyner Bornholm med Spegesild. Ogsaa har denne By nogen Molsjord, der af det bedste Slags Jord som findes paa Bornholm.

For dem der elske at læse om gammel Fortids Handeler bliver her at fortælle at Gudhjem skal es-

ter de historiske Opdigtere M. Pedersøn og de flere som med ham have i Nordens Historier fulgt den guthlandſke Lybemaner, have ſit Navn deraf at her landſtege Landets første Findere Thielvar, Dommerens Guthis Søn, og hans Staldbroder Bero, hvilken ſidſte blev boende paa Landet, og kaldede det efter ſit Navn, men den første ſeylede bort herfra Landet efter at have givet Landgangsſtedet Navn efter Gutherne (ſkjøndt det ellers ſkal have Simbrer der fore ud under bemældte Thielvars Anførelſe,) eller efter ſin Faders Navn ſom de Thurah lægger til for at gjøre Opdigtelſen fuldkommen færdig, ſaa at Byen kom til at hedde Guthi-hjem, hvilket ſiden ved Tidens Længde er blevet forandret til Gudhjem, men om der end ikke var noget andet at ſige imod bemældte Hypothese, end det at den af M. Petræjus eller Pedersøn er antagen, vilde det være nok Grund til dens Forkaſtelse.

Jeg antager at Gudhjem paa andre langt ſandſynligere Maader, end den her anførte, kan være kommen til ſit Navn, ſaasom deraf at her i Byen har i de hedenske Tider været et almindeligt Offerſted og Afgudſtempel for hele Landet; og at de Gamle derfor have troet, at en vis eller flere af Guderne her har havt ſit ſærdeles Bæreſtæd og Hjem.

Mere om Gudhjem ſkal paa ſit behørigte Sted blive talt i det følgende af Bogen.

Mælstað er et Fiskerlejer i samme Sogn, beliggende ey langt fra Gudhjem mod Sydost, til hvilket Stæds Kirke Mælstaðbo henhøre. Dette Fiskerleje er ellers langt ringere end Gudhjem, saa som her kunß bo saa og idel fattige Fiskere. Saa er her og nede i Mælstað en Bondeggaard, hvilken er en meget god Gaard, og som især lægges Mærke til, fordi hertillands ikke ellers bo Bønder i Fiskerlejerne.

Det er dette Fiskerleje, som paa nogle Landkort er nævnt M e l s t a d, hvilken Læsemaade ogsaa findes i trykte Bøger, men som stridende aldeles mod den bornholmske Udtale af Stædets Navn: Mælsta: bliver at forkaste, som blot grundet i Uvidenhed om Stædets egentlige Navn; thi Mælstað (Mælsta) betyder saameget som Mellemby, fordi denne By ligger imellem de to ældgamle Sæsteder, nu Fiskerlejer, Gudhjem og Saltuna, hvorvel rigtig nok meget nærmere ved den først nævnte af disse to Steder, end ved den sidste.

Østre Marker Sogn.

Navnet betyder saameget som Mariæ-Kirke-Sogn, af hvilket Navn her ere to Sogner paa Landet, hvilke adstilles fra hinanden ved Tillægsordene Østre og Vestre. I ældgamle Brev findes Sog-
nen nævnt paa Latin: *Parochia beatæ virginis orientalis.*

Her ere i denne Sogn nu 80 Selveyergaarde, hvilket Antal Jeg finder have været der allerede Aar 1624, og 23 forhen Bornedgaarde hvoraf nogle ansees som hele Gaarde, men de fra 18de til 23de for Hus eller Halvgaarde, som svare de of- fentlige Byrder halvt mod ordentlige Bøndergaar- de. I Aaret 1624 vare her ikke uden 14 Borne- de i denne Sogn. Videre ere to Proprietærgaar- de eller Herregaaarde, nemlig Gadebygaarden, der regnes at være 12 Edr. Hartkorn og Lille Halse- gaarden, som er en Herregaard paa 7 Edr. 2 Skpp. men, som ubebygget, avles den som Støl til Selv- veyergaarden store Halsegaarden. I den gamle Beskrivelse over Bornholm fra 1624 nævnes tre daværende Herregaaarde der, nemlig; a) Magle- gaarden, der dog dengang var kommen under Kro- nen og bleven vornet: b) Gadebygaarden sønder i Sogn, hvor Mads Hallse, en Adelsmand til- forn boede og c) Røgsholm vester i Sogn (nu kal- det Frigaarden), der da var meget forfalden, men hvorpaa tilforn havde boet en Adelsmand ved Navn Mogens Dre (eller Dve). Videre hvad Proprie- tærvæsenet angaaer i denne Sogn, da regnes nu ogsaa den 23de Selveyergaard af Somme for at være en Proprietærgaard: den hedder Rosodgaard og har 10 Edr. 1 Skp. 2 Fdk. + Alb. $2\frac{1}{3}\frac{4}{5}$ P.

Her i denne Sogn ere følgende saakaldede By- er: Lyråby, Kirkeby, Jelleby m. f.; men af enkel-

te Gaarde ere disse de fortrinligste: Maglegaarden, Rosodgaarden, Gadebygaarden og Gyldensgaarden. Maglegaarden tilhørte, som af det Foregaaende sees, i gamle Dage Ridderen Niels Magesen (Sparre), som stiftede et Kapell, hvoraf endnu Levninger ere tilovers, hvorom kan læses Brevet af sankte Kundsdag 1493, af hvilket et Stykke er indført herforan. Niels Magesens Skjold hang siden længe derefter (endnu 1624) i Kirken til en Afmindelse om ham. Kort efter hans Død er Kongen bleven Eyer af denne Gaard og siden blev den Kongens indtil den efter Affæren med Prinsens Skjold blev Jens Pedersen Rosod foræret, som siden aatte den til sin Død, hvorefter den kom i hans Enkes anden Mand, Major Klaus Rosods Eje, hvis Efterkommere den endnu tilhører. I Skoven ved Maglegaard sees en gammel Grav, hvori siges at en R kæmpe ved Navn Magle skal med Hest og Hund ligge begravet, og skal ifølge samme Følkesagn denne Magle have bygget Gaarden og givet den Navn efter sig, men som Sagen, ved videre at lade ham have bygget ommældte Kapell, blander ham med Niels Magesen, saa tør Jeg ingen Lid sætte til den, allerhelst Navnet Magle er som Mandssnavn fra forrige Tider, Mig aldeles ubekjendt. Rimeligere forrekommer det Mig at Maglegaard ligesom betyder saameget som den store Gaard, da magle eller mifle i det gamle Nordens

Sprog just betyder det samme som nu store, hvilket og ret vel passer med Maglegaarden. Ved Gyldeggaarden laa i forrige Tid efter Worms Bidnesbyrd en Runesten, hvilken til Fodgængeres Bekvemmelighed var langt over en Aln; den var seks Alen lang, men en Alen bred og tyk, og findes afridset hos Worm og de Thurah, men om den er mere til efter denne Dag vides ikke.

Runernes Betydning er efter Worm saadan.

BUFA LIT RISA STIN EFTIR EVKIL FADUR SIN.

GUDJATI KRISTR HJALPI SJALU HANS.

Det er paa Danske:

Bu fa lod reyse Sten efter Eukil sin Fader. Bedste Krist, hjælp hans Sjæl!

Muligen er denne Eukil den samme som paa Stenen ved Østre Larskirke findes nævnt, og som der har ridset Sten til en Buees Ihukommelse, ventelig sin Faders, efter hvilken denne hans Søn Bu fa eller rettere Buva 3: Bue, som har reyst Sten til hans Minde, er bleven opkaldt. Indskriften viser at denne Eukil med Sønnen Bue har været en Kristmand.

Og være dette hermed nok talt om bemældte Runesten.

Her ere i Sognet en overvåttets stor Mængde af Husmand eller saakaldede Udbbyggere.

Hvad Kirken anbelanger, da ere derudi endel Indskrifter, hvilke, tildels blive her at anføre,

men nogle af dem Jeg anseer for mindre vigtige, og som derfor her udelades, kunne sees hos de Thurah S. 59 ff. saasom naar Altertavlen og Pulpiturerne ere malede, samt at Frederik andens og Kristian fjerdes Navn, Baaben og Symbolum sees paa Prækestolen. Ligeledes staaer hos de Thurah om Holger Rosenkandses og Frues, Lene Gyldestjernes, Baabner med samt et grækskt Værk paa Latin "Politicus qværit gloriam in Mundo, Christianus qværit salutem in Cælo;,, men som slikt intet Lys paa nogen Maade giver om Bornholms Forsatning, hverken i de ældre eller nyere Tider, ville Vi ey længere dvæle derved, men tage fat paa andre Indskrifter, der nærmere angaae Sognen og Landet,

Paa et gammelt forfaldt Mindesmærke er dette læst:

"Denne Table er opsat til ærlige og velagte Mands Peder Kosfods Thukommelse, som blev fød Nar efter Guds Byrd 1548, og døde 1616."

Hvem denne Peder Kosfod ellers har været vides ikke, men saavidt Jeg veed, var han ikke af Bispevæbnerens Jens Madssen Kosfods Æt eller Stamme. At samme Peder Kosfod ikke ellers har været noget stort og meget, sees af det ham tillagte Prædikat "ærlig og velagte" hvoraf sees at

han har været slet og ret Bonde og hverken været
enheller troet at være af Adels.

Paa et andet Lignende sees den fra Prinsens
Skjolds Tider noksom (og mere end nok) bekjendte
Jens Pedersen Kosod affbildet, tilligemed tvende
sine Egtekvinder m. m. saa sees og tre Baaben,
nemlig Mandens eget, som var et Spænde, hans
første Kones, Margretha Sandersdatters, (hvil-
ken bragte ham 21 Børn til Verden, nemlig
11 Dreng og 10 Pigebørn), der er et grønt Træ,
og i det tredie Skjoldet, Blomstret Akeleje for
hans anden Kone Elisabeth Akeleje, som i Egte-
skab med ham fødte 1 Søn og 2 Døttre.

Neden under deres malede Billeder læses
denne Skrift:

"No. 1653 den 3 Nov. er hans kongl. Majsts.
velbestalter Kapitain, velædle og mandhafte Jens
Kosod Pedersen, kommen i Egtteskab med
ærlig, dydig og Gudsekkende Mø Margretha San-
dersdatter, og levede de tilsammen i 25 Aar og
avlede 21 Børn. Aa. 1678 den 28 Juli hensov
hun udi Herren, udi hendes Alders 43 Aar, 10 Uger
og 1 Dag. No. 1680. den 19 Jnnii er velædle Hr.
Kapt. anden Gang kommen i Egtteskab med ærlige
og velbyrdige Jomfru Elisabeth Akeleje, og
har Gud deres Egtteskab med trende Børn vel-
signet."

Over forbemældte hans Ligminde hænger en Fane, hvorpaa er antegnet hans Fødsel i Rønne 1628 og hans Død paa Maglegaard den 4 Julii 1691, da han gif i sit 63 Aar.

Jeg vil ikke her opholde Mig ved at fortælle, hvo denne Jens Kosod var, thi herom er i det Foregaaende allerede talt, en heller hvad han udrettede, hvilket henhører til Bogens historiske Del.

Paa en anden Fane, hængende over Prækestolen, er seet et Vaaben med en Kosod i Skjoldet og derhos denne Læsning:

"Herunder hviler velædle Her Kapitein Hans Madssen Kosod, fød 1634 Juleaften, død 1704 den 1ste Februarii."

Ligesaa lidet vides det, hvem denne Hans Madssen Kosod var, som hvem foromtalte Peder Kosod var, men at denne Hans Kosod en var af hin Bispevæbner Stamme, sluttet deraf at hans Vaaben eller, som det rettere hedder, Bmærke er en Fæfod og intet Spænde.

Videre en Fane, ogsaa med et Vaaben paa, og en Kosod i Skjoldet. Indskriften saadan som følger:

"Herunder hviler hans kongelige Majsts. til Danmark og Norge bestalter Major Claus Kosod 1c. fød den 7de Julii 1663, død den 11te Febru. 1743 i hans Alders 80 Aar."

Om denne Klavs Kosod erindres at han en var af Bispevæbnerne og en Søn af nogen blandt Landsforræderne i Aaret 1645, dog er hans Fars faders Klavs Kosods Navn med paa Listen blandt dem der vare Kæltringe i ringe Grad. Denne Major Klavs Kosod aatte efter Jens Kosods Død hans Enke Elisabeth Mcfeleye, med hvilken han fik Maglegaard, der endnu tilhører hans Afkom.

Paa en Ligsten ligesor Alteret læses:

"Her ligger begravet den hæderlige og velsær-
Mand, Antonius Olsson, Sognepræst udi
Østre Marker Sogn, og Provst paa Bornholm,
som heden søvnede i Herren den 21 Oktobr. 1621."

Paa en anden Ligsten, ved den bemældte, findes tre Kobberplader, midt paa; i den første staae Bogstavene P. H. og en Kosod i Baabenet; i den anden C. H. D. G. og Gaggernes Baaben, som er et Skjold, der paa langs deles i to Stykker: i det ene et halvt Raggeljul, i det andet et Gavlspænde, som det Kosoderne føre, oven paa Hjelmen to Væsselhorn; Og i den tredie Plade Bogstavene J. P. H. D. og et andet Baaben. I Stenens Rand læses:

"Denne Sten tilhører Peder Koesoed og hans rette Arvinger. Anno Dni. 1583."

Og neden under Baabnerne:

"No. 1585 den 19de i August, Maaned døde
Salig Peder Koesoed."

At denne Peder Rosod ey var af Bispeværnernes
 Et skjønnest deraf, at han i sit Baaben har en
 en Fæfod, og ey som hine: et Gavlspænde, men
 hvo han ellers har været vides ikke, ey heller hvor
 han han har boet.

Paa en sprukken og ubrugelig Klokke, læses
 neden om:

1725. Rege Frid. 4, Gubernat. Nicol. West,
 Past. Clemen Funch, Curat. Johanne Lov.

Denne Klemen Funchs Søn, Majoren ved
 Dragonerne v. Funch, var nu værende Kommen-
 dants, Hr. Obl. v. Funchs, Fader.

At Kirketaarnets Floy er en flakt Ørn, giver
 Anledning at slutte, at samme i de Lybekkers Tid,
 er opsat.

Mere om Kirken og dens viderværdigste Ind-
 skifter skjønnest ikke værdt her at indføre. Om
 Præstegaarden vil Jeg dog ikke her aldeles for-
 bigaae at fortælle at den i Mandemindet er tre
 Gange brændt ved Lynild, hvilket førte saavel
 Præsten (Hr. Jak. Peter Prah) som og Andre paa
 den meget rimelige Tanke, at Stedet hvorpaa
 Gaarden stod, som ærtsholdigt i megen Grad, le-
 dede 3: til sig trak Lynilden. Efter sidste Ildebran-
 den altsaa, for fire eller fem Aar siden, blev
 Gaarden flyttet et Stykkevey nærmere hen mod
 Kirken, og der opbygget; men i Aar er den atter
 lagt i Aske, dog ikke, som tilforn ved Lynild, men

Man formoder med høyeste Sandsynligheds Grunde, at det denne Gang er Mordbrænder: Id der har tilintetgjort Gaardens Bygninger. Stuelængen, som denne Gang blev staaende udmærker sig ved sin store Befvemhed ihenseende til Indretningerne, m. m. til Byggerens Kos og Vre.

Fiskerlejer ere her tre i Østre Marker Sogn, nemlig Salthuna, Ypnestad og Bølsbavn, om hvilke her bliver at tale lidet:

Salthuna, som ey findes nævnt hos de Thurah eller Pontoppidan, dens Sted ey heller findes paa de trykkede Landkort, er den største og bedste af disse tre Byer, og have tillige mange af de herboende Fiskere saamegen Jord, at de holde et par Heste. Dette Fiskerleje ligger nordest i Sogn, tæt ved Kjelse-Naen. Om Navnet at udslede, da kan det skee paa to Maader, nemlig ved at tage dets nuværende Betydning i det bornholmske Sprog for at være det oprindelige og da betyder Saltuna saameget som Salt-Døne (Saltuna), hvilket Jeg dog ikke vil antage; eller ved at lade det komme af Mandsnavnet Salve, fordu meget brugeligt i Norden, og Thun eller Thuna, hvilket meget gamle Ord betyder By, og hvorpaa adskillige Steders Navn her i Norden ender sig, saasom Sigtuna (i: Sigges By) i Sverrig o. a. f. og saaledes betyder da Salthuna, saameget som Saulves By, hvilken Foklaring paa Navnet Jeg

holder for at være den retteste, og af den slutter Jeg da videre: at Salthuna er en meget ældgammel By, endog fra langt tilbage i de hedenske Tider; thi kun fra fjærne Oldtiden finder Jeg Ordet *Thun* brugt i Byens Navn.

Ypnestad, som paa de *Thurahs* Kart uret-
teligen kaldes *Ympe-Stæd*, er et lidet Fisker-
leje, bestaaende af 7 eller 8 adspredtliggende Hus,
hvoraf to have lidet Landbrug, men de andre intet;
det ligger omtrent ved Midten af Sognets Strand-
side tæt ved *Orbjerg*et. Hvoraf *Ypnestad* (*Yp-
nesta*) har Navn, drifter Jeg Mig ikke til at af-
gjøre.

Bølsghavn, som paa Kartet kaldes *Bødelshavn*, er ogsaa et lidet Fiskerleje ey langt fra for-
rige mod Sydost. Det er større end *Ypnestad*, men
noget mindre end *Salthuna*. Ved Fiskerlejet er
den saakaldede *Bølsgade*, der tilligemed Fiskerle-
et selv synes rimeligere at have Navn af det gamle
Mandsnavn *Bele*, end af en *Bøddel*, der paa
bornholmsk hedder *ejn høl*.

Og være dette nok talt om *Østre Marker*
Sogn og dens Fiskerlejer.

Jøfker Sogn.

Den heder paa bornholmsk: *Jéfsker Sen* o:
Jeppes Kirke Sogn, men om den paa latin hedder
rettere *Parochia scti. Jacobi* end *Parochia scti. Ja-
peti* veed Jeg ikke, skjønt Jeg dog troer det; de *Thu-*

rah derimod har i sin Bog fyldt hele den 50 og 51de Side med Noget, der skal bevise at Jeppe og Jakob er eet Navn, men det er, som Mig synes, ganske mislykket for ham. En nægter Jeg at Munkene i Middelalderen oversatte Jeppe paa Latin Jacobus; men sligt beviser intet, thi da oversættes ogsaa Aksel ved Absalon, hvilke to Navn vist nok ikke ere eet, og saaledes oversatte de bestandigen noget vel frit, som er at see af alle gamle Klosterbøger. Kort: for at udtrykke Mig ligesaa bestemt herom som de Thurah: Den som er hjemme i gamle Sager, bør vide, at Jp, Jb og Jeppe er ikke det samme som Jakob, heller ikke det samme som Jafet eller Japetus, men netop en forandret Udtale af det gamle nordiske Navn Ebbæ; dog har Jeg intet imod at Jbs Kirke Sogn kaldes Par. st. Jacobi.

J Kirkens Sigill læses: Sigillum Ecclesiæ Japetanæ.

Aar 1429 har en Anders Michelson været Sognepræst til St. Jakobs Kirke paa Borendesholm og 1457 nævnes Hr. Thord Jepsen, Præst ad St. Jeps Kirke paa Borneholm. Samme Aar findes en Adelsmand, Peder Svensson af Wabn, at have boet i denne Sogn. Aar 1493 nævnes her hans Jepsen sognepræst ath sti jeps kirke, per jwl (Jul) i sti jeps soghn, sanneman

og lasse jensson Foged i Brennesgaard (brunghis gordh eller brænghæ).

I forrige Tider har her i denne Sogn været et sankt Anders Kapell, hvilket nu ikke mere er til. — Evanikke Kjøbstæd og Jbsker Sogn have begge een Præst.

Jbsker Sogn har 36 Selvenergaarde, 22 forhen Borneede og to Proprietærgaarde, nemlig Skousholm, en af de bedste Gaarde paa Landet, 12 Edr. Hartkorn, og Kaasegaarden, sønder i Sogn, 10 Edr. 1 Skp. Desuden er her og et lidet Sted paa 3 Edr. Hartkorn, Thygegaarden kaldet, som og henregnes til Proprietærgaardene.

Blandt denne Sogns Gaarde ere mange meget gode, som her i det Hele regnes at være de bedste Gaarde paa Bornholm; men blandt alle holdes Frennegaard for at være den bedste paa Bornholm. Om denne Gaard siges i Bornholms Beskrivelsen fra 1624, at den tilforn havde været Herregaard, men var da vørnet, samt at den skal have sit Navn af en Kæmpe, Fregne, som derpaa i de gamle Tider skal have boet og som ligger begravet østen Gaarden paa Udmarken Frennemark.

I samme Topografi opregnes her i Jbsker Sogn disse tre Byer: 1) Paradis som havde seks Gaarde, hvortil nok uden Tvivl er regnet Paradisgaardene og Helvedesgaardene, hvorved store

Bakke ere af samme Navn. 2) K y s b y som havde ligeledes seks Gaarde, og findes nævnt omtrent 1530: K j u s e b y; Hvor denne har været hertilsogns, vides ikke saa lige, saasom ingne Gaarde nu kaldes saa; og 3) K l i n b y, som havde fire Gaarde sønder i Sogn, og endnu har samme Navn.

Jbsker Sogn har, foruden de nævnte Paradis- og Helvedes-Bakke, hvilke ligge paa Lyn-gen, endnu følgende Bakke:

D n s b j e r g, som ligger paa Lyn-gen.

Almebjerg, ligeledes.

M a n d s h ö y (Majnshöy). I en Ager her ved som hedder Sorte-Muld (Svarte-Mojlla) ere fundne Guld-Stykker og Mynter adskillige Gange, hvilket skal bære Vidnesbyrd om et Slag, hvorom de Thurah taler saaledes:

Side 34 — "I forrige Tider er ved dette Sted (Mandshöy) fundet Guld, rare Mynter og adskillige Krigsvaabener; Paa dette Sted skal, efter gammel Sigende, i forrige Tider have staaet et stort Feldtslag mod nogle A n r l a n d-ske Tropper, som vare komne for at bemægtige sig Landet, og siden, efter at de grummeligen havde skjændet og brændt overalt, bleve alle massakrerede og ihjelslagne, da de engang havde slaget sig til Rolighed i deres Lejer."

Videre taler ikke de Thurah om dette Slag, og Skade er det at ingen ældre Skribent omtaler

det, saa at deraf kunde sluttet omtrent ved hvad Tid det er foregaaet, hvorom de Thurah ikke mælder et eneste Ord. At her engang har staaet et Slag er temmelig vist, hvilket blandt andet de ogsaa der fundne Baaben stadfæste, saa at en hele Efterretningen er af de Thurahs eller rettere Amtmand Urnes historiske Drømmerier, dog troer Jeg at alt er bare Gisning, som herom berettes mere end hvad den gamle Bornholms Beskrivelse af 1624 ogsaa veed at fortælle, nemlig: at der østen for Kirken engang har staaet et stort Slag imellem Landsaatterne og Kurlænderne: at Slaget stod paa Sylten, en meget stor Eng, der skal have Navn af dette Nederlag: og at de Slagne bleve jordede i Mandsø. — Da denne Strid en findes antegnet i Historier eller Sagaer, hvilke dog jævnlig omtale Bornholm fra Slutningen af det tiende Aarhundrede efter Krist, saa maa Man slutte at samme har staaet omtrentlig i det niende Aarhundrede, hvilket just var en Tid, da Kurer rasede stærkt i Østersøen, hvorfor Rh. Suhm i første Delen af sin Danmarks Historie ligeledes antager det være skeet paa benævnte Tid. Hvad ellers skal gaar igjennem 800 eller 900 Aar blot ved mundtlig Fortælling, er dog nok temmelig upaalideligt, især naar det tilsidst endnu fortælles saa omstændeligt, som hos de Thurah; maaskee er ogsaa hele Slutningen paa hans Beretning herom eget Tillæg, et

ler i det ringeste dens, der har berettet ham Sagen; dette nemlig: at de vare komne for at bemægtige sig Landet: at de virkelig havde allerede skjændt og brændt grummeligen: at de bleve alle massakrerede, da de engang havde slået sig til Rolighed i sin Lejer: og at det dog var et stort Feldtslag. Hvorlunde Profansler Pontoppidan har været lettro nok til at lade sig binde endnu mere paa Ermet, hvorved han i sin danske Atlas, dens tredie Del S. 200 f. ganske gjør Eventyret fuldkomment, er tilforn viist S. 225 f, hvor Jeg talte om Kure-Wetten hertillands. Til længere at dvæle ved denne Materie, er ikke Sted her, dog maae Jeg endnu, førend Jeg forlader dette Steds Beskrivelse, anføre noget af de Thurahs 66de Side i Bogen om Bornholm, dette nemlig:

”Paa en Ager kaldet Sortmulde ere ofte ved Ploynning opgravede hele Guld-Klumper eller Stykker, og blev for saa Aar siden sendt til det kongl. Kunstkammer i Kjøbenhavn en Guldstang funden af en fattig Mand boende i Svanikke; Paa samme Sted ere og ofte fundne tykke Guldmynter med adskillige Figurer og Billeder paa, saa og Mynter af Guld, saa tynde som et Blad, af adskillige Figurer.”

Om slige fundne Guldmynter skal i det følgende blive talt.

Jeg kommer nu til at beskrive Kirken i denne Sogn med alle dens Mærkværdigheder.

Paa Lægteren er læst:

Anno: VoX ChrIstI VoCat VenI DVM VI-
res sInVnt (o: 1745.)

Reg. Chr. 6. Præsides Crusse, Præf. ins. Ur-
ne, Episcp. Hersleb, Past. Prahl, Pict. H
Kofod.

Bed Alteret et Kar af mørkeblaa Marmor,
som i de katholske Tider formodentligen er blevet
brugt til at have Bievand i indenfor Kirkedøren.

I forrige Tider, da det var Mode at ophæn-
ge Faner i Kirkerne efter afdøde Offiserer, ere her
i Kirken ophængte tre Faner.

Læsningen paa den ene:

"Hans Kongel. Mjsts. til Danmark og Norge,
velbestalter Kapitain over det fjerde Nasional-Kom-
pagni paa Bornholm, velædle og mandhafte Chri-
sten Nielsen, fød 1655, den 12 May, døde
den 20 Januar 1727 udi sin Alders 72 Aar."

Hvo denne Kristen Nielsen ellers har været
vides ikke.

Læsningen paa den anden:

"Hans Kongl. Mjsts. til Danmark og Norge
bestalter Kapitain over et Kompagni Provindsial
til Gods i Søndre Herred paa Bornholm, velædle
og velbyrdige Mand, Christian Maccabæus til
Skousholm, som døde der den 28 Desember 1687

i hans Alders 53 Aar, 4 Maaneder, 3 Uger, 5 Dage."

Derunder læses følgende usle Vers:

"I Jordens Grus en liden Bo
maa Graven Mig aspæle,
mit Kammer affid's fra Uro
til Støv Mig skal henstæde
mens Sjælen nyder Himmel-Rum,(?)
did Legemet skal flytte
naar Jeg opvagner af min Slum.
O! hvilket herligt Bytte!"

Denne Kapitain Kr. Maccabæus var en Søn af Landsforræderen, Major Kristian Maccabæus, der ogsaa boede i Jbsker Sogn, ventelig ogsaa paa Skousholm.

Læsningen paa den tredie Tane:

"Her hviler den ædle og mandhafte Hans Kjoller, f. M. til Danm. og Norge bestalter Fændrik over Søndre Herreds Kompagni, under mandhafte Kapitain Jens Kosods Kommando, og haver gjort Tjeneste ved samme Kompagni i 30 Aar, er barnsød paa Kjolleregaarden i Jbsker Sogn Aar 1642, og døde paa samme Gaard den 6 Desember 1689, udi hans Alders 47 Aar 12."

Dersom den her omtalte Kap. J. Kosod er den bekjendte Jens Pedersen Kosod paa Maglegaard, hvilket er meget rimeligt og stemmer fuldkommen

overens med Tiden, da viser det, at han kun
 var Herredskapitain, hvortil han vel og kun-
 de være god nok, saasom han tilforn havde været
 midlertidig Kommendant paa Bornholm, som han
 selv foregiver.

Jeg vil her anføre Skriften paa den store Klokke
 i Jbskirke, ey fordi den indeholder noget sjeldent,
 men fordi al Klokkeskriften i de bornholmske Kirker
 er fordetmeste af ens Beskaffenhed, saa at naar een
 anføres da kjendes Klokkeskriften i Almindelighed
 hertillands. Saaledes læses der paa maadelige
 Vers:

"Der Kristian den Fjerde god
 Danmarkes Rige forestod,
 Og Jylland var, ved Krigsmænds Magt,
 Af Kaysers Folk nær ødelagt,
 Da er Jeg støbt i samme Aar
 Tallet viis som understaaer.

Anno 1628. Juli 26."

Og endnu denne Skrift:

"Paa Bornholm i Jbsker Sogn,
 Der er Jeg støbt, er hver bevogn.
 Holger Rosenkrantz Slotsherre daa
 At Jeg blev støbt tilstæde maa.
 Hr. Michel Rielsen var Præst i den Tid.
 Kort Kleimen, lübsk, støbte Mig med Flid.
 Kirkeværger: Claus Kjeller og Selver Michelsen."

Saadan er Indholden af al bornholmsk Klokkeskrift, hvorfor Jeg og uden Skade og uden at det vil savnes, kan forbigaae denne Post ved alle de andre Kirker. Dog maa mærkes at de fleste Klokker hertillands ere af lybsk Arbejd.

Her ere i denne Sogn to Fiskerlejer nemlig: Listad og Marsdale, om hvilke bliver her at tale i Korthed, om hvert især:

Listad er beliggende nordvestlig fra Svanikke Odden og er et temmelig godt Sted; foruden af Fiskeriet er Listad ogsaa bekjendt af sine Kirsebær, saasom her ere i Havene i dette Fiskerleje mange Kirsebærtræer *). Navnet Listad (Lista) betyder maaskee saameget som et leyt eller lavt beliggende Sted; ogsaa kan det gives andre Betydninger, men hvorved Vi her ikke ville dvæle.

Marsdala ligger ved Stranden sønden for Svanikke og er ligeledes et temmelig godt Fiskerleje, hvilket tilforn har været Kjøbstad, som den gamle Bornholms Beskrivelse beretter. Ved dette Sted have noget udmærket godt Grus, saa jævnt

*) Saaledes er der fordetmeste Noget, som Man paa Bornholm roser hvert Sted især af fremfor andre Steder, saasom: Gudhjems Eild, Listads Kirsebær, Svanikkens Brændevin, Marsdala-Grus, Næsse-El, Snogebæks Sand, Aakirke-Træsko, Arnage-Giss, Rønne-Piger og Lerpotte, Hasle-Barkenroer o: Gulerødder o. s. v.

rent og passelig fint til Bygningsbrug at Man neppe-
lig skal være istandtil at finde det bedre. Arsdala
synes have Navn af Mandsnavnet Ar ed 1: Are
eller Arvid og Dala, ligesom Man vilde sige
Ares Dala; thi den grove ligefremme born-
holmske Bemærkelse paa Ordet, Arsdala, kan
nok ikke ret vel antages, at Stedet har sit Navn af.

I Jbsker Sogn ligger Kjøbstaden Svanikke
om hvilken skal blive talt i det Følgende af Bogen.
Om Sandsten-Bruddet, Frederiks Stenbrud ved
Nekse, som egentligen ligger paa Jbsker Sogns
Mark, skal i det følgende blive talt ved Nekses
Beskrivning.

Og være dette nok talt om Jbsker Sogn og
dens to Fiskerlejer.

Jeg gaaer nu over for at tale om Østre Her-
red, (om hvilket intet videre findes værdt at lægge
til hvadsomhelst allerede sagt er, end dette, at
Herredet har betjent sig af et Sigill i Aaret 1659,
hvor i staaer en geysflig Mand over en anden i
Skjoldet og en tredie Kirkemand ovenpaa det,
hvilket Sigills Udseende skues hos de Thurah S.
262.); herfra gaaer Jeg over til at beskrive det
andet Herred.

Søndre Herred.

Det bestaaer af fire Bøndersogner, nemlig
Budelsker, Pavlsker, Pedersker og Aaker Sog-

ner, samt af to Kjøbstæder nemlig Nefse og Nakirkeby; og ere i hele Herredet fem Kirker i alt, men kun fire Præster.

Budelsker Sogn.

Bodild (Bothild), Bolette og Budolf ere tre Navn som de Thurah anfører at have fundet give Kirken Navn. Han er meget uvis om han skal antage det Ene eller Andet af disse Navn, allerhelst han finder en Indskrift paa Altertavlen fra 1598 der siger: eccl. Bodilina, derimod det Brev af 1429, hvori læses Ecti Botulfs Kirkesogn, dog synes det som han foretrækker den sidste Benævnelse, og, efter mine Tanker, det retteligen. Paa bornholmsk kaldes Kirken Bóls kerka, hvilket langt rimeligere synes at være en forfattet Udtale for Budolfs (Budels eller Botulfs) end for Bothildes Kirke, thi Bothilde, der sammesteder i Danmark udtales som Bol hedder paa Bornholmsk Bojl og altsaa maatte Kirken, hvis den af hellig Bothild havde Navn, hedde paa bornholmsk Bojls og ikke Bóls Kerka, hvilken bornholmske Udtale dog er ene Skyld at Mange have taget feyl af Navnet og kalde Kirken saa efter Kvindenavnet Bothild istedenfor efter Mandenavnet Budel : Budolphus.

Denne Sogn har 39 Selvenergaarde og 15 forhen Borne, blandt hvilke den femtende, Ka-

nikkegaarden kaldet, regnes blandt Proprietærgaarde hvorvel den har Gaarstal, omtrentligen som Rosodgaarden (23 Selveyergaard) i Østre Marker Sogn. Kanikkegaardens Hartkorn er 12 Tdr. og i Aaret 1624 beboedes den af en Adelsmand, Velbaarne Hr. Sivard Grubbe.

Den gamle Bornholms Beskrivelse fra 1624 opregner her i Sogn følgende Byer, Døffre nu Døura-Gaardene, ved Lynge, Bjerrebj. ved Slamrebjerg paa dets vestre Kant; Slamre, ligger østenfor Slamrebjerg; Langedebj, kaldes nu ogsaa Langererbj og ligger sydvestlig fra Nefse endnu den Dag i Dag er, skjønt en Topograf allerede for længe siden har forsikret om at ingen By af dette Navn var mere til i Nærheden af Nefse, hvilket maa været kommet derfra at han ey har fundet finde det paa det usle Landkort over Bornholm, som findes i danske Atlas; Stenishj. hedder nu Stennisby og ligger henimod Pavlsker Sogns Grændse.

Videre kan regnes til Byer Gadeby og Kirkeby som ligge sydlig eller sydvestlig fra Kirken. Men af enkelte Gaarde regnes som bedst Kjøllere- og Brandsgaard og en stor Gaard ved Landevejen, hvis Navn ikke vides, men som kjendes almindeligen paa forrige Eyers Lars Mavridssens Navn, hvilken Gaard skal være den bedste af alle i den hele Sogn.

Om Degneboet siger Beskrivelsen af 1624, at det i forrige Tider var en liden Gæste ved Kirken, men i Erkebisp Børges Tid blev dertil skænket en større Bolig, som Degnen skulde nyde, bruge og beholde til evindelig Tid mod at læse to Davids Psaltere aarlig for Giverens og alle Kristnes Sjæles Salighed. Af Gaarden svartes aarlig et Pund (Lispund) Smør.

Samme Beskrivelse taler ogsaa om, at der imellem Budelsker og Jbsker Sogner er et Bjerg, hvorpaa Levninger af en gammel Fæstning eller Borg sees, hvilken dog slutteligen en har havt stort at betyde, de der fluk ved ligger et end høyere Bjerg.

Denne Sogn og Kjøbstæden Næsse have een Præst tilsammen, men dog har hver sin Kirke for sig selv.

I Budels Kirke, som ligger ved Landevejen imellen Nakirkeby og Næsse, ere nogle Indskrifter, men kun uvigtige, hvorfor de her ikke anføres, saasom de kunne læses hos de Thurah S. 90. ff. dog mærkes at paa en Table er et Ligminde paa latinke Vers over en Petrus Ianus 1: Peder Jenssen, Bornholmer af Fødsel, som var Præst her i Førfstningen af det syttende Aarhundrede og døde omtrent 1620.

Pavlsker Sogn

Det næste Sogn efter Budelsker mod Sønden er Pavlsker Sogn, hvis Kirke, af hvilken den hele Sogn har Navn, er nævnt efter sankte Paulus. Pavlsker Sogns Søfyst begynder tæt nordenfor Odden Salthammer og strækker sig derfra til Due-Odden sydlig og derfra vesterlig til Pedersker Sogns Forstrand som tager fat et Stykke østenfor Bla Naens Øs. For denne Pavlsker Sogns Forstrand falde ofte Brag saasom her udenfor ere mange, tildels meget slemme, Steder med Rif og Grunde, hvorom mere siden.

I Pavlsker Sogn ere i alt 53 Bøndergaarde, af hvilke de 39 ere Selvevergaarde og 14 vare forhen Borneede, men ingen er Proprietærgaard. Nogle Gaarde midt i Sogn kaldes Kjerneby og nogle vester i Sogn Dyrdeby.

Pavlsker Sogn er ganske fladt Land, uden Bakke, uden Skov og paa visse Steder ved Strand-siden temmelig udsat for Sandflugt, hvilket allerede omtales i den gamle Bornholms Beskrivelse fra 1624, hvor tillige fortælles: at Bønderne, med Dyrighedens Tilladelse, da brugte Marehalmene, som her skulle vokse for at dæmpe Sandflugten, til at tægge sine Hus med, hvilket karakteriserer den Tids flette Dyrighed ret vel; og, mon det vel skulde gaae bedre til nu? Jeg veed ikke hvordan det staaer til i Pavlsker Sogn

med Sandvæsneth, men paa somme andre Steder paa Landet seer Man rigtig nok lidt formegen Efterladenhed i denne Post hos vedkommende Embedsmænd, thi værre Navn end Efterladenhed kan det vel ikke faae, naar en Embedsmand forsømmer sine Pligter?

Hvad Indskrifterne som findes i Kirken, er anbelangende, da ere de alle efter mine Tanker altfor uvigtige til her at anføres, saasom de ikke indeholde andet, end naar Altertavle ved samt Lægtere er istandsat, naar Klokkerne ere støbte o. d.; men dersom nogen vil læse dem, hvorom Jeg dog tvivler, da henvises til de Thurah.

Her er i denne Sogn et Fiskerleje, hvilket nu bliver at nævne.

Snogebæk.

Dette Fiskerleje, som ligger fluds hos Nalhammer, er temmelig folkerigt, og har tilforn været Kjøbstad, som den gamle Beskrivelse beretter, men 1624 var det allerede Fiskerby og Indbyggerne meget forarmede ved Sandflugt. — Under Riffet Salthammer har tilforn været en god Havn.

Om sin god Sand til Strøsand paa Skrift, som findes hos Snogebæk, som og om den stribe de Art Gliser, Gångangsten kaldet, hvilken egentligen findes ved Hunderynken imellem Snogebæk og Refse, er tilforn talet lidet i denne Bog, og

i de Thurahs Bog om Bornholm Side 92. At her skal være Stenful ved Snogebæk er en meget almindelig Mening paa Bornholm, hvorom ogsaa tales i den Beretning, som Blichfeldt og Martfeldt indgave om sin Bornholmsrense til Landhusholdnings Selskabet og som findes i Selskabets Skrifter bagest i første Delen.

Snogebæk har vel sit Navn af en Bæk, der flyder ud til Havet tæt ved dette Fiskerleje, og som løber i Snogebugter, eller rettere, hvori mange Snoger have været at finde.

Pedersker Sogn.

Denne Sogn, som ligger paa Sydkanten af Landet nærmest vestenfor Pavlsker Sogn og fra Landsiden indsluttes ganske imellem denne og Nalfer Sogn, har 30 Selvejergaarde og 12 forhen Borneede samt en Proprietærgaard, Eskegaard, paa 12 Td. Hartkorn, hvilken Gaard synes have Navn af en fordums Ejer ved Navn Eske eller Esger.

Foruden disse 43 Bøndergaarde har Pedersker Sogn en stor Mængde Udbyggerhus, hvoraf en stor Del oppe ved den saakaldede Smaalynge ere meget smaa, hvilket volder at Pedersker Sogn hidtildags i knappe Aar har udsendt Hærskarers Mangfoldighed af Liggere til andre Sogner paa Landet.

Jeg vil om denne Sogn indføre hvad den gamle Beskrivelse om Bornholm fra 1624, hvilken aldrig blev trykt, mælder, dels at deraf kan sees hvordan Sognens Tilstand paa den Tid var, dels for at ey mine Læsere skulle blive ganske i Uvidenhed om hvordan hin Bog er skreven, dog maa Jeg først gjøre opmærksom paa at Pedersker Sogn er ikke bedst beskrevet, thi hvert Sogns Beskrivelse har sin egen Forfatter i hin gamle Beskrivelse, nemlig Sognepræsten, og alle Beskrivelserne samlede af Provsten, der siden stikkede dem til Ole Worm; Pedersker Sogns Beskrivelse er af da værende Præst Hans Ravnoldt, og skjønt den er noget overtroisk, hvilket var uadskilleligt fra de Tider, hvori den blev skreven, saa er den dog ey en blot Gjenpart af Kirkens Klokke- og Lægter-Skrift, hvilket de Thurah paa alt for mange Steder gjør sin Bog til.

Saaledes lyder Beskrivelsen:

"I sankte Peders Sogn paa Borringholm sin, des Bøndergaarde 43 og ligge samme Gaarde strøede her og der, og have deres Navn af Kirken og kaldes derfor Persker-Sogn, og iblandt fornævnte Gaarde findes tre, kaldes Kjærlingeby, hvor der findes en Vandmølle til en af Gaardene; item en kaldes Nagaard; en kaldes Boren, dertil ligger og en liden Vandmølle; item to Gaarde kaldes Billegraff og til den ene Gaard er en liden

Vandmølle; en Gaard kaldes Hønegaard; item findes der og en Herregaard eller Frigaard, som de her kaldes, hvorpaa der nu boer en Bonde, og disse Gaarde ere i Tallet under de 43; og Kirken er moksen midt i Sognen. Item findes Værmøller tre: en øster i Sognen paa et stort Bjerg kaldes Rispbjerg, en sønder i Sognen ved Stranden og en vesten for Kirken.

"Item Bjerge og Høye:

"Et Bjerg kaldes Stene Bjerge, (Stenbjerg) ligeledes paa Præstens Jord, og siges der at være en Kæmpe begravet.

"En Høy kaldes Gaalhøy (Falhøy), og siges derudi at være Bjergtrolde, og lever endnu en Pige, som haver været i Høyen og avlet med Bjerge Trolde otte Børn — Pigen's Navn er Karen — og sagde hun sig at gaae med hvert Barn i ni Uger og havde hun Frist imellem hvert Barn en Maaned før hun blev frugtsommelig. *)

*) Af denne høyst urimelige Fortælling sees, hvor overtroiske Folk i de Tider have været, da Præsten selv fortæller sligt, som nu enhver Bonde paa hele Bornholm vilde skamme sig ved at fortælle offentligen, ja, ikke engang de mest overtroiske gamle Tiggeljællinger fra Lyngsiden driste sig til at gaae nær saavidt i Urimelighed, naar de fortælle sine eventyrlige Underligheder.

"En Høy kaldes Griffshuolle; en Tershøy; en Billeshøy, hvor der er fundet for fem Aar siden en Grav og Graven vender i Sønder og Nør, og var dannet som en anden Grav, og var muret inden med store Kampehalde og en stor Hald eller Sten lagt ovenpaa, og udi Graven En begravet og hans Hoved laae imellem hans Ben.

"Haver der boet i samme Persker Sogn en Bonde ved Navn Bondevedde, som boede der i Sognen ved Stranden, og ved endnu Old efter Old *) af sammen at sige. Samme Bonde siges at være født af en Havfru, og er saa tilgaaet, som Rygtet endnu staaer: Hans Fader skulde engang have gaaet ved Stranden, og imidlertid skulde siddet paa Strandbakkens en Havfru, hvilken han straks skulde have sin Omgængelse med, *) og den Tid det var skeet og gjort, sagde Havfruen til hannem: Om et Aar skal Du komme igjen og her findes en Søn, han skal kunne fordrive Bjerge Puslinge eller Trolde, hvilket ogsaa skede, at Marsdagen derefter kom han og fandt et lidet Drengbarn liggende ved Havbredden, hvilket han tog hjem med sig, fostre-

*) Endogsaa indtil denne Tid veed Man at fortælle alt dette Efterfølgende med mangehaande Tillæg om denne Bondevedde, dog tro Saa eller Ingne det i disse mere oplyste Tider.

*) Ved denue Tildragelse, lægger Sagnen adskilligt til, som det dog ey er værdt her at anføre.

de det op og falskede det Bondevedde; *) Samme Barn voksede op, blev stor og stærk, og blev synsk og kunde see det som andre ikke kunde see. Faderen døde, og Bondevedde bekom sin Faders Gaard og boede derudi, og giftede sig, og efterat han var gift blev hans Hustru frugtsommelig. Nu ligger der en Høy (Korsbø) nordvest ved en Bondes Længe, Bonden som nu iboer hedder Anders Hanssen i Kaarsbø, og haver Bonden sit Navn af Høien, og Bondens Gaard er straks hos som (3: den hvorpaa) Bondevedde boede; Bestenfor i samme Høy siges at have været Puslinge og haver det hændt sig engang at Bondevedde er kommen der frambi (forbi) og hørt at de have hugget paa et Stykke Træ, og sagt: "Hug det, Snes! nest saa er Bondeveddes Hustru". Nu der Bondeveddes Hustru gik i Barselsæng, og der vare Kvinder inde hos hende, komme ogsaa Troidene med sit Træbillede, toge Kvinden af Sængen og lagde Træbilledet isteden, som det var den rette Kvinde. Troidene som vare i Stuen stakke Bondeveddes Hustru ud af Vinduet til de Andre som vare der udenfore; men Bondevedde var færdig førend de, tog imod sin Kvinde og forvarede hende, de andre Kvinder, som vare i

*) Ved dette Navn Bondevedde 3: Bonde-Vætte, sigtes upaatvivleligen til, at hans Fader var en Bonde og hans Moder en Hustru eller Sø-Vætte.

Stuen, uafvidendes, og lod saa gjøre sin Bager. Den varm og vilde have Troldebilledet deri, som og skede, saa at Troldebilledet knagede og spragede noget forfærdeligen. Kvinderne, som vare i Stuen græde og flagede sig ynkneligen, thi de vidste ikke andet end det var Bondeveddes Husfru; men han viste siden Kvinderne sin egen Husfru.

"Item siges der, at Bondevedde engang vankede (i: reyste) frambi for Korsbøyn, som Troldene vare udi, og hørte at Troldene sagde: "I Morgen skal Bondeveddes Husfru brygge, saa ville Vi did og tage Øllet fra hende". Bondevedde gif hjem, og lod sin Brygkjædel fylde med Vand og gjorde det det allerskyhedeste (foghedeste) det kunde blive, og sagde til sine Karle: Hvor Jeg slaaer med Vand, der skulle I slaae med store Træstænger; og den Tid Troldene komme med sin Saa og en Jærnstang, at hente Øllet, slog Bondevedde dem over med Vandet og skoldte dem, og Karlene sloge med Stænger, og saae dog Ingen, og i saa Maade forjagede han Troldene fra Saaen og Jærnstangen.

"Der siges at Bondevedde gav siden Jærnstangen til Kirken, og skal det være det Jærn, som Kirkedøren hænger i.

"Item siges at han engang red frambi for Høyen en Natstid, da dansede Troldene omkring Høyen, da skulle de have druffet Bondevedde til, og den Tid han fik Bæggeret lod han som han drak,

slog det over Akfelen og en Part kom over Hesten og saavidt det kom paa Hesten gif Haar og Hud af og rende han saa hjem med Bæggeret og gav det siden til Kirken, hvor der blev Kalk og Diss gjort af.

”Og gaaer endnu Rygtet paa denne Dag af at Bondevedde haver saa handlet med Bjerge-Puslinge i Korshøj, saa de nødtes til at undfly og ere henflattede i Korshøj.”

Saavidt gaaer denne af Hans Ravnoldt forfattede Pedersker Sogns Beskrivning. Hvad den her omtalte Bondevedde angaaer da veed Jeg om ham intet undtagen, at hvad Man om ham fortæller er intet andet end Sniksnak tilhobe, men at selv lærde Mænd for lidet over et hundrede Aar siden have troet alt dette Passiar viser følgende Sted af Resen i hans latinske Beskrivelse over Bornholm (Side 174 i den Rodets Jeg har brugt):

”Der er i Pedersker Sogn en Gaard kaldet Bondeveddegaard, som har Navn af en Bonde derpaa, som hedde Bondevedde, om hvilken Mand forskjellige underlige Ting fortælles, hvoriblandt ogsaa dette, at han skinnbarligen kunde see Trolde og Aander; hvilket ikke er saa ganske urimeligt, da Man veed at ogsaa andensheds have været saadanne Folk; Ikke heller er det umuligt at Aander kunne lade sig tilsyne for Menneskesøen. Bibelen selv viser at sligt hendede Elisæi Samulus, som ifølge 2 Kong. 6 Kap. da Herren bad, saae de

res gløende Heste og Vogne, som ellers ingen kunde faae Dye paa." *)

Altsaa er Muligheden og Rimeligheden af en bornholmsk Bondes Synskhed, det er den Sone at at see usynlige Ting, bevist af den hellige Skrift af 2 Kongernes 6te Kap.

Om Pedersker Sogn mærkes at der vokser den bedste Rug, og af det bedste Byg paa Landet, som de Thurah beretter.

Norden for Billegrav forefindes i en vidtløftig Strækning en meget god Allunskifer, der, ifølge Blichfeldts og Martfeldts Beretning, er, efter al Anseende og saavidt Dyet kan dømme, ikke mindre god end den ved Andrarum i Skaane. I denne Allunskifer findes saavel i Bla. Naen, som og i Søen, de almindelige Alluns-Sten- og Ris-Rugler eller Myrer, hvoriblandt ogsaa falde nogle,

*) Saaledes læses der i Latinen: "Est & ibi (nempe in Parochia st. Petri) rus dictum Bondevedegaard, sic appellatum a quodam ejus colono Bondevedde, de quo varia referuntur prodigiosa, in quavis, etiam oculis Dæmones & genios cernere quivisse; quod non adeo est absurdum, cum alibi quoque ejusmodi constet fuisse homines; Nec impossibile sit, Genios valere se humanis ostendere oculis, ipsa quoque Scriptura ostendente, Elisæi id accidisse famulo, qui ut est 2 Reg. 6., precante Domino, vidit eorum ignitos equos currusque, aliis nullis visos.

der indbefatte de saakaldede bornholmske Diamanter om hvilke allerede i det foregaaende af Bogen er talt.

Jeg kommer nu til at tale om Mærkværdighederne ved Kirken.

Altartavlen blev tilligemed Kirkebog, Alterklæder o. d. næstendels opbrændt i Aaret 1694 formedelst daværende Degns Uagtsomhed, da han glemte at slukke Lysene, og Kirken selv stod stor Fare for at gaae samme Vey, men blev dog lykkeligvis bevaret.

Naar Alteret igjen blev istandsat, vides ikke, men rimeligvis maa det snart være skeet, dog mener de Thurah at det ey er blevet med Maling og Forgylldning prydet førend A. 1734, siden der blandt Indskrifterne findes denne:

"A. 1734 haver dydædle Johanne, sal. Kapitain Hans Koefoeds Enke, ladet denne Altartavle renovere."

Hvilket dog vel ey betyder andet end at hun har ladet den forbedre og paa ny opmale.

Ved Alteret staar et laasluftet Skab, hvori Helligdommens Kar og desligeste forvares, saavel som og de førømtalte Bondeveddes Kar, nemlig som han tog fra Troldene efter Ravnoldts Fortælling. Dog det de Thurah anseer for at være Bondeveddes Kar stemmer slet ikke overens med Ravnoldts Beretning om at det var Kalk og Dis; thi de Thurah taler kun om eet Kar, hvorom han si-

ger: "Karet er af Metal eller forgyldt Kobber, med et Dæffel paa som et Spir, hvilken Forklaring kan være tilstræffelig, for at slutte deraf, at det i de romerskkatolske Tider har tjent til en Monsfrans"; hvilket synes Mig at vise at det Kar de Thurah og siden de flere efter ham holde for at være Bondeveddes Kar, er det ikke egentligen, men et andet, der maaske fra Ildbranden 1694 foregives at være det. Dog: hele Tingen er en værd at spille flere Ord paa.

I Kirken, oppe i Sanghuset, er en gammel Ligsten, hvorpaa er læst:

*Fact tibi mors nunquam memori de mente recedat,
Mors tibi sic veniens haud gravis hostis erit.*

*Martinus Andreæ Grevius, olim Pastor
hujus loci, obiit Anno 1649.*

Paa en anden Ligsten i Kirken læses "Herunder ligger begravet ærlig, velagte og fribaarne Mand, Jørgen Koefoed til Eskergaard, som døde No. 1650 den 28 April, med sin kjære Hustru Anne Hansdatter, som døde den 31 Marts 1633. Gud give re.

Paa en Ligsten paa Kirkegaarden læses:

Her ligger hæderlige Mand Hr. Hans Henriksen begravet, som døde 15 April 1587."

Denne Hans Henriksen var, saavidt som vides, den første Lutheraner som hertilsofogs var Præst.

Desuden er der en Ligsten over en Morten Hanssen, fordum Sandemand i Pedersker Sogn og som døde den 27 Februar 1623.

Mere om Pedersker Sogn skjøntes ikke at være af den Bigtighed, at det bliver her at indføre, end dette, at nogle Hus ved Stranden udgjøre en Art af Fisserleje, hvilket kaldes Firahusen eller Firehusene.

Mafer Sogn.

Navnet skal komme, som der siges, af de store Ær eller Strømme, som flyde herigjennem, som ere især Læs-Åa, der er den største paa Landet, og Grødbby-Åaen, om hvilke er allerede talt i det Forregaaende.

Mafer Sogns Grændser ere mod Østen Budeis- og Pedersker Sogner, mod Sønden grændser den til Stranden, mod Vesten til Marker Sogn i Vestre Herred, og mod Norden til den store Hede Storlyngen. Paa somme Steder er Sognen, fra en Kant til den modsatte, henved to Mile, saa som fra Sognets Nordspis ved Alminden og til Sognets Sydkant som er ved Raghammeren, ved Pedersker Sogns Grændse, hvorfor den er en meget stor Sogn og vidtløftig, saaledes at kun een Sogn paa hele Landet er større nemlig Østre Marker Sogn; men saavel Vestre Marker som og Klemensker Sogner ere mindre. Disse fire Sogner,

hvoraf een i hvert Herred, udmærke sig frem for alle de andre ved sin Storhed, og blive derfor kaldede: de store Sogner eller Hovedsognerne.

Næser Sogn har 95 Gaarde, af hvilke de 67 kaldes Selveysgaarde, 25 vare forhen og kaldes endnu Bornede, 1 er Proprietærgaard og 2 kjendes blot paa sine Navn, saasom de ey have Gaardstall, hverken blandt Selveysere eller Bornede Gaarde.

Proprietærgaarden, som er paa 18 Td. Hart, forn hedder Vajllandsgaard, eller som det almindeligen skrives men ikke udtales, Vallensgaard. Navnet synes at komme af af de to Ord Vajl og Land: Det første af disse to Ord, Vajl, betyder i det bornholmske Sprog en stor Plads, saasom ejn mönstre vajl, gijlles vajl, o. s. v, men i de gamle Dage har det betydet egentligen en Plads hvor en Strid har staaet, hvoraf slutes, at vajllann vil sige saameget som det danske Ord: Valplads. Vajllandsgaarden ligger i en høyst romantisk Egn nordvest i Sogn og er en meget stor Gaard, med mange, tildels fri, Udbyggerhus til, en stor, forhen god, Tørvemose, og meget Skovbund, hvorpaa har i forrige Tider staaet megen, stor og god Skov. Af slige Gaardens Herligheder har den før været meget anseet, saa at derpaa have boet mange fornemme Mænd, saasom Lensmændene over Bornholm Henrik Brahe og Falk

Gise og tilforn de lybske Landshøvdinger, Berendt Knopf, Sveder Ketting og Bartel Thimand. Aar 1624 tilhørte den, ifølge Beskrivelsen af det Aar, Henrik Rammels Arvinger; Aar 1680 tilhørte den en Adelsmand ved Navn Sten Reedz; og for Nutiden tilhører den Hr. Major von Müller af en god gammel bornholmst Vt. Foruden Vajllandsgaarden nævnes i Aaret 1624 endnu to Herregaarde nemlig Myregaard og Bjergegaard, men disse have nu ingen Frihed frem for andre Gaarde.

De to Gaarde uden Gaarstal, som her ere i Aaker Sogn ere Myregaarden og Kanikkegaarden, hver paa 12 Tdr. Hartkorn. Myregaarden har, som sagt er, tilforn været Herregaard, men den sidste adelige Ehermand, Sivard Sagge, dette Udskud af Adelsens Afstrib, overdrog den (neppe med lystelig Hu) til Kongen, efterat han for sit nedrige Landsforræderi (tillige med Rosoderne i Aaret 1645) var paa Herredagen den 4de May 1646 dømt at skulle være i Kongens Naade og Unaade. Saaledes ophørte denne Gaards Proprietærskab formedelt Eherens Ridingsdaad. — Kanikkegaarden har i forrige Tider været gjenfeligt Gods og efter Lutherdommens Indførsel var den kongelig Egendom, hvormed Kongerne sommetider forlenede sine tro Mænd og Hoffinder; saaledes findes den 1551 at være forlenet til Klags Sagge, en af

Kongens Hoffinder, og 1562 til Mogens Uff, af en gammel bornholmsk adelig Slægt.

De bedste Gaarde i Nafer Sogn ere de ved Strandsiden beliggende og blandt disse holdes Loungaarden for at være den bedste, skjønt dens ringe Hartkorn ey giver Anledning til at slutte ligesvem til dens Fortrinlighed, uden Man antager at Hartkornet staaer i omvendt Forhold til Gaardenes Godhed. Af saakaldede Byer med samt andre enkelte Gaarde mærkes Strandby, Kalby, Egeby, Grødbby, Hundsale (Hojnsala), Kastilsgaardene, Douegaardene, Bakkegaardene, Gaaregaardene, Limensgade o. f.

Der har tilforn i denne Sogn været et Hospital, Sankt Jørgensgaard, hvorpaa i forrige Tider har boet en Adelsmand ved Navn Skalm Gyldestjerne, som efter den gamle Bornholms Beskrivelses Beretning skjenkede samme Gaard tilligemed 18 andre Bøndergaarde til et Almissehus. Om dette Almissehus gives god Efterretning af de Thurah. Hans Ord ere disse:

"Der har og tilforn i Nafer Sogn været et lidet Hospital, hvor fire Fattige nuderholdtes, hvilke nøde aarligen 90 Slettedaler (60 Rdlr) i rede Penge, eller i Vare: 8 Tdr. Mel, 13 Tdr. Øl, 1 Td. Rød, en Td. Torst, og en halv Td.

Sild. *) Det stod ved Spidlegaarden, som er omtrent en Fjerdingvej fra Nakirkeby, havde sit eget Kapell, kaldet st. Jørgens Kapell, som var bygget af store grove Stene, og kan endnu Grunden, hvorpaa det stod, sees noget over Jorden, hvoraf bemærkes, at det i en Firkant har været anlagt. Den sidste Præst, som prægede i dette Kapell, var en vis Hr. Skjalm, som tillige var Sognepræst til saakaldede Nikolai eller Nilai (Ny Larsker) Sogn (Han skal have været den første lutheriske Præst der og døde 1529). Hospitalet havde i forrige Tider sine Fundatser og Indkomstbreve, hvilke forvarede paa Hammershus, hvorfra de Fattige i forrige Tider finge sin Føde tilsendt; men i Hr. Holger Rosenkrandses Tid, da de Svenske Aar 1645 komme i Land for Næsse og siden indtog Landet og bemægtigede sig Slottet, ere de Brevskaber, som vedkomme dette Fattighuses Indkomster, Privilegier og Herligheder, aldeles forkomne. Desuagtet bekom dog de Fattige efter den Tid bestandig sin Deputat, indtil en vis Amtsskriver, *) fra Aar 1680 af, mod Befaling ophævede Hospitalets Indkomster, og førte dem Hans kongelige Maje-

*) Altsaa et Almisshus der ikke svalt sine Lemmer, thi saavel Mel et og Øllet, som og Gullet vilde, i vore Tider have været tilstrækkeligt til et dobbelt saastort Antal Almisselemmer.

*) Den berhyttede Karl. Augustus Dechner.

stæt i sine Regnskaber til Indtægt, saa at de Fattige intet finge af ni Bornedgaardes Landgilde i Aaker Sogn og Vestre Marker Sogn, som Hospitalet vare tillagte, ikke heller Penge til sit Ophold, hvorfor Hr. Tue Luster, som 1681 blev Sognepræst til Aaker Sogn, da andre Midler ey kunde hjælpe, ved Profes drev Indkomsterne igjen til Hospitalet tilbage; thi Aar 1693 den 5te Juli faldt i Sagen Dom for Høyesteret i Kjøbenhavn, at af Bornholms Amtstue aarlig herefter skulde betales til Aakirke-Hospital 60 Rdlr. og tre Tønder Mel af Spidlegaardens Mølle.

”Hospitalet er nu forflyttet til Aakirkeby, og er tæt ved Kirken. Deri underholdes nu fem fattige Lemmer, som maanedlig faae sine Penge uddelte og Melet ved Juletider. Forstanderen aflægger aarlig sit Regnskab med Præstens Paategning til Amtmandens og Provstens Approbation (eller rettere Eftersyn).”

Saavidt de Thurah, og som det synes Mig er denne hans Beretning om samme Almisshuus tilstrækkelig.

Sydlig for Aakirkeby er et stor Fløg Enge som kaldes Igla- eller Egla-Enge, der formodentligen har dette Navn efter den bekjendte Engil Ragnarson eller som han almindeligen kaldes, Blod-Egil, som var Høvding over Bornholm i Kong Knuds (den Fjerdes) Regjerings-Dage, og

om hvilken samme mærkelige Mand i det Følgende af Bogen skal blive givet mere Underretning. Paa dette Sted har tilforn, efter den gamle Bornholms Beskrivelses Beretning, været en stor Egeskov, men 1624 var af samme ikke mere tilovers end tre halvvisne Stubbe, og nu er ikke mindste Kjende til Skov der, hvilket viser hvorlunde Skovene, saavel der som og andensteds, ere i lang Tid aftagne og formindskede. Paa dette Sted, Igla-Engen, har staaet et Slag engang imellem Landsaatterne og Lybekkerne, om hvilket de Thurah har været ganske uvidende, hvilket er saameget underligere, som Resen dog nogle Gange omtaler det under Navn Eglefeyde; og at de Thurah paa mange andre Steder har brugt Resens Skrift, er klart at se, saa Jeg ikke begriber, hvorledes denne Strid kan have været ham ubekjendt. I den gamle Bornholms Beskrivelsen læses herom saaledes: "Den Tid de Lybske havde Landet, har der været en Lensmand af de Lybske bestikket, Berrill Knoff (Berendt Knopff), hvilken der vilde forrette Landsaatterne, hvorfor Landsdommeren Hans Jenszønn i Milausker (Mylarsker) Sogn drog til Kongen og klagede over samme Uret, fik og Beskeden, at de maatte forsvare sig mod Hovedsmanden, hvorfor de forsamlede alle Landsens Indbyggere ved Egele, tænkte at overvinde og fordrive Ørrigheden, men den

Tid han kom imod dem, forfærdede han dem med Skyden, hvilket de ikke vidste i de Dage meget af. Dette skede, som menes, Aar 1536."

I Naer Sogn ere mangfoldige fortræffelige Bjergarter, saasom Ler og Sten o. d. hvorom i Korthed forhen er talt, der Jeg opregnede Bornholms vigtigste Frembringelser af Stenriget. Naer-Sogns vigtigste Bjergvarer ere:

Ægte Porsalæn-Materie er en hvid Bjergart, som havees ved Grødby-Naen. Stenarten, hvorfra den har sin Herkomst, findes i det faste Fjeld straks ved.

Udskillige Sorter Ler af graa, rød, gul og sort Farve, hvoraf nogle andensteds, (skjønt ikke bedre og finere end disse bornholmske) holdes for at være af megen Vigtighed, findes ved Boarna, nedenfor Kuregaarden i de saakaldede Julebakke (Jylabakkana), men lidet hjælper det, at have slige meget gode Lerarter, naar de ikke bruges til noget. Maa skee vil dette Ler blive til evig Tid ubrugt, eller i det mindste saalænge den Tro er i Danmark herskende, at intet duer synderligen, uden hvadsomhelst kommer fra England og det hellige romerske Rige. — Saaledes indføres jo Allun til Danmark hvert Aar for store Summer, skjønt en af de mindste Sogner paa Bornholm, Pedersker Sogn, allene var istandt til at forsyne, saavel hele det danske Monarki, som og flere omliggende

Stiger og Land, med Allun saalænge Verden staaer, at sige, hvis her blev et Allunsværk anlagt, thi saalænge Naturens Skatte blive, som hidtil, ubenyttede, kan der vel neppe komme noget godt deraf. — men at komme tilbage igjen til de Sorter Ler, hvorom Talen var — Stenen hvoraf disse Lerarter have sin Oprindelse bestaaer af en skiferagtig Mergel med indblandet Talk, og glasagtig Materie, hvilken Sten Man især kan see udi det faste Fjeldet i et ordentligt Lag i Limensgade paa den vestre Side af Aaen. Lerets forskellige Farver have ellers sin Oprindelse tilfældigen, dels af en kisagtig Skiferstens Oker, hvilken virker den røde Farve, dels af en sinkagtig Skiferstens Oker, der volder den gule, hvilke paa flere Steder er at see, saasom i Læsaa ved Kuregaarden og andre Steder; den sorte Farve forarsages egentligen ved en opløst Stenkul-Materie, hvilket alt ved Vandets Løb fra et til andet Sted fremføres til Blanding med Leret.

Sement-Stenen, som i Limensgade i stor Overflodighed have, er allerede noksom omtalt i det Foregaaende af denne min Bog (S. II til 16), saa det vil være overflødigt om her blev mere talt om den.

Møllesten af en meget god Art findes i en betydelig Overflodighed og i en vidtløftig Strækning imellem Nakirkeby og Limensgade i den saa-

Faldede Klintebakke. Møllestene fra dette Sted vilde ethvert Aar, naar de bleve hentede og brugte, spare mange store Summer for Danmark, hvilke nu udsendes til fremmede Land efter Sten, slet ikke bedre end denne.

Stenful ere her ogsaa i Næser Sogn. Syd-
ost fra Risegaarden ved Strandsiden ere Stenfuls
Gange eller Rænner (som det hedder paa born-
holmst), hvilke strække sig Syden eller Sydost
efter ud i Søen, og indad i Landet Nord eller Nord-
vestpaa til Nærheden af Kjøbstaden Hasle; og
Vesten eller Sydvest for den Linie imellem Ris-
egaarden og Hasle, troer Jeg, findes Kul i Grun-
den næsten overalt, skjønt vel ikke allevegne saa
ganske overlig i Jordskorpen, som nogle Steder med
de flattere Kul er Tilfældet, især imellem Ønsbæk
og Hasle ved Strandkanten.

Nær ved Risegaarden paa den nordvestlige
Side er bleven begyndt med, at nedgrave tvende
Hul paa et særdeles ubekvemt Sted, saavel ihen-
seende til Beliggenheden af Stedet, da Vandet fra
alle Sider maatte naturligvis kvæle Arbejdet, som
og ihenseende til den udvortes Anseelse, da Ste-
det intet Haab giver om der at kunne faae Sten-
ful, førend Man kom til en meget stor Dybde,
den det her paa dette Sted vilde falde alt for van-
skeligt at række. Sligt Arbejde anlagde og begyndte
de af det kjøbenhavnske Bryggerlav til Bornholm

efter Kul sendte Folk, og slige Karle vare disse
 Bjergarbejdsfolk, hvoraf Bryggerlavet betjente
 sig, at de vare istandtil, at vælge til Bjergarbej-
 des Anlæg saadanne høyst utjenlige Pladser; og
 saaledes er det, at sætte Udsendinge over sligt:
 stundom see de og stundom ikke, alt efter Omstæn-
 dighederne. Dog hvad hjælper det at tale om Kul-
 lene hertilands naar disse ikke blive ordentligen
 søgte, opgravede og anvendte til Menneſkenes
 Gavn, og sikkert vil det vare længe inden det skeer,
 da alle de hidsendte Undersøgere have blot holdt sig
 til Jordkorpen og nogle faa Alnes Dybde under
 den. Dybere end 7 til 8 Lagter sænkret ned i Jor-
 den er endnu ingen kommen, undtagen een af
 Bryggerlavets Befuldmægtigede, som kom til om-
 trentlig 8 Lagters Dybde tæt ved Horsod ved Røn-
 ne, saavelsom ogsaa den af Hr. Justisraad P. ram
 anlagte Skakt ved Klaus Møller, ved Bagge-Naen,
 hvilken nok ogsaa fik omtrent saadan Dybde eller
 endog maaſkee, endnu lidet mere. De ægte, gode,
 Kul findes paa Bornholm, det er upaatvivleligt,
 men at de skulde straks indfinde sig ligesaasnart En
 roder eller borer lidet i Jordkorpen, kan Man der-
 imod vel ikke antage; thi formodentligen ere de
 gode Kul i Dybden, ikke stort nærmere end et eller
 flere Hundrede Lagter dybt, hvilket er ganske andet
 end hvor Man skurser efter Dagfullene.

Og være dette saavel nok talt om Kullene i Særdeleshed som og om andre Bjergvarer i Almindelighed som forefindes her i Aaker Sogn; dog maae Jeg, før Jeg gaaer over til en anden Materie, tilkjendegive Læseren, at hvad her er anført, saavel om Kul, som om Jordarter og Stene i Aaker Sogn, er fordetmeste taget af den Beretning om Stenful paa Bornholm, af Blichfeldt og Martfeldt, som findes trykt i første Delen af Landhusholdnings Selskabets Skrifter.

Nu staaer tilbage at tale om hvad Mærkværdigheder fra Oldtiden her ere at finde i denne Sogn, hvortil blive at henregne de gamle runede Mindesmærker: Mindestene med Runeskrift paa, hvoraf Aaker Sogn har nogle.

En saadan ret vakker Sten med gammel Skrift paa, holdende halvfemte Alen i Længden og lidt over to paa det meste i Bredden, den har tilførn ligget som Bro, til Fodgængeres Bekvemmelighed, over en Åa i Nærheden af Myregaarden, men derfra er den siden sløttet, allerede før de Thurahs Tid, til Præstegaarden.

Skriften læses saaledes af Worm, Resen og de Thurah:

OGMUNT AUG FRUBURN SATU STEIN EFTIR
ISRGORI FADUR SIN — GUD HIALPI SIOLU HANS.

Det er paa danske udsat:

Øgmund og Fruburn satte Stenen efter
Jørgor sin Fader. Gud hjælpe hans Sjæl.

Indskriften viser klarligen at Stenens Alder en er større, end fra det tiende eller ellefte Aarhundrede efter Kristis Fødsel; thi de Ord: Gud hjælp ic., vidne om en fremstikkende Kristendom. Hvad Navnene angaaer, da er Øgmund eller Augmund et i forrige Tider hyppigen forekommende Navn; Fruburn derimod synes være enten læst feyl eller af Stenhuggeren stavet feyl isteden for Freybjørn eller Fridbjørn, thi Fruburn mindes Jeg ikke have seet noget Sted i gamle Sager, som Mandsnavn. De der have forhen fortolket denne Stenskrift, have forklaret dette Navn saaledes som om det betydede velbaarne (fruebaarne) men dette synes Mig være en latterlig Urimelighed, hvori de lærde Fortolkere have gjort sig skyldige. Navnet Jørgor, hvilket heller ikke er noget gammelt brugeligt nordiskt Navn, troer Jeg maa være læst eller og skrevet feyl istedenfor Navnet Aßgeyr eller et andet lignende Mandsnavn.

De øvrige Stene, hvilke omtales hos Worm, de Thurah, og i Beskrivelsen fra 1624., ere dels ulæselige, dels ogsaa ikke mere at finde, hvorfor Jeg en vil tale noget om dem, allerhelst alle Runestenerne paa Bornholm ere af den Besskaffenhed at de aldeles intet Lys give Historien, især de hvis Skrift og dens Forklaring Man maa gjette sig til.

Ved Nakirke ligge nogle Hus, der udgjøre en maadelig Flekke, hvilken er forsynet med Navn af Kjøbstæd, hvorvel uden Handel og anden Kjøbstædsnæring end at udsælge Brændevin snapsvis, hvori den i Forhold til sin Folkemængde meget vel kan sættes ved Siden af hvilken som helst af Landets andre Kjøbstæder. Denne Kjøbstække kaldes Nakirkeby, da den ligger ved Nakirke, men egentligen bestaaer den af to Hoveddele nemlig den egentlige Nakirkeby eller den gamle Del af Staden, og Nyby, som nogle Hytter i Sydøst-Kanten kaldes. Dog, Jeg vil opsætte hele denne Byes korografiske og statistiske Beskrivelse m. m. til Talen bliver om Landsens virkelige Kjøbstæder, og saalænge vil Jeg ogsaa opsætte at tale om Kirken og dens Mærkværdigheder.

Boarna kaldes nogle Hus der ligge nede ved Stranden og udgjøre et slags Fiskerleie, hvorved ogsaa er et Ammunitions-hus og en Post Artilleri.

Endnu maa her lægges til om Nakirke Sogn at Folkemængden i Sognen, Byerne fraregnede, beløb sig i forrige Aar til omtrent fjorten Hundrede Sjæle, hvilket sees af den lille Pjese Stædets Præst Hr. Pet. Thom. Balle ifjor udgav under Navn: Berigtigelse til Præstens Hr. E. Gæds Skrift om Undervisningsanstalterne paa Bornholm m. m.

Og være saa dette for det første nok talt om Naker Sogn, som er den sidste i Søndre Herred; thi Kirken og Kjøbstæden Nakirkeby blive paa et andet Sted beskrevne.

Bestre Herred.

Tilforn kaldedes dette Herred Rønne: Herred (Rødne Hæreth) efter den deri beliggende Landets bedste By, Rønne: eller som den i forrige Tider hedde: Røthna. Herredet indeholder fire Sogner, hvori findes 214 Bøndergaarde og kun et Fiskerleje, nemlig Arnaga. I dette Herred er den udyrkede, skjønt ikke udyrkelige, Strækning af Udmærk, som fører Ravn af Blemme og kaldes Blemmelyst, hvormed hænge sammen Knudskirke: og Nykirke: Udmærk. De fire Sogner, hvoraf Herredet bestaaer, ere Vestre Marker, Nylarsker, Knudsker og Nyker Sogn; Kjøbstaden Rønne ligger i Knudsker Sogn og Fiskerlejet Arnaga i Nylarsker Sogn.

Vestre Marker Sogn.

Kirken som er tilegnet og indviet til Jomfru Marie kaldes derfor Marie: Kirke, eller ved Sammen dragelse af Ordene, Markkirke, hvoraf den hele Sogn kaldes Markkirke Sogn eller med en hastigere Udtale og Forkortning (apocope) Marker Sogn.

Vestre lægges blot til for at gjøre Forskjel paa denne Marker Sogn og den i Østre Herred som er beskreven herforan Side 251 ff.

I Vestre Marker Sogn er 86 Bøndergaarde hvoraf 68 kaldes Selvehere, men de øvrige 18 være forhen Borneede, hvilken Benævnelse de endnu have.

Følgende Byer opregnes her at have været i Mæret 1624, skjøndt Gaadene laa ligesaa adspredte da som nu: Myrebby, som efter Beskrivelsen havde 16 Gaarde, hvilket er, som Man straks seer, en Skrivfejl isteden for 6, hvilke alle ere smaa usle Gaarde oppe ved Lyngen allerøstest i Sogn ved Kjærn, en stor Tørvemose og Jndsø — Guse (kaldes nu Gose) havde da 12 Gaarde. Det er hele den Del af Sognen, som grændser ud til Stranden, der fører dette Navn saa at Gose grændser ligesaavel til Nylarsker Sogns Strandgaarde som til Nakersogns, hvorfra det adskilles ved Lilleaa. Det var ved Gose at de svenske Transporter fra Pommern strandede d. 5te Desember 1678 og 27 Oktober 1679. Navnet Gose, tænker Jeg, kommer af det gamle Mandsnavn Gakso, paa bornholmsk Gass, og betyder da saameget som Gassesby — Smørene havde da fem Gaarde, hvilket passer endnu — Klint 9 Gaarde hvortil formodentligen ere nogle regnede som en høre til Klint (ventelig fra 13de til 20 Selvehere

gaard og 11 Bornedgaard). Gaardenes Navn, paa Klint, kommer af en høy Klippebakke, Klinten kaldet, hvorved de ligge. — Pensby 7 Gaarde; hvad det er for Gaarde der i forrige Tider have ført saadant Navn veed Jeg ikke, da Jeg ey kender nogen Gaard i denne Sogn, i hvis Navn gjenkjendes Navnet Pensby — Tunneby 5 Gaarde; heller ikke veed Jeg hvilke fem Gaarde der ere kaldede saaledes — Thingstad 14 Gaarde paa Sognens nordøstlige Hjørne; disse Gaarde ere for det meste usle Lynggaarde. Formodentlig har Man de gamle Tider havt her den Plads, hvor paa Tingene holdtes, hvoraf den hele Egn har faaet og siden beholdt Navnet Thingstad — Hackebjerg 5 Gaarde. Uden Tvivl forstaaes under dette Navn Hackele og Bjerregaardene og et par af de andre nærmeste Nabogaardene — Kirkeby, 3 Gaarde foruden Præstegaarden og Degneboet, vesten Kirken — Ringeby, 6 Gaarde vestenfor de Forrige eller nordvest. Foruden disse seks Gaarde var der i Ringeby den Tid en Vandmølle, hvilken Jeg ikke veed, hvor den har været, saasom der ingen Na er just i Nærheden af Ringeby, og at antage, at samme Vandmølle har staaet blandt Ringeby-Tuerne, vilde være urimeligt — Elleby, 2 Gaarde ved den siden ned mod Havet saakaldede Blikobba-Naen. Disse to Gaarde ligge saaledes hver ved sin Side af Naen at Veyen imellem dem

er paa sine Læder hartad en Fjerdingvej eller derover, naar Ellebyvædet i Løbrud ikke kan passeres: og dog hedde disse to Gaarde en By.

Saaledes opregnes de Byer her vare i Vestremarkersogn i Aaret 1624, i den, samme Aar forfattede, Bornholms Beskrivelse; men herved mærkes at den siger at der da kunns vare i Vestre Marker Sogn ialt 83 Gaarde nemlig 68 Skattegaarde og 15 Borne, men i de i Sognen værende Byer, som vel ikke engang skulle udgjøre den hele Sogn, opregnes 84 Gaarde foruden Præstegaard og Degnebo, altsaa flere Gaarde end den ganske Sogn virkelig indeholdt, hvilket viser, at somme af Tallene maa være skrevne fejl, og dette leder til at antage, at hverken Myreby har havt 16, Sose 12, Thingstad 14 Gaarde o. s. v.

Blandt andre Gaarde hertilsoogs, som ligge enstige og ikke henregnes til de her opregnede Byer ere følgende de bedste: Løftsgaarden der vel ikke er nogen af de største, men en meget god Gaard og som i lang Række af Aar er maaskee flodeligst og ordentligst brugt af alle Gaarde i hele Marker Sogn; Gadegaarden, en stor god Gaard ved Veyen som gaaer imellem Rønne og Gudhjem; Vestregård tæt ved Kirken beliggende, en af de største og hvortil høre mangfoldige Udbyggerhus; og Kjæregaarden, den 1ste Selvøysgaard,

hvortil ligger en meget stor god Lørbemose ved
Vajllandskjærn.

I Smøreng ere for omtrent halvhundrede
Aar siden, og derefter, fundne nogle meget rare,
ganske tynde, Guld Mynter af adskillige Figurer,
som viste at de vare slagne i det græske Kæiserdom
i Varangernes Tid. De bleve i temmelig Mængde
oppløvede i en Ager.

Kirken ligger meget høyt og sees derfor vidt
saavel paa Landet som og paa Søen, hvor Søfa-
rende og Fiskere bruge den til Landtegn.

Paa Klokker og Lægtene findes Skrift, men
al af saa ringe Værd, at Jeg ey vil anføre den her.

Blandt Ligminder ere følgende hertilsoogs de
vigtigste:

En Gane hvorpaa læses:

"Herunder hviler velædle og velbyrdige Hans
Jensen Kosod, hans k. M. bestalter Kapitain,
ved det sjerde-Rasional-Kompagni paa Bornholm,
tjent hans Majestæt i 60 Aar for Over, og Un-
der-Offiser, Overoffiser i 46, og Ka-
pitain i 14 Aar. Barnfødt No. 1664, den 1
Nov. paa Maglegaard i Østre Mariæ Sogn, og
døde paa Kosodgaarden i Vestre Marker Sogn (paa
Thingstad) 1741 den 10de Juli."

Denne Hans Kosod var en Søn af den vidt
og bredt omtalte og lovede Jens Pedersen Kosod
paa Maglegaard. Hans Kosods Søn, Peder Ko-

fod, som efter hans Død beboede hans Gaard paa Thingstad, døde et Snes Aar efter Faderen og over ham er der ligeledes sat et Ligminder, nemlig en Tavle med Læsning, paa Kirkemuren.

Peder Kosods Søn var Lieutenant Herman Kosod paa Thingstad, som for saa Aar siden døde uden Børn; men hans Datter sønner ere de Hrr. Major v. Rømer, Holstforstren Lieutenant von Rømer og alle deres Brødre.

Paa en Ligsten er at læse:

"GIVEN af Landsdommer Peder Olsen, som boede paa Bjerregaarden i Vestre Mariæ Sogn."

Men naar denne Peder Olsen var Landsdommer, veed Jeg ikke.

Paa en anden Ligsten læses:

"Denne Sten hører hæderlige og veltænde Mand Hr. Ole Larsen til, Sognepræst til Vestre Maria Sogn og Provst paa Bornholm, og ligger herunder begravet, m. v."

Om denne Ole Larsen mener de Thurah, at han maa være død i det seneste 1620, hvilket er meget rimeligt da han allerede skal være bleven Provst 1592, og Præst 1580, og Antonius Olsen, hans Eftermand som Provst, døde 1621 i Oktober, men lægges til det Anførte følgende Ligstenskrift, saa er det en længere Formodning, men bestemt Visshed, at han døde 1620.

Saaledes lyder samme Ligstensskrift:

”Her ligger begravet hæderlige og veltærdig Mand, Hr. Mikkel Haagenzen Qviding, Præst her paa Stedet i 25 Aar, som salig i Herren hensov Skjærtorsdag No. 1645 i sit Alder 55 Aar. 12.

Denne Qviding fulgte i Embedet umiddelbarligen efter fornævnte Hr. Ole Larssen.

Paa Kirkegaarden findes en Ligsten over Magister Ole Andresen Borreby, Præst her, efter hvis Død den nuværende Præst, Hr. Jensen, kom til dette Kald. Denne Borreby, som skal have været en meget lærd Mand og især en god Astronom, var Farbroder til Hr. Professor Andresen i Rønne. Fornemmelig ophøyes han for sin Godgjørenhed mod fattige, hvortil han ogsaa havde saameget mere Lejlighed, som her i Vestre Marker Sogn vrimler af Stoddere, mere end noget andet Sted her paa Landet.

Blandt andre Mærkeligheder hertilføgnis for tjene de saakaldede Kurerer (Kuradéjén) som ere i Nærheden af Kirken, her at nævnes. De skulle nemlig have været Forstandsningsforen Trop Kurer, der i gamle Dage skulle være komne til Bornholm for at herje, d. plyndre, røve, skjænde og brænde; men paa dette Sted skulle de dog i samme sine Forstandsningsforen være blevene aldeles slagte, saa at ey levende Kurer kom fra Slaget;

Suhm, som i sin Danmarks Historie taler herom, antager at det er forefaldet i det 9de Aarhundrede efter Kristi Fødsel, men tænker Man lidt dybere over Tingen, troer Jeg, vil Man finde at det hele tør være en i de senere Tider opkommen ugrundet Sagn, som ventelig støtter sig paa intet andet end Digernes Navn og disse have uden al Tvivl sit Ophav af Mandsnavnet Kure; thi at det skulle komme deraf, at de Kurer her skulle have haft en forskandsset Læyr, er aldeles urimeligt, da slige Forskandsninger paa den Tid ikke engang kjendtes af Navn. Overalt forekommer det Mig som denne hele Kuretildragelse i Vestre Marker Sogn tør være en blot Sagn fra Kurerne som bleve slagne paa Sylten i Jbsker Sogn, men som ved Tidens Længde er forandret did at Slaget skal have staaet ved Kuredigerne, og saaledes blevet to Slag af eet. Kort: Jeg holder for at, hele denne Kurebegivenhed ved B. Markirke er nyere Tiders Opspind og aldeles ugrundet i Historien.

Og være dette heransførte nok talt B. Marker Sogn.

Nylarsker Sogn.

Denne Sogn har, som de øvrige Sogner, sit Navn af Kirken, hvilken er indviet til den hellige Mikolaus eller Nilav, efter hvem den burde hedde Nilav Kirke, men ved en fordærvet Udtale hed-

der den nu Ny Lars Kirke, og deraf kommer
Navnet Ny Lars-ker Sogn.

Denne Sogn har i alt 43 Bøndergaarde
nemlig 34 Selvejere og 8 saakaldede Bornede
samt et Fiskerleje, Arnage.

Blandt disse Gaarde ere nogle, som have
Navn af By, saasom Strandby, dat er de
Gaarde ved Stranden, hvilke fordetmeste ere gode
Gaarde, og Bældensby bestaaende af to gode
Gaarde ved Bældensaaen. Blemme er Navnet
paa de norderste Gaarde i denne Sogn, hvilke lig-
ge ved Lyngen, der efter den har Navn Blemme-
lyng, hvilken adskiller Knudsker og Ny Larsker
Sogner.

Af andre enstige Gaarde, der en henregnes
til Byerne, ere disse de bedste, Brunsgaard,
Thingfogdegaard, Kjølleregaard og Langensgaard.
Sellesborg kaldes en liden Gaard ved Kirken,
som i Bygningen er den bedste blandt alle Gaarde
i den hele Sogn, hvilken Gaard nu tilhører og
beboes af Fru Schjøtz.

Ved Langensgaard, nordesten ved Lyngen, fin-
des en gul Oker, der er ret brugbar og kunde
haves for faa Penge. — Vesten for Langensgaard
ved Dyndgabet, og ved Bældensby, findes en Sort
gode Sten i stor Mængde, tjenlige til Murarbejde,
da de lade sig flække eller fløve efter Ens Godtbe-
findende. I de saakaldede Potterekule norden for

Rævedalen paa Lyngen er den Sort Blaaler, som Potterne bruge at gjøre Potte af, i saadan Overflødighed at alle Pottere i Rønne forsyne sig med Ler fra dette Sted.

Kirken blev hjemløst af Ildbrand for faa Aar siden, hvilken kom af daværende Degns, Mosefs Hjorts, Uagtsomhed, da han ey mindtes at slukke Alterlysene, hvoraf Følgen blev, at alle gamle Indskrifter som Ilden kunde tilintetgjøre, de bleve gldeles fortærede af Luerne, hvoriblandt dog de vigtigste Indskrifter vare af de Thurah optegnede.

Blandt Kirkens Indskrifter mærkes en Fane med denne Læsning:

"Herunder hviler hans kongl. Niss, til Danmark og Norge bestalter Kapitain ved tredie Rationals-Kompagni her paa Landet, velædle salig Hans Kofod Hansen til Myregaard, fød No. 1655 tjent for Under- og Over-Offiseer her paa Landet Bornholm udi 45 Aar, døde No. 1728 udi sin Alders 73 Aar"

Denne Hans Kofod var en Brodersøn af Jens Pedersen Kofod paa Maglegaard, som allerede før er sagt S. 221. Hans Kofod, der var Konferensraad og Inspektør ved Kjøbenhavns Uldmanufaktur m. m. var denne Kapitain Hans Kofods Sønnese.

Paa en liden Ligesten paa Kirkegaarden er læst:

"Arida Petræi tenet hic Lapis ossa parentis
Et natæ, quorum spiritus astra foveant!

Hensvornede 1585, 8 September."

Paa en Runesten, som høves hos Worm og de Thurah (Tab. 4. Fig 3), findes Skrift, som uden al Tvivl er urigtigen læst af Worm.

De første Ord læser Jeg saaledes:

SIGUR LIT RISA STEIN EFTIR AULYER FA-
DUR SINE.

Det er:

Sigurd lod reyse denne Sten efter sin Fa-
der Olver (Hele Resten er ulæselig for Mig).

Paa en anden Sten findes disse Runer:

GOBU SYEIRN RISTI STEIN THESSI EFTIR BE-
ORNI SUN SINE. HANN YAR RIKER MADUR OG
AGIETUR OG ATTI KUNA SA GUDRUNA HIETE. HANN
YARD DREPIN AF JALLI.

Det er:

Gubben Sven huggede (ristede) denne Sten
efter sin Søn Bjørn, som var en mægtig og for-
nem Mand, og havde en Kone, som hedde Gud-
runa. Han blev ihjelslagen af Jarlen.

Dog, da denne Skrift er saa aldeles forskjellig
læst fra Worms Læsning, tør Jeg ey indestaae
for Rigtigheden af min Læsning, og muligt at Vi
begge, Worm og Jeg, have læst fejl, hvilket er

saameget rimeligere at kunne have indtruffet, da Skriften paa samme Sten er meget gammel og ulæselig og, som Jeg formoder, ældre end Kristendommens Indførelse selv; thi vel findes et Kors ovenover Skriften, men samme lader til at kunne være ligesaa let at ansee for Njollners Tegn 1: Thorshammeren, som for Katolskhedens Bmærke: Kristekorset. Dog, dersom Man antager Worms og forkaster min Læsemaade, saa følger af sig selv, at Stenen er nyere end Kristendommen.

I denne Sogn er et Fiskerleue, som kaldes Arnaga, eller som det pleyer hedde naar det for at skrives eller prentes maa tage imod en Fordansning: Arnager.

Navnet Arnaga kommer, efter mine Tanker af Mandsnavnet Arne og af det gamle Ord øghe, øye eller aga, hvorpaa saamange Steders Navn i Danmark ende sig, og som formodentligen betyder saameget som Øye; hele Navnet vil altsaa sige netop saameget som Arnes Øye.

Byen har temmelig god Fiskning af Torsk især og Botter 1: et Slags Glyndrer, de i Danmark saakaldede Pighvarrer.

Arnaga har ogsaa noget Landbrug, da her ere 11 Stæle, som de her kaldes, eller Jordlodder af forskjellig Størrelse, der ligge til Stædet og hvorfra, ved Ehermands Ombytning, svares i Kjendelse til Kongen en Daler, foruden ellers anden Skat.

Ved Arnaga ere to Bærmøller, som dog ey Arnagabo allene kunne skaffe Maling nok, men de maa og male for Bønderne i Omegnen, saa at deraf ey lader sig noget slutte om Stædets Størrelse. Og være dette nok talt om Nylarsker Sogn.

Knudsker Sogn

Denne Sogn har Navn af den hellige Knud, Konge og Martyr, som Kirken er indviet til og opkaldt efter.

Sognens Grændse mod Sønden og Østen er den saakaldede Blemmelyng hvorved den skilles fra Nylarsker Sogn og paa den Kant fra B. Marker Sogn. Den saakaldede Knudskirke i Udmark nordenfor Kirken adskiller Knudsker Sogn paa den Kant fra B. Marker Sogn, dog saa at der ligge fire Gaarde østenfor denne Udmark, som tilhøre Knudsker Sogn. Mod Norden adskiller Blikobba i Naenden fra Nyker Sogn. Mod Vesten grændser Knudsker Sogn ved sin Sand i Udmark til Havet; saa ligger ogsaa paa den sydvestre Kant af Sognen, ved Havet, Kjøbstaden Rønne, hvortil hører en meget stor Byvang.

I alt ere i denne Sogn 39 Gaarde, hvoraf 30 ere kaldede Selveyergaarde, 8 Børnedgaarde og en Proprietærgaard. Af disse Gaarde ere der fire øde og ubeboede, hvoraf de 3 avles til andre Gaarde men den ene er Støl til Rønne. Tre af de nu be-

boede og bebyggede Gaarde vare endnu for faa. Alar siden ubebyggede og avledes til Rønne.

Fem Gaarde, som ligge paa et Strøg eller i en Række, dog saa at der er et godt Stykkevev imellem hver Grund, kaldes *Rjæreby*; to Gaarde nordøstlig i Sognen kaldes *Sursænke* (*Sursæjn-kja*). Af enslige Bøndergaarde ere de bedste og vigtigste: *Tornegaard* (med Stæl), *Smørgaard*, *Rossmandegaard* (med Stæl), *Sandemandsgaard* og *Kabækkegaarden*, der af alle er bedst bygt og ligger smukkest. *Kanegaarden* er bekjendt af sit hvide Ler, hvoraf *Porselæns Fabrikken* i *Kjøbenhavn* aarlig skal have 300 eller 400 Tdr. ifølge en Kontrakt med Gaardens Ejer. Hver Tønde af denne Mængde Ler betales med 56ß. i *Kjøbenhavn*. Ved *Snorreagaarden*, som nu tilhører bemældte *Porselæns Fabrik*, havees ogsaa samme Slags Ler i Mængde; sammesteds er ogsaa for nogle Aar siden anlagt et *Murstens Værk*, der dog ey drives mere nu.

Proprietærgaarden, som er her i Sognen, hedder *Almegaard* og regnes for 8 Tdr. Hartkorn; men dertil er en Stæl (en ubeboet Skattegaard nemlig 26 *Selbøergaard*) paa lidet over 11 Tdr. I den gamle Beskrivelse over *Bornholm*, Aar 1624, nævnes denne Herregaard: *Almstrup*. Naar Stælen regnes med, er *Almegaard* en stor god Gaard, og regnet for at være blandt de bedste paa hele Landet,

dog er den i de senere Tider noget forringet især ved Sandflugt.

Imellem Kirken og Stubbegaardene, sydvestlig fra Kirken, har Byen Kønne i forrige Tider ligget, hvilket nærmere skal omtales, naar Jeg kommer til at beskrive denne Landets Hovedstad.

Hvad Knudskirke anbelanger, da er den saaledes bygget paa Bakkene, at den sees langt i det Fjerne og tjener derfor de Søfarende og Fiskere til Landmede.

Paa Altertavlen læses:

Ao. 1596 da gaf Jörgen Gage oc hans hustru Merete Peder Hans datter denne altertafle til st. Knudskirke. vort haab til Gud alene.

Derved ere begge Givernes Baabner udhugne. Gages Baaben er et Gavlspænde, et halvt Raggel hjul o. s. v. (see herforan Side 257). Hendes Baaben: et Gavlspænde ombendt, i rødpriffet Feldt.

Malingen paa Altertavlen forestiller ellers paa den ene Side: Abraham som Slagter, Isak, to Engle og en Gjedebuk; paa den anden Side sees den korsfæstede Jesus og et par Koner.

Messehagelen er mærkelig for sin Kostbarheds Skyld, da den sikkert er den dyreste i hele Danmark. For dens Rarheds Skyld tillader Jeg mig her at indføre de Thurahs Beskrivelse over den, da samme er ganske paalidelig. Saa skriver de Thurah S. 70 f.

"Messehagelen er meget gammel, og den rareste og kostbareste paa Landet, den er ventelig en Rest fra de romerske katolske Tiders Pragt; den er af blaåt Fløiel, med store der udi vævede Blomster af Guld, derpaa syet et Kors over to Alen langt og en Fjerdedel Alen bredt, hvilket Kors med Guldtraad og allehaande farvede Silke i forhøyet Arbejde er broderet; paa samme Kors forestilles fra øverst til nederst fire staaende Billeder: Det allerøverste forestiller vor Herre Kristum; Det Andet: et Fruentimmer hældende sig paa Fæstet af et paa Spidsen staaende langt draget Sværd, havende derhos neden ved Foden et halvt Hjul liggende; Det Tredie forestiller ligeledes et Fruentimmer med en oplukket Bog i den højre Haand og i den venstre et Sværd gennem Brystet; Der Fjerde og allerøverste er og et Fruentimmer med en Spand i den højre Haand. Paa højre Side af Kristi Billede atter et Fruentimmer, holdende en Kjølle paa Skuldrene; paa venstre Side: et andet Fruentimmer, holdende et Taarn. Yderst paa højre Side: en Mandsperson, holdende i højre Haand en Biskopsstav og i den venstre et Kist; og endelig yderst paa venstre Side, en Biskop med sin Stav i den ene, og en Kirke med Taarn paa i den anden Haand. Klæderne af alle disse Figurer ere overmaade nette, med allehaande farvet Silke udsyede og hift og her

sees endnu
hoorned de
des der
andetsjende
himmels."

I for
ren Billed
og Martyr
dette vaff
Præst de
for et par
have i M
Spurve.

Paa
følger M
Diderik
lene Gyl
og Sids

M
An
endel an
nordvestl
Grahon
De
Tækket
oprenst

*) Nu

sees endnu nogle ægte Perler tilovers *), af dem hvormed de have været udstafferede; men ellers findes derpaa hverken Navn, Baaben, Aarstal eller andet Kjendetegn, hvoraf dets Alder kunde slttes og skjønnes."

I forrige Tider stod i en Indhulning i Muren Billedet af Kirkens Skytshelgen, Knud Konge og Martyr, af Træ, stærk forgyldt; men for at faae dette vakre Stykke i sin Eje, lod en af de forrige Præster det ved Auktion bortsælge, hvorefter det for et par Marks Penge maatte fra Kirken og til en Have i Rønne, hvor det nu staaer og skræmmer Spurve.

Paa Kirkemuren ere følgende Baabner malede: Holger Rosenkrantz, Hans Løvenhjelm og Johan Diderik Wetbergs, samt deres Fruers Baabner: Lene Gyldenstjernes, Frederikka Beate Ahlsfeldts, og Sidsele Grubbes.

Mere er ved Kirken ikke at mærke.

Runestene eller sligt findes her ikke, men vel endel andre Bævtastene uden Læsning. Ligeledes nordvestlig i Sognen en temmelig Mængde af Gravhøje.

Ved Vegen fra Rønne til Neksø, imellem Tækkereledet og Robbedale er en Samling af Stene opreyste i en vis Orden, men nogle ere faldne om-

*) Nu ere de alle bortkomne.

fuld. Disse Stene kaldes *Thingstene* og ere endnu en Mindelse om de forrige gylde, demokratiske, Tider, da Thingene holdtes offentlig under aaben Himmel, da alle Bønder *) mødte paa Thinge for at enten samtykke eller forkaste de Stores: Kongernes og disses Befalingsmænds, Beslutninger Landet angaaende. Samtykke dem nemlig, naar de vare floge, gavnlige, til Landets Bedste sigtende; men vare de kun utidige Eftermiddags-Indfald af slette Konger eller deres endnu slettere Hofkryb, da kunde Landsfolket, Bønderne, ganske forkaste dem, som og ret var. Hvo andre, end Kongernes hyrede Løyesvenne, kunne vel uden at ærgre sig betragte disse gamle, ærværdige, Mindesmærker om Folkefrihed, om hine lykkelige Dage, da Bønder ansaaes som Mennesker, som fri Mænd, og en, hvilket siden har været Tilfældet, som det Legetøj, Regenteres Gunstlinge havde at drive sit Spil med, eller rettere sagt, som Husdyr de fattige danske Konger havde at bortlaane, bortleje, bortpagte eller skænke til Bisper, til Lybekkere, og til smidige Hofgunstlinge: de adelige Lensmænd? Dog, hvad hjælper det at tale om hine soundne Odelskabs og Folkefriheds Dage, før Præstemagtens, det plattydske Aristokraties og Lensmændenes Tid her i Dan-

*) Da vare ingne Kjøbstæder, og altsaa enheller Borgere, saa at Bønderne ene udgjorde Landets Størke.

mark? — De ere soundne og gammel nordisk Folkefrihed kommer aldrig fuldkommelingen tilbage. Dog — nok herom.

Nyker Sogn.

Denne Sogn har sit Navn af at Kirken kaldes Nykirke, da den skal være bygget sildigere end alle de andre Kirker paa Landet og altsaa den nyeste iblandt dem alle. Ellers har denne Kirke været indviet til alle Helgene og kaldet *Alle Helgens Kirke*, som og Sognen i gamle Brevskaber findes nævnt *Alle Helgens Sogn*.

Denne Sogn har 46 Gaarde, foruden Præstegaard og Degnebo, nemlig 28 Selvevergaarde, 15 forhen Borneede og 3 Proprietærgaarde, nemlig: *Kyndegaard* og *Vældensgaard*, (Væjllensgår), hver paa 12 Edr. *Hartforn* og *Blikobbagaard* (Blykoppegd.) paa 6 Edr. Disse tre Gaarde ere de bedste i den ganske Sogn, thi skjønt den sidstnævnte kun svarer for 6 Edr. efter Jordebogen, er den dog næsten ligesaa god som de andre, og da *Blikobbagaard* altid er bleven rigtig og vel dyrket, saa tør den vel endog mangt et Aar have indbragt meget mere end f. E. *Vældensgaard*, der en altid er bleven saa ordentligen brugt.

Ud andre Bøndergaarde ere mange meget gode og meget saa flette, saa at denne Sogn er efter sin Størrelse den bedste paa Landet. Blandt gode Gaarde

de, som ey ere Proprietærgaarde, mærkes fornemmeligen Bufflegaarden, Agregaarden, Tornegaarden, Holmegaarden, Søndregaard, Buldregaard, Lillegaard o. f.

Byer ere her i denne Sogn fire, nemlig: Mæby nordøsterst oppe, har 6 Gaarde; Kirkeby et godt Stykke vester fra Kirken, 4 eller 5 Gaarde, hvilke dog paa et par nær have andre særdeles Navne; Maby, to Gaarde hvorimellem Landevejen til Hasle gaaer, har sit Navn af den forbiifydende broløse *) Na; Muleby er Navnet paa to Gaarde nordvesterst i Sognen, hvilke to smaa Gaarde ligge ey meget langt fra hinanden, ikke over et godt Bøsseskud (Kugleskud).

Kirkkirke er en af de fire runde og skal være, som før er anført, bygget Aar 1287; dens Afriðning saavel i Opstalt som Grundtegning er hos de Thurah paa den sjette Kobberplade i hans Bog om Bornholm.

Bemældte Topograf taler om dens Mærkværdigheder iblandt andet saaledes:

”Paa denne Kirkes Alter, Prækestol og Tunt, findes intet uden sædvanlige Ornamenter; Alleneste er Kalcken paa Alteret mærkværdig, i hen seende til sin Alder. Paa dens God sees et lidet Kruisifiks af Sølv forgyldt, som er hæftet fast til Goden, derunder staaer et Hjærte, og derpaa en

*) See herforan S. 180.

Figur,
formode
paa ven
Mærke
Or

Pa
paa hve
o: Jesus
den af
stave:

D
omniun

2

Kirken
egnet)

forklar

særdel

ning

paa

Hoved

C

S. 73

*)

fo

de

sa

*)

5

Figur, som af et Spænde eller en Husgavl, der formodentlig skal være de Kosoders Waaben *); paa venstre Side af Kruisifikset læses med afbrudte Munkebogstave disse Ord:

Orate pro anima ejus.

Paa fire Knapper, som ere paa Kalken, staaer paa hver især et Munkebogstav, som ere I. N. R. J. 5: Jesus Nazaræus Rex Judæorum. — Paa Randen af Guden staaer med abbrevierede Munkebogstave:

*Domina Cicilia dedit hunc calicem Ecclesie omnium sanctorum. *)*

Uf hvilken Inskriftion Man maatte slutte, at Kirken i fordum Tider har været dediseret til (5: til: egnet) alle Helgene, ligesom Resen i sit Manuskrift forklarer; Skjønt Andre mene, at den har havt en særdeles Helgen eller Patron, hvis Hoveds Afbildning Man troer at være et, som endnu sees at staae paa Taget over Koret, havende en Hat af Bly paa Hovedet".

Seaauidt de Thurah i Bogen om Bornholm S. 73 f.

*) Besynderligt, at det har fundet seldet de Thurah, som dog var en fornuftig Mand, ind, at ville finde de Kosodspændet og Munkebogstave sammen paa et sligt gammelt Mindesmærke.

**) Det er: Fru SidseL skænkede denne Kalk til All Helgens Menighed.

Paa Kvinde-Lægteren er Noget, som de Thurah kalder en emblematiske Maling, der skal forestille en Pilgrimsfærd til Guds Rige, som er i seks Afdelinger og under hver et elendigt Vers af Præsten Peder Bernholt. Herat anføre hele dette Malerflatteries Indhold eller Bernholts usle dumme Rim, finder Jeg mig paa ingen Maade lyst til, da sligt Sludderfladder og erkedumt Baaseri ey er værdt at fylde op med i Bogen, og det forekommer Mig endog meget underligt at de Thurah har anvendt hele Blade i sin Bog til denne malede Galenskabs Beskrivelse og Forklaring, og til det rimede Pjatts Indrykkelse. Til en Mundsmag vil Jeg dog her anføre Farvesmørellens Indhold og den rimede Udlæggelse der neden under i en af Afdelingerne, hvilket skal staae her i Bogen, Sognefolket, Nykirkebo, til liden Vre at de have sligt endnu efter Forsatterens Død i sin Kirke, og for at Alle og enhver kan se hvilke dumme, forvirrede, bagvendte, Ideer, Præsten havde i sin Tid. Saaledes er Indholdet af den femte Afdeling:

Jesus sees paa en Prækestol og for under ham staae en Hund og en Co. De andægtige Tilhørere omfavnes af Engle; men bag ved — dog kan Man ey gjøre Forskjæl paa For- og Baggrund i dette Stykke — sees en stor Slange (det skal formodentlig være et Stykke Djævel) i Selskab med nogle velklædte Mennesker.

Saadant er Maleriet, hvortil Ideen er af
Præsten, og deri, hvilke høye, lyse, skjonne, Tan-
ker finder Man vel?

Læsningen er:

"Sels Jesus Ordet før, *)

Endel det glad annammer,

Som Hund og Soen gjør;

Endel og prægtig brammer." **)

Man domme nu heraf om Peder Bernholts
Forstand og Smag!

Paa Mandslægteren forestilles Jesu Lidelser
paa lignende Maade fremsat. See de Thurah, S.
77 til 80.

I Kirken have hængt tre Faner. Læsningen paa
den Ene:

"Herunder hviler Hans Kongl. Majest. til
Danmark og Norge velbestalter Kapitain ved det
fjerde Rationel Infanteri Kompagni til Fods, vel-
ædle og mandhafte Morten Mogenssen Ryker
til Søndregaard, fød 1651, forestilt Kapitain
1709, salig i Herren hensov 1725 i sin Alders 74
Aar. Gud unde ic."

Paa den Anden:

"Herunder hviler h. s. kgl. Majst. til Dan-

*) Poetisk istedenfor: fører; Rimet dertil, gjør,
ligeledes istedenfor: gjøre.

**) See de Thurah S. 75.

mark og Norge, bestalter Lieutenant til Hest, ædle salig Christen Mortensen Ryker til Kyndegaard, tjent ved Kavalleriet for Gemen, Under- og Over-Offiseer i 36 Aar, fød her i Sognet 1675, døde 1729 i sin Alders 54 Aar, Gud give ic." Denne Kristen Ryker var en Søn af den førnævnte Morten Ryker paa Søndregaard.

Paa den Tredie:

"Ihro kōngl. Majest. zu Dänemark und Norwegen, wohlbestalter Capitain-Lieutenant über die Garnison auf Hammershus alhier auf Bornholm, der edle und manhafte Ernst Cantzler ist auf seinem Ehrenbette sanft und selig eingeschlaffen den 8 März 1678 und ruhet alhier unter. *Ætatis suæ 42 &c.*"

I Sandhed, et synderligt Indfald, at sætte tydske Ligminder i en Kirke her paa Bøygden. De to foranførte Faner hænge endnu i Kirken, men den tredie er allerede for mange Aar siden borte.

Mere høves ikke her om Kirken og dens Mærkværdigheder at fortælle, thi Gravskrifter af nogen Vigtighed ere her ikke.

Vester i Sogn især, ere mange gamle Gravhøje, hvori de mest overtroiske Mennesker tro at der er Djævelskab, Trolde og o. d. Østenfor Buldregaard er en stor Høj, kaldet Sjølhøj, hvorom fortælles af gamle overtroiske Folk, at deri bo Bjergfolk og at andre rigtige Mennesker ere blevene ind-

tagne i Hønen og der vel beværte, men siden udslupne igjen, med mere saadant Kjærlingsladder.

Ligefra Blikobba Naen paa Nyker Sogns Strandmarks Sydside, og til Bagge-Naen nordester, er stor Sandsynlighed for at være overalt en god Forraad af Kul, men de ere endnu ikke udbragte af Dybet.

Læt nordenfor Blikobba Naen, ved Svaarthat, ligge nogle Fiskerhus, der dog ey udgjøre noget egentligt Fiskerleje. Paa dette Sted holdes en Strandvagt.

Førend Jeg forlader Nyker Sogns Beskrivelse, vil Jeg dog ikke undlade at gjøre Læseren opmærksom paa en Fejl, min Forgænger i Landets Beskrivning, de Thurah, har begaaet, da han nemlig ved at beskrive denne Sogn, (Nyker Sogn), siger:

”Paa Strandbygaards Grund, som og ligger i dette Sogn, findes terra alba, som til Porcelæn-Arbejde er meget skøn.”

Men dette er en Skjædesløsheds Fejl, som grunder sig blot i Forfatterens Mangel paa Kundskab om Bornholm; thi der er ingen Strandbygaard i hele Nyker Sogn, og den de Thurah her mener, ligger i Naer Sogn omtrent $2\frac{1}{2}$ Mil fra Nyker Sogn.

Og være dette nok talt om denne Bestreherreds fjerde og sidste Sogn, Nyker Sogn.

N ø r r e H e r r e.

Dette er det fjerde og sidste Herred paa Landet, fordem kaldet Haslef-Herred efter den lille Kjøbstad Haslef eller Harslef, nu Hasle, som ligger deri. Det er et temmelig stort Herred og fornemmeligen fuldt af Bakke og Klipper, samt temmelig vel forsynet med Skov. Herredet bestaaer af fire Sogner paa Bøygden, nemlig Klemensker, Ruthsker, Olsker og Rø Sogner, hvilke fire Sogners Strand strækker sig fra Bagge Naens Ds, vesterlands, nordesten til Hammeren, derfra sydostlig til Bobba Naens Ds. —

Rørre Herred har følgende Kjøbstæder og Fiskerlejer: Hasle, Kjøbstad; Allinge og Sandvig, Halvkjøbstad; Waang, Raas, Hellig Pær, Teyn, og Røstad, Fiskerlejer.

I Herredet ere fire Præstefald, hvori seks Kirker; Kaldene ere disse: Klemens Menighed, Hasle og Ruths, Ols og Allinge, og for det fjerde Rø, Menigheder.

Dette Herred har i alt 221 Bøndergaarde, nemlig 179 Selveiergaarde, 38 forhen Borneede, to Proprietærgaarde og to uden Gaarstal.

K l e m e n s k e r S o g n

Denne Sogn er en af de fire største paa Landet og har 86 Gaarde hvoraf 69 kaldes Selveier:

gaarde, 15 Borneedgaarde, een Proprietærgaard og een Gaard uden Gaarstal, og foruden alle disse Gaarde, en temmelig Mængde Udbyggerhus, dog ey nær saamange som nogen af Marker Sognerne i sig indeholder.

Proprietærgaarden her i Sognen hedder Baggegaard, eller rettere stavet efter Udtalen, Baggaard. Ventelig saa kaldet efter det gamle Mandsnavn Bagge. Den ligger ved den sydvestre Kant i Sognen, ved Bagg-Naen. Gaardens Hartkorn er tolv Tønder, men skjønt Gaardens Grund ikke er liden, duer den dog ikke meget, saasom den er alt for sandig.

Gaarden, som intet Gaarstal har, hedder Simlegaard, eller som Man udtaler det paa bornholmst, Sømlegaard; den ligger et Stykke oven vestenfor Kirken ved de høye Bakke, der efter Gaardens Navn kaldes Sømlegards-Bakke-
ne, paa hvilke er et Bavn, der vist nok er paa et af de til Bavn mest passende Steder, saasom disse Bakke sees meget langt borte og meget vidt til alle Sider. Denne Gaard er en af de største paa Landet, men ikke derfor af de allerbedste, saasom mange ufrugtbare Grusfnalde optage en stor Vide; dog er den i Hartkorn, saavidt Jeg veed, den højeste paa Bornholm, nemlig paa næsten 28 Tdr.; desuden er der til samme Gaard, en Stæl paa over 9 Tdr. Hartkorn, saa at hele Gaarden, saadan som den nu

er, er omtrent 37 Tdr. Hartkorn at skatte af. Til Gaarden ere ogsaa mange Herligheder af Ager, Eng, Skov, Tørvemose, en Vandmølle, men dette uagtet er den dog for saa Nar siden solgt for henimod 7000 Rdlr. med den halve Besætning, hvilket klarligen viser at Gaarden ingenlunde svarer til sit Hartkorn. *) Skatterne her gaae af Gaarden ere meget høye; saaledes er Smørskatten f. Ex. 3 Tdr. eller 40 Lpd. Smør aarlig; dog da Gaarden har mange Udbyggerhus, maa disse udrede en temmelig Del af samme Skat. — Simlegaard har tilforn været Herregaard, og har tilhørt i forrige Tider en Peder Hanssen, Landsdommer paa Bornholm, hvilket sees af et Brev fra 7 Juli 1578 (see de Thurah S. 171) hvori Gaarden nævnes Simmelde Gaard. Sidst i det syttende Aarhundrede boede en Kapitain Kasp. Henr. Westerwaldt paa Simlegaard og først i det attende Aarhundrede en Adelsmand, hedde Mikkel Mogenssen Grubbe, efter hvilken Mand Simlegaardens Vandmølle er kaldet indtil denne Dag Grubbe-Mølle. Paa Auktionen 1743 kjøbte daværende Beboer, Hans Kofod, denne Gaard af Kongen, og nu tilhører den Hr. Kapitain J. H. Holm.

*) Der ere andre Gaarde, som have køstet, uden Besætning, over 800 Rdlr. for hver Tønde Hartkorn.

Byer, det er flere Gaarde, som have ens Navn, ere her i Sognen følgende: Skarpesta, sønder i Sognen, nævnes i et Brev af 1530 Skarpestaaffue Gaardene; Skindereby (Sijnaraby); Kras have øster oppe ved Lyngen; Bedegade ved en betydelig Tørvemose; Skrobbe, nord i Sognen; Risby, vester i Sognen.

Blandt enkelte Gaarde mærker Man især, Lade gaarden, sønden Kirken, Tornebygaarden, sydvest i Sognen, nu tilhørende og beboet af Hr. Landsdommer Rogert; Karstensgaard (Kastenagarijn); Samsingsgaard (63 Selvenergaard); Brogaard, (ved Broen); Pilegaard; Sigaard; Skovgaard, alle vester i Sognen; Årsbaldegaard (Årsbajlagarijn) sydvest oppe ved Landevejen fra Rønne til Gudhjem. Den har Navn af to smaa Bakke, hvorimellem Landevejen ligger, hvilke formedels sin Figur kaldes Årsbaldene, da de ligne Bagdelen af et Menneske; Splidsgaard, mere nordlig ved Lyngen; Tornegaard; Bjørnegaard; Kyssgaard (Kössegår).

Blandt de høieste og største Bakke hertilfogne ere: de fornævnte Simlegaardsbakkene østenfor Simlegaard; Dønebjerg og Hugglebjer, to høye Bjerg tæt sammen, noget vesterlig i Sognen: paa den ene af disse Bakke er et Bavn som sees meget vidt; Torpebakkene ligge nordlig i Sognen og ere ligeledes temmelig høye.

I Klemensker Sogn er tvende Runestene, som begge ere beskrevne af de Thurah S. 98 ff., til hvilken Beskrivelse Jeg henviser hver den, der om disse Stene vil vide mere end Indskriften; ligesom og begge Stenenes Udseende er at skue paa hans fjerde Kobberplade, Figur 5 og 6.

Paa den ene staaer denne Læsning;

BRUN AUG THOIR THEIRU LITU (REISA
STEIN) *) IFUR THURLAK FADUR SIN AUG EFTIR
BRUDUR SIN.

Det er udlagt paa dansk Maal:

Brun og Thor lode reyse Stenen over sin
Fader Thorlak, og over sin Broder.

Uden al Tvivl er denne Sten ældre end alle
de forfede, med fristelige Ønsker paa, og saasom
denne mangler slig, katolsk, Prydning, slutter Jeg,
at den maa være fra de hedenske Tider, eller i det
mindste at Brun og Thor, saavelsom Faderen
Thorlak og dennes unavngivne Søn, deres Broder,
have været Hedninge.

Den anden Runesten, som i sin Tid har været
en af de vakreste (maaske ogsaa nyeste) paa Landet,
har Læsning paa alle fire Sider. Saaledes ere Ru-
nerne forklarede:

*) Et Stykke af Stenen er borte tilligemed disse to
Ord reisa stein, hvilke to Ord kun sluttet af
Sammenhængen.

SILFIA LIT REISA STEIN DENA EFTIR GUDBE-
ORN, BONTA SIN. KRISTR HJALPI SJALU GUDBEAR-
NAR ALUSUN.

KRISTR HJALPI SJALU DUR SJALFAR FURST
RESTR MIG SAHTAM IKED IDIUS AUG BERETIS.

Det er:

Sjalfa lod reyse Stenen efter sin Husbonde
(Mand) Gudsbjørn. Krist hjælpe Gudsbjørn Al-
sens Sjel! — Krist hjælpe den fromme Sjalfa:
(Resten uforstaaelig og uden al Tvivl urigtig læst.
At dette sidste Ord, beretis, skal betyde Vir-
gittes, vil Jeg ikke tro med de Thurah og hans
Forgængere).

Klemenskirke blev i Aaret 1746 oppudset og
herligen istandsat, men herved tabte den mange
vakkre Malerier og Indskrifter, af hvilke dog de
Thurah anfører nogle, saaledes som de, ham af
Amtmanden Urne bleve meddelte.

Blandt disse Mærkværdigheder vare især føl-
gende:

- 1) En Antegnelse om de høyløvlige Danske Kon-
ger af Oldenborger Stammen til tredie Frederik,
med hvers Kronings- og Dødsaar o. m. Ved nog-
le stod Alderen, men ikke altid rigtigt, thi fierde
Kristian, f. Ex. gjøres 78 Aar gammel, da han
dog ey var mere end 71. Om tredie Frederik
læstes:

"Frederik den Tredie blev kronet 1648. Den Gud naadelig opholde og bevare i Sundhed og Velstand og lyksalig Regjering i mange Aar, Amen!

"En Konge opretter Landet med Ret;
Men en Gjerrig fordærver det."

Om alle disse Konger var, som udi en Sum, anbragt følgende, efter mine Tanter meget ilde anbragte, Sprog:

"Jeg haver sagt: I ere Guder og allesammen den Højestes Børn, men I skulle dø som Mennesker og som en Tyran gaae til Grunde."

2) En Optegnelse paa de lundiske Biskopper fra Frands Wormord, til Dr. Peder Winstrup og over de sjælandske fra Peder Plade til Dr. Hans Svane m. m.

3) Paa Pulpituret vare nogle Paneltavler med Optegnelser paa af forskjelligt Indhold. Her bliver blot at anføre disse to Stykker som angaae Bornholm.

"Aar 1597 den 19de August var Kong Kristian her paa Landet, og tog herfra til Gulland."

Det andet Stykke Læsning var:

"Aar 1594 den 1ste Januar døde velb. Falc h Gøye, Hovedsmand til Hammerhus, paa Lensgaard i Østre Læske Sogn" *).

*) Hos Resen staaer, at denne Falc Gjøe boede paa Bøjlandsgaarden; muligt er det at han kan have

I Kirkemuren straks ved Waabenhuset, er indmuret en Hovedpande, som siges være af Sankte Klemens, af hvilken Kirken har Navn, eller ogsaa af en anden Klemens, efter Sigende, Kirkens første katolske Lærer. (See de Thurah Side 104).

Om en Begravelse: Kjelder i denne Kirke er sagt, at derudi skulde Landets adelige Embedsmænd være blevene i forrige Tider hensatte efter sin Død, men i Aaret 1661 da Grev Kristian Kantzow var af Kongen sendt til Bornholm for at undersøge adskillige Ting, da skal han have givet denne Liggjelder til Obsslieut. Mikkel Ecksteyn, saaledes at han og hans Efterkommere skulde være ene berettigede til at nyde, bruge og afbenytte den; men da hele den Eckstenske Æt stakket Tid derefter uddøde, varede det lang Tid da Ingen vidste at sige hvis Eyendom den var, da den egentlig ingen tilhørte, førend Eheren af Simlegaard fik, for omtrent et halvt Aarhundrede siden, det Indfald at bilde Folk ind at denne murede Begravelse tilhørte Simlegaard, og da Ingen skjottede om at modsig ham, anmassede han sig Eneretten over den, og nu er det kommet saavidt, at Mange mene at denne Dødningekjelder virkelig tilhører Simlegaarden.

havt begge Gaardene, men formodentlig feyler dog nok Resen og efter ham Jeg, naar Jeg S 228 sætter Gjøe blandt dem der have boet paa Vajllands gaarden.

Paa den største Klokke er et Baaben, hvilket de Thurah mener, at være Hofodernes, men uretteligen, thi det er Gaggernes Baaben, hvilket Jeg allerede før har beskrevet. Klokkeskriften viser at Klokken er støbt i Lybek 1601 efter Præstens og Belyrdige Hr. Jørgen Gaggens Befaling, hvilken J. Gagne flutteligen er den samme som fem Aar tilforn skænkede Knudskirke en Altertavle, da han i saa Fald ventelig har boet i Knudsker Sogn 1596, men i Klemensker Sogn 1601.

Klemenskirke ligger meget høyt, og fra Kirkegaarden gaaer Bakken temmelig brant ned. Der nedenfor er en Mose, i hvilken en Klokke siges at være nedfalden fra Klokketaarnet, med hvilken sommetider er blevet ringt nede i Mosen, efter gamle overtroiske Kjællingers Snak, og saadan Ringning skal altid have betydet en eller anden stor Ulykke, saasom Krig, Pest eller desligeste; men saasom der almindelig ey vides noget at fortælle om slige Forvarssler, førend den betydede Ulykke allerede er paafulat, saa har Man temmelig Grund at kalde Vegtigheden af alle slige Kjællinge-Tegn i Tvivl.

Klemenskirkes Taarn blev for nogle Aar Siden nedbrudt, og gjort lige med Kirken, saa at Kirken nu intet Taarn har.

Og være dette nok talt om Klemenskirke og Sogn.

Ruthsker Sogn.

Man mener at denne Sogn kaldes saaledes, fordi Kirken skal have Navn af Jodinden Ruth, hvilket hellere ikke er saa urimeligt, og stemmer dog noget med den bornholmske Udtale: Röskerke. De Thurah yttre ellers den Tanke at dette Navn: Röskerke: er en Forkortning i Udtalen, istedenfor Rudolfs-Kirke, og Jeg veed næsten ey om de Thurah ikke deri kan have Ret; dog, dette veed Jeg, at Kirken hverken er indviet til Ruth eller Rudolf, men til Erkeenglen Mikkel efter hvilken Kirken ogsaa i forrige Tider kaldtes Mikkel's Kirke. I den gamle Beskrivelse over Bornholm, 1624, kaldes Sognen Rydsfær Sogn, men om Kirken siges udtrykkeligen, at den hedde St. Mikkel's Kirke.

Ruthsker Sogn har 56 Gaarde hvoraf de 48 kaldes Seleveyergaarde og 8 Bornede. Blandt disse Gaarde ere nogle meget gode Gaarde, saasom især Frigaarden, et Frivornede, paa 12 Eder. Hartforn, tilhørende Hr. Lieutenant H. J. von Frigaard; Denne Gaard ligger sydvesterst i Sognen tæt ved Hasle. Julegaarden (Jylagarijn) og Ingemarsgaard ere ogsaa gode Gaarde og ere Nabogaarde til Frigaarden. Den første synes have Navn af Julerne, en gammel bornholmsk, fordom adelig, Slægt; den anden har vel ligesvem sit Navn af en Ingemar, thi saadant var nemlig et Mandsnavn i forrige Tider. Fremdeles ere her i Sognen

Vestregaard og Almegaard. En Gaard kaldes Brødløse (Brölösa) hvilken mærkes blot for Ravnets Skyld, da den ellers ikke duer meget.

Flere Gaarde, paa et Strøg beliggende, som have ens Navn, eller som de i andre Sogner hedde: Byer, have her disse: Borra allernordvesterst i Sognen tæt ved Hammershus. Navnet Borra synes Mig vise, at her i forrige Tider maa have staaet en Borg, men om saa er, da er den nu saa aldeles ødelagt, at deraf ikke er Spor eller Kjende tilovers. Ventelig maa den i saa Fald være bleven ødelagt, da Hammershus blev bygget her i Nærheden. Egnen ved Borra er meget klippig. Hundelortegaardene, hvilke ogsaa i de senere Tider ere kaldede: Bystaby, ligge vesterlig i Sognen; hvoraf disse Gaarde have saadant Navn, veed Jeg ikke, men det er heller ikke værdt at vide. Rosendale kaldes nogle Gaarde sydost oppe mod Klemensker Sogns Grændse. Hvor romantisk, sødt, Navnet end lyder, er der dog ikke stort ved Egnen, saasom den aldeles ikke svarer til Benævnelsen.

Ringe (Rijna) er Navnet paa en høj, mangstedes ubestigelig, Klippestrækning, der staaer saa brant som en Mur imod det her bratdybe Hav, hvis Bølger ideligen slaae op ad og ligesom lege med den mere end steyle Fjeldvæg. Slige Egne, saa stærkt, skarpt, dannede findes, vel ikke mange

af, i det mindste ingen i Danmark; og som Bornholm har stor Rigdom paa de mest romantiske Egne, saavel behagelig indtagende og ligesom henrykkende, som og stærkt bjergige, rædsomme, skumle o. s. v. i høy Grad, saa kunde dette Raad vel ikke være saa ganske af Veyen for vore Æstetikere, der ville skue romantiske Egne, og for de Digtere eller Digterinder, hvis Kvæde-Egne kun som vil staae dem bi i det lave, jævne, Danmark: at de vilde bereyse Bornholm hellere end Sveyts; thi for det første har Bornholm denne Fordel, (som Sveyts mangler), at her er Udsigt til den salte Sø, der er opfyldt med talrige engelske Kjøbmands- og russiske Krigs-Skibe, hvilket er en Ting af saa stor Vigtighed, at Sveytses øvrige Fortrinligheder frem for Bornholm (): at der ey tales dansk, hvilket dog ikke er saa meget fortrinligt, thi paa Bornholm tales heller ikke ret dansk,) ey ere efter mine Tanker istandtil at veye op imod denne; for det andet ere de Penge, der forbruges paa Danstæs Omflakninger i Sveyts og deromkring, saa aldeles borte for Fædrelandet, at de aldrig komme tilbage igjen, da derimod de Penge der vilde medgaae til bornholmske Reysen, dog ey ginge saa aldeles ud af Riget, da de dog bleve i Kongens Land; Tilmed kunde Man gjøre mange Bornholmer-Reysen for hvad en eneste Sveyts-Reyse nødvendig vilde koste. — Ogsaa kan Bornholm være værdt, at sees af

enhver Dansker der lægger sig ret efter Minerallogen, og selv Ringe- og Klipperne, hvorfra denne Epidode gik ud, indeholde adskillige skønne Ting, saasom blandt andet, Marienglas og mere sligt. See herforan Side 18.

Ruthsker Sogn har tre Fiskerlejer, nemlig: Hellig-Peder (Helli-Pær), Raas og Baang, hvilke alle tre kun ere maadelige, og især er Hellig-Peder et meget ringe og ubetydeligt Sted. Torsten, som faaes for disse Steder, er af den bedste der faaes nogensteds for Bornholm: af samme Art, som den der faaes ved Rønne og derfra i Nord paa Landets Vestside, og bedre end Østerlands Torsten; see herforan i denne min Bog Side 68.

Kirken, som i denne Sogn er bygget paa Spidsen af den højeste Bakke i Bornholms bjergige Norddel, det højeste Sted paa hele Bornholm, naar Man undtager de i Landets Midte liggende Stortebakke, den sees meget langt borte og er det første af Bornholm Man synner, naar Man kommer sejlende i det egentlige Farvand imellem Kjøbenhavn og Bornholms Norddel eller til Rønne, som og naar man vil sejle Norden om Landet.

Kirken har ikke nogen rar Indskrift eller andet desligeste, som findes af den Bigtighed, at det fortjener her at anføres. For 51 Aar siden, blev Kirken noget udstadset, men kjøn var den dog ikke,

førend der, for nogle Aar siden, blev ved adskillig Forandring i Indretningen tilbeyebragt bedre Lyshning i den, end der forhen var.

Om den ringe By, Hasle, som ligger i denne Sogns Sydvestlige Kant, og har samme Præst og Degn, som Ruthskirke, skal Jeg tale i det efterfølgende af Bogen, naar Jeg kommer til at beskrive Kjøbstæderne, saasom samme By har Kjøbstædfrihed, og Kirke: thi med Mangel af disse to Ting, burde den være nævnet herforan, hvor Jeg opregnede Ruthsker Sogns tre Fiskerlejer.

Mere veed Jeg ikke, som Mig synes værdt at fortælle, om Ruthsker Sogn, hvorfor Jeg nu ogsaa vil tage fat paa at beskrive den næste Sogn.

Olsker Sogn.

Denne Sogn har sit Navn af den norske Konge og Martyr, Oluf Haraldson, som efter sin i Historien noksom bekjendte dødelige Afgang paa Stikklestad den 29de Julii 1030, blev optagen blandt Helgenes Tal, og efter hvilken Mand mange Kirker, og deriblandt denne Sogns Kirke siden have baaret Navn til denne Dag.

Olsker Sogn er det allernorderste Stykke af Bornholm og grændser mod Sydvest til Ruthskirker Sogn, mod Sønden og Sydpøst til Klemensker og

Kø Sogner; men mod Nordvest, Nord og Øster
 støder den til Havet.

Denne Sogns Bøndergaarde ere i Tallet 41, nemlig 35 Selvøergergaarde og 6 saakaldede Børnede-gaarde, desuden ere der to Gaarde som en her ere regnede blandt de 41, nemlig een Proprietærgaard, Haldegaarden kaldet, som regnes for 12 Tdr. Hartkorn, og een Gaard der intet Gaardstal har, hvilken Gaard hedder Slotsvangegaard eller, som den i Jordbogen kaldes, Slottets (Hammershusets) Ladegaard; Den laae tilforn til Slottet, mens Lensmændene og i de senere Tider Kommandanter og Bisefommendanter boede der, men blev solgt, tilligemed alle andre Kongen tilhørende Gaarde paa Bornholm, i Aaret 1743. Dens Hartkorn er 14 Tdr. og det er en meget god Gaard, paa et ypperligt Sted beliggende.

Blandt andre Bøndergaarde i Østher Sogn mærkes: Vedby, tre Gaarde sønder i Sognen, hvilke just ikke due meget; men af enstige Gaarde: Brogaard, som skal være en af bedste Gaarde paa hele Landet, næst Frennegaard i Østher Sogn den bedste til Byg paa hele Landet; Myregaarden, en god Gaard, saavel ihenseende til Avlsjorden, som til Skoven, der i Østher Sogn er meget betydelig næsten allevegne, undtagen til Lynggaarden hvis Skov i den senere Tid er bleven meget ilde behandlet og slemt forhuggen; Skovgaarden vester i Sogn

er ogsaa en god Gaard; Magaarden ved Lander-
veyen imellem Rønne og Allinge er, ligesom For-
rige, en god Gaard i en behagelig Egn; Habbe-
dam og Blaahul, gode Gaarde.

J Olsker Sogn er en Udmark, kaldet Slot-
lyngen, som mellem Klipperne har endel gode
Græsgange, hvor nogle Bønder føde sine talrige
Gaar og andre Creature. En stor Fordel for Gaar-
dene, som deraf kunne have Gavn. Til Rødning
duer nok ikke denne Udmark synderligen, saasom
den er altfor klippig.

Olsker Sogn har et Fiskerleje, som kaldes
Teyn, og ligger sydsøstenfor Hammeren. Om Nav-
net Teyn betyder det samme som Thun: By, veed
Jeg ikke.

De to gode, nærsomme, Stæder: Allinge
og Sandvig, hvis Kirke bestyres af samme gejst-
lige Mænd, som Olskirke, ligge ogsaa i denne Sogn
imellem Hammeren og Teyn, men som de tilforn
have været Kjøbstæder, og endnu fortjene at være
det, skjønt de ingne Privilegier have, saa vil Jeg
opsætte Tælen om disse to smaa, gode, Byer, til
Jeg i det Følgende kommer til at tale om Kjøbstæ-
derne, hvoriblandt disse ligesaavel kunde regnes,
som de unærsomme, fattige, usle, Flekker: Nakir-
keby og Hasle.

Olskirke er bygget rund, ligerviis Lærskirkerne og Nykirke: dens Grundtegning og Opstalt sees paa de Thuihss syvende Kobberplade.

Blandt dens Mærkværdigheder, har Jeg fundet disse af den Værd, at de fortjene her at indføres:

En Ligsten med saadan Læsning:

"Herunder hviler ærlige og velbyrdige Mand, Lieutenant Meyer sine Ben, som døde paa Nyregaarden, der Man skrev Guds Søn Aar 1700."

Paa en anden Ligsten er læst:

"No. 1635 den 14 Janvari døde hæderlige og vellærde Mand, Niels Andersen Juul, han var Sognepræst til St. Olss og Allinge Kirker. o. s. v."

Paa en tredie Ligsten er læst:

"No. 1590 den 16 Februar er begravet vellærde Mand, Ingvar Christensen, Provst paa Bornholm, og Sogneherre i St. Olss og Allinge Menigheder.

Vive memor Leti 1590."

Og være dette her anførte nok talt om! Sankte Oluffs Kirke paa Bornholm, og dens Mærkværdigheder.

I denne Sogn staae Levningerne af det for-
dum saa vidt berømte og navnkundige Slot, Hammershus, hvorom her bliver noget at tale.

Navnet Hammershus er sammensat af Ordene Hammer og Hus. Hammer, paa Bornholmsk:

ejn hammara, betyder i det gamle Sprog enhver Klippe mod Havet, naar den er paa Næs eller Udhuf; ellers betydede, saavidt Jeg veed, Hammer i det gamle nordiske Sprog enhver Klippe, som troedes at være fyldt med Trolde og desligeste Overtroens Frembringelser, om saa end ikke Klippen laae mod Søen. Paa Bornholm ere adskillige Odde af Landet, som kaldes hamra, saasom Nalhammer, Salthammer o. fl. og det Skaanske Forbjerg som er allernærmest Bornholm kaldes Sandhammer. Slottets Navn er altsaa af Hammeren, Bornholms Nordpynt. Ordet Hus betyder i dette Navn saameget som Slot, og saaledes ere ogsaa andre Slotte nævnede Hus, f. E. Koldinghus, Algershus, Bergenhush o. a. fl. Heraf følger at Hammershus er saameget som Huset eller Slottet paa Hammeren, eller rettere: ved Hammeren.

Dette Slot, som ligger paa netop $55^{\circ} 18' 0''$ Nord-Brede og $31^{\circ} 22' 15''$ Længde østenfor Den Ferro, er bygget paa en meget fast og paa mange Steder ganske ubest. gelig Klippe, et Stykkevey søndenfor Hammeren paa den vestre Side. I forrige Tider har det været en uforlignelig stærk Fæstning, hvilket de adskillige et par Aar lange Sult-Beleyringer, som det i Bornholms gylbne Dage under Lunde-Erkebiskopperne maatte udholde, nok som beviser, men efterat hele Krigskonsten er aldeles forandret fra den Tid af, da der indførtes

Krudtets Brug ved Harene, tabte ogsaa Slottet Hammershus meget af sit Værd som Fæstning.

Naar samme Slot er bygget fra først af, er aldeles ubekjendt, hvilket de gode Mænd, de Thurah og Pontoppidan, have søgt at raade Bod paa ved i sine Beskrivelser derover at gjætte eller opdigte, det Naar da Slottet skal være blevet bygget. Men, tillykke hører der Kundskaber til, naar En vil udgive noget selvgjort Passiar for at være sande historiske Beretninger; thi ellers kan det let træffe at de røbe sig i det at de støde an mod den sande Historie, hvilket netop er Tilfældet saavel med de Thurachs som med Pontoppidans Efterretninger. Vi ville her gennemgaae disse og Jeg skal letteligen vise, at begge ere de urimelige:

Naar de Thurah, som og efter ham Pontoppidan, siger at Slottet skal være bygget af Kong Waldemar den Første i Aaret 1159 for at han der kunde have et Værn mod Sørovere, og for at han derved kunde holde Lunde-Erkebisper noget i Aue, hvilke den Gang aatte tre Herred paa Bornholm, da Kongen derimod kun havde eet, da bliver her ved at iagttage, at de tre Herred Bisperne da tilhørte vare Nørre, Østre og Søndre, hvilke komme i Bispernes Vold, ved et Forlig i Aaret 1149 imellem Danmarks Konge, Sven Eriksen (Svidandi, Græthede) og den stolte lundiske Erkebisp, Eskel, hvilken fik disse her opregnede tre Herred

paa Bornholm med flere Eyendele andensteds, som Sone for en Fornærmelse Kongen havde tilføjet ham, og paa det at han ey skulde bandsætte Kongen, men det fjerde Herred paa Bornholm, hvilket Kongen beholdt og efter ham hans Efterfølgere i Regeringen til Erik Mandevid, var Vestre Herred, eller som det da hedde, Røthnæhæreth. Da altsaa Nørre Herred paa den Tid, 1159, var Bispens, derimod kun Vestre Herred Kongens, Eyendom, saa er det klart, at Kong Valdemar ey har bygget Slottet, da det ey ligger hvor han aatte Land i Vestre Herred; men hvor Bispnen herskede: i Nørre Herred. Dersom Slottet altsaa skal være bygget ved den Tid, saa maa det være bygget af Eskel, det danske Hierarkies Formand, den anden Erkebisp i Lunde-Stift, og da har nok neppe været nogen anden Hensigt med Slottets Bygning, end at befordre de allerede den Gang mægtige Lunde-Erkebispers Valde. Dog, da Jeg aldrig har seet Hammershus nævnt i gamle Skrifter, førend hen efter Midten paa det trettende Aarhundrede, saa troer Jeg ikke heller at Slottet er bygget førend et godt Stykke Tid ind i dette trettende Aarhundrede, og ikke af nogen af dens Tids svage danske Konger, men af en blandt Hierarkerne, de mægtige Lunde-Erkebisper.

Naar Pontoppidan siger, hvilket de Thurah allerede i sin Tid giver et Rny om, at Slottet efter andre Beretninger skal være bygget af den første

lundiske Erkebisp, Asser, i Maret efter Kristi Fødsel 1111, og at siden samme Lunde-Bisp skal have boet og være død der, da feyler han betydelig, hvilket Man letteligen vil skjonne af denne vigtige Omstændighed, som Pontoppidan ikke har sandset efter, at nemlig, de lundiske Erkebisper først finge de tre Herred paa Bornholm Aar 1149 og det fjerde 1303, og havde altsaa intet af Landet før 1149, saasom hele Landet kun bestaaer af fire Herred, og derfor kan en Asser have bygget Slot paa Bornholm, hvor han intet Land havde. Havde de Thurah og Pontoppidan har tænkt førend de skreve, saa havde de vel ikke fremkommet med saastor en Urime-lighed.

Men lad nu Slottet være bygget sent eller tidligt, ligemeget naar, saa vide Vi dog dette, at det fra det trettende Aarhundrede var en meget vigtig Fæstning, der ofte var Tvistsens Væble mellem Danmarks Konger og Lunds Erkebisper. Nogle Gange blev det erobret af Kongerne og tilbageerobret af Bisperne, men altid efter lange Udhungringsbeleyringer, hvorom bliver mere at tale, naar Jeg i det Følgende kommer til at fortælle Landets Historie. I Lybekernes Tid residerede deres Hovedsmænd der, blandt hvilke var Berendt Knopff, som skal have bygget den Del af Slottet, som kaldedes Mantels- eller Matla-Gaarden. Efter Lybekernes Tid boede Lensmændene her, men fra Lens-

væsnets Ophør, da Kommandanterne havde Slot-
ter, forfaldt det efterhaanden indtil Aar 1743, da
Medbrydningen begyndte til en Hovedvægts Bygning
i Høne af Slottets gamle Mure. Fra den Tid er
Slottet ikke mere til, men kun dets Ruiner staae
der, og formindskes mere og mere Aar for Aar.
Murene, som endnu staae, ere med saa levende
Kræfter sammenhængende, at Stenen, Cement-
sten, end ikke ved Mur-Hammeren lader sig skille
fra hinanden; den er med sin egen Kalk indmuret.

Slottet er at see stukket i Kobber hos Pontop-
pidan, og hos de Thurah Tab 8, 9a og 9b.

Hammerhus var i sin Tid, som nu Kristiansø,
en Arrest for adskillige store og smaa Folk. Blandt
dem, som her have været i Arrest ere to mærkelige
Mænd især, nemlig Korfits Ublefeldt, for-
hen Danmarks Riges Raad og Hofmester, den
samme Mand hvis Minde endnu staaer paa en of-
fentlig Plads i Kjøbenhavn, til evig Skjændsel for
tredie Frederiks Hoftryk, Dronning, Kongen selv,
og kort sagt: for enhver af dem, der havde sam-
menrottet sig for at forfølge denne store, sin Tids
største, Mand, og bestandig bestræbe sig efter at
formere hans Ulykke. Dog naar havde ogsaa
Danmark en stor Mand, der ey maatte lide Uret?
Mon dette har været Tilfældet nogensinde fra
Lyge Brages til de senere Tider. — Her at give
Underretning om, hvem denne, hidtildags af alle

Skribentere saameget bagvaskede Mand var, vilde være meget upassende, da det er en Beskrivelse over Bornholm, og ey en Efterretning om de Fornemmes Skurkestreger og Hoffabaler i Dronning Sofia Almalies Mands Tid, som fordres her. — Den anden mærkelige Mand her var Fange paa Hammershus, var den naunkundige Johan Kristian D i p p e l, eller som han og stundom kaldte sig: Kristianus Demofritus, en Mand af mange Kundskaber i mange Ting, men til sin store Skade ikke enig i visse Poster af Theologien med de theologiske Fakulteter, hvilket vel i hans Tider (Mar 1719 kom han i Fangenskab) heller ikke var saa ganske let en Sag for en tænkende Mand. Den, som om denne D i p p e l vil vide mere, end hvad her allerede er sagt, henvises til Doktor D. Wolffs Maanedsskrift, som blandt de mange andre skønne Ting deri findes, ogsaa indeholder i Januarhæftet dette Aar en Levnetsbeskrivelse over denne D i p p e l, meget vel udarbejdet, som alt hvadsmøhelst læses i samme Maanedsskrift.

Og være dette for det første nok talt om Hammershus og dets Rudera; i Landets Historie vil det naturligvis ofte blive nævnt i det herefterfølgende.

Ellers mærkes, at Fjeldstenen her omkring bestaaer af rød og graaagtig Granit tilligemed Glimmer og hvid Kvarts, imellem hvilke Stenar-

ter der mod Søen findes Blyerts, dog kun i ringe Mængde.

Om et Kapell ved Salomons Kilden paa Hammeren taler de Thurah saaledes:

"En Fjerdingvej omtrent fra Slottet, neden for Hammeren, paa den yderste og nordeste Odd, nær Havet, sees endnu Ruider af et Kapell, som formodentligen i de papistiske Tider, er opbygget til deres Andagt, som ofte søgte til den derved værende herlige og fortræffelige Kilde, kaldet Salomons Kilde, der endnu har meget sødt og klart rindende Vand, som de Søfarende som oftest, naar de komme paa denne Kant, tage Forraad med sig af paa sine Skibe."

Følgende Sted af Pontoppidans danske Atlas, dens første Tom's S. 434 f. vil Jeg endnu hidsætte, førend Jeg slutter Olsker Sogns Beskrivelse.

"Paa Strandkanten ved Tejn (siger Pontoppidan) sees, ikke uden Forundring, trende frumme og temmelig store Indhulinger i Klippen. De kaldes Salt-Dvne, fordi deres Underdel nogenledes ligner runde Bager-Dvne, endstjøndt de oven til ere aabne. De ere ikke murede eller opsatte med Kunst, men naturligvis i Stenklippen. Oprindelsen til det Ravn Salt-Dvne vides ikke, thi at Man i Østersøen, hvor Vandet holder saare lidet Salt, skulle have brugt Dvne eller Gruber til Saltsyderi er ikke rimeligt."

De ere at see i bemældte Bog paa den sekstende Kobberplade.

Rø Sogn.

Denne Sogn, beliggende imellem Olsker og Østre Lærsker Sogn, fra hvilken sidstnævnte Sogn den skilles ved den saakaldede Bobba-Naen, har ikke flere end 36 Gaarde, nemlig 27 Selveyergaarde og 9 Bornedgaarde, som de kaldes, blandt hvilke 36 ere adskillige meget smaa, som og Rø Sogn er til Algerdyrkning nok den fletteste Sogn paa hele Landet, men desuagtet er dog Hartkornet sat saaledes her, at Rø Sogn og Vestre Marker Sogn svare ligemange Dragoner, nemlig hver 27, som vel er en alt for stor Lighed mellem disse to forskjellige Sogner. Den største Fordel Rø Sogn har, der dog kun slet bøder paa Jordens Maadelighed eller rettere Slethed, Ubefvemmed til Landbrug, er de ganske gode Skove her ere, hvori vokser en temmelig Del Birk (Borkj), hvilket Slags Træer kun hertillands have i Norddelen af Landet: Rø og Olsker Sogn; af Birkens Kviste gjøres Fyrefoste, hvormed Rø Sogn forsyner hele Landet, saa at deraf endog sendes en temmelig Del hvert Aar til Kjøbenhavn. Saavel for Roste-Birkens, som for Brændeveddets Skyld, er Birketræet Røboens vigtigste Indtægtskilde. En betydelig Skov, Dynddalestoven, her i Sognen, er i disse sidste Aar li-

derligen forhuggen og hartad tilintetgjort, som allerede før er sagt.

Om Sognens og Kirkens Navn kunde siges meget. Jeg vil her anføre noget af det, som før Mig er sagt derom, og lægge mine egne Tanker desangaaende dertil. Følgende fem Maader at udsæde Navnet paa, har Jeg seet:

- 1) Peder Resen kalder Sognen Parochia scti. Rudolphi : Rudolfs Sogn, og giver den altsaa Navn efter den hellige Rudolf, men som Kirken aldrig har været til nogen Rudolf indviet, saa sees ikke nogen Grund for denne Forklaring af Navnet.
- 2) Da Kirken derimod skal være indviet til Andreas, som Helvaderus beretter som og den Bornholms Beskrivelse, som findes i Suhms Samlinger til den danske Historie i Bind 2 Hæfte, saa mener de Thurah, "at Navnet ved gemeine Mand, Tid efter anden, er blevet fordrejet og forandret, og ved afbrudt Tale siden kaldet Andra, derefter kortere taget Dra, som endelig paa det sidste er blevet til Rø-Kirke". Men, efter hvad Jeg kjender til Bornholmernes Udtale, er det meget rimeligere at Sognen, hvis den skulde have Navn deraf, at dens Kirke til den hellige Andreas er indviet, vilde hedde Andrisker Sogn end Rø Sogn, saasom det i Bornholmstien ikke er brugeligt at forkorte Dra.

dene saaledes ved at borttage en Stavelse forfra. Og overalt, det er kun endnu en ubevist Opgave om Rø Kirke har været indviet til Andreas eller en, og om Sognen af ham har baaret Navn som Helvaderus, eller som han hedde paa dansk Hellebad, vil. "Det kan vel være", siger de Thurah, "Helvaderus har Ret: thi en gammel Brevlap, omtrent 1530, nævner sankte Andreæ Sogn paa Bornholm, og derudi liggende Brenne-Mølle, allene er dette at agte, at det der siges at ligge i Østre Herred." Heraf slutter Jeg, at hvis bemældte de Thurahs Brevlap duer noget, maa Andreæes Sogn være en ganske andet end Rø Sogn; thi den Sogn der ligger i Østre Herred, og hvori Brenne Mølle var, kan ey være Rø-men Jbsker Sogn.

- 3) Da den søndenfor Rø Sogn flydende Åa, Bobba-Åaen, ogsaa er kaldet Rø-Åa, saa formener B. C. Sandvig i de submiske Samlinger anf. St., at Åaen har Navn af sit røde Ler, og Sogn og Kirke af samme Åa at være kaldede Rø Sogn og Rø Kirke; dog forekommer det Mig noget urimeligt, da Åaen kun stundom kaldes saa, og det fordi den løber imellem Rø Sogn og Østre Lærsker Sogn. Det er efter mine Tanker rimeligere at Åaen har Navn af Sognen, end Sognen af Åaen. Og Kirken: hvorlunde kan

den have Navn af Bobba-Naen, som den ligger saa langt fra?

- 4) Peder Resen siger, at det og kan hælde, at Sognen har Navn af Fiskerleyet Røstad, derimod holder de Thurah for, at saasom samme Fiskerleye ere saare lidet og ringe, er det ikke troeligt, at det skulde kunne have givet Kirken og hele Sognen Navn. Ret som om det Fiskerleye, der nu er lidet, ey kunde have været meget større tilforn, end det nu er. Jeg troer det er rimeligere, at Røstad og Rø Sogn, ey have Navn af hinanden, men at de begge have Navn eetsteds fra.

- 5) Det er en gammel Sagn at Kirken skal være bygget i gamle Dage af en Mand, der hedde Simon Rø, rettere Sigmund Røde, tilligemed hans 12 Sønner, hvilke alle havde samme Tilnavn, som deres Fader havde; og af disse skal Kirken have Navn. Dette antages ogsaa i den gamle Bornholms Beskrivelse, og Jeg seer næsten ikke nogen Grund, hvorfor man skulde forfaste det; thi En maa jo dog have bygget Kirken, enten allene eller i Selskab med Flere, og den der saaledes har bygget Kirken kan jo gjerne have været kaldet Simon Rø (Sigmund Rødi 1: den Røde), for Navn maatte han jo dog have. Lægger man endnu hertil, den Formodning, at en af Sønnerne, eller og han selv, har

boet i Røstad og først bygget dette Sted, saa har Man paa den Maade en ikke urimelig Udlægning af Navnene: Rø-Sogn, Rø-Kirke og Røstad.

Ogsaa kunne alle disse Navn udledes af det gamle, endnu brugelige, Ord: at rø d d e, saasom denne Egn formodentlig senest er bleven bebygget efter Skovenes Rødning, hvorefter bemældte Fiskerleje kan være blevet nævnt i gamle Dage Rødestad og Sognen Rødd-Sogn eller Rødd-land hvorefter Kirken siden kan være bleven kaldet Rødd-Kirke, hvilket alt kan ved Tidens Længde være blevet forandret til Røstad, Rø Sogn og Rø Kirke. Dog, dette være nok sagt om Sognens og Kirkens Navn.

Ved Baastad fiskes der lidet. Der er ellers en Gaard, som kaldes Baastadgaarden, som skal være en af de temmelig gode Gaarde i Rø-Sogn, og har især god Skov, som overalt i denne Sogn er det Vigtigste. Navnet Baastad (Bästa) betyder ellers ligefrem saameget som en Gaard, et Bosted, og en, som de Thurahs Bogstavering viser, at han mener, naar han skriver det: Baadstad, det vil sige Baade-Sted 3: Fiskerleje.

Nordost fra Rø Kirke nede ved Stranden har forudm staaet et Kapell, Hellig Trefoldigheds Kapell kaldet, hvoraf endnu kan kjendes Spor. I en dyb Dal, søndenfor Kapellet, var i Aaret 1624

efter den gamle Bornholms Beskrivelses Beretning, en af Mennesker opkasted Stenhob, hvorpaa vare opreyste mange Kors paa hvilke hange Haar af Mennesker og Dyr, og samme Stenhob kaldedes Alteret. Osten derfor i Havbaarn, en stor rund Sten, som kaldedes en Kilde, og hvori Havet bestandig opslaaer. Hertil have i forrige Tid mange Syge tyet for at toe sig. Sonden for Kilden findes i Stenklippen et Hul, Ro: Dønen kaldet (Ro-unijn), hvori kan roes ind, møksen som en hvælvet Kjælder, og sønden derfra et andet, tørt, Hul, kaldet den sorte Døn (Svarte un), hvori Man efter Nogles Mening kan gaae lige til Slottet, skjøndt Ingen tør forsøge derpaa.

Saavidt efter den gamle Bornholms Beskrivelse. Klipperne mod Havet ved denne sidst beskrevne Hule, Sorte: Døn, sees afridset hos Pontoppidan i danske Atlas, første Tomes 15de Plade efter Byskriver N. Birks Tegning, hvorhos er følgende Beskrivelse S. 433, som Jeg agter værd at indføre her ganske. Pontoppidans Ord ere disse:

”Blandt Mærkværdigheder paa de bornholmiske Stenklipper, er af Hr. N. Birk forestillet i følgende Tegning det som sees ved Stranden i Rø Sogn, nemlig først: et par temmelig høye og i Vandet fristaende Stenstøtter. Den ene af disse har intet særdeles, uden dette, at Overdelen bestaaer i et helt og næsten firekantet Stykke, hvis

uordentlige Piedestal (Fodstykke) er høyere end Kolonnen selv. Men den anden, som er lidet høyere, maaskee et Snes Alne, forestiller øverst nogenledes Ligheden af et Menneskes Forhoved, med Pande, Næse og Hage, særdeles naar den sees fra Bandsiden, og da Overdelen just er begroet med noget lidet Buskværk, saa giver det Anseelse af et Hovedhaar, som er en ret artig *lusus naturæ*.

"Næst ved i Gjeldet, falder Abningen af en mørk og fæl Hule, hvis Dybhed ikke vides da Referenten allene havde prøvet at gaae nogle Favne fremad. *)

"En anden Slags Abning sees lidet derfra i samme Gjeldside og den bestaaer i trende fra øverst til nederst parrallelløbende store Sprækker eller Kløfter, med Kanterne paa begge Sider saa jævne og glatte som om de havde været skaarne med en Kniv, istedenfor at andet revnet Gjeld viser mange ujævne Kante. Herhos er dette mærkværdigt, at bemældte Sprækker gaae videre ind i Landet, efter samme Direktion af Linierne: thi skjønt de paa nogle Steder skjules under Jorden, fremkommer dog deres Strækning paa ny igjen, hvilket giver hos eftertænksumme Folk den Formodning at Klippegrunden, saasom det ganske Eylands

*) Denne Hule er den foromtalte Corte Don.

Underdel, engang maa være brusten og revnet ved Jordstjælv eller underjordisk Gld. Til denne sidste sees paa Bornholm flere Tegne i Sten- og Jord-Arter, ja i saadanne Trækul, eller forbrændte Træstammer, som ved Tidens Længde og Grundens Svovlrigtighed ere halometal-lefere, eller egentlig blandede med og dels indsluttede i en kobberagtig-vitriol- og Svovl-Ris. Det kunde kaldes: *Lignum carbonarium pyrite imprægnatum, subaquosum.*”

Saa vidt Pontoppidan.

Blandt Rø Kirkes Mærkværdigheder ere følgende, efter mine Tanker, de vigtigste:

Kirken har tre Bægere, eller som de i Kirkesproget kaldes, Kalk, alle beskrevne af de Thurah; de to ere af Sølv og forgylde; deres Indskrifter saasom Ave Maria o. d. samt Korsfæstninge, viser tilfulde, at de ere fra Pavedømmets Tide. Den tredie Kalk er af Sølv, og den største af dem alle tre. Den har tydsk Læsning, som paa dansk lyder saaledes:

”Denne Kalk og Duff har Oberslieutenant Stahl ladet forfærdige for det uplandske Regiment til Guds. Offiserer og Soldater have givet hver sit hertil, saa det tilhører Regimentet. Gud give sin Naade og Velsignelse ved Jesum Krist! Aar 1664. Stettin den 23 April.”

I forrige Tider, da Sæder og Skikke endnu havde mere af den gammeldags Formelse, da Kobo levede mere efter Naturens Stand, det er, i de Tider da

"Hver Leved' fristelig og næred' sig af Brag"

Da skal en Bondelengang paa et strandet Skib have hittet dette Altergods, men af bare Guds- frygt skjænkede han det til Kirken, troende sligt Kar være for helligt til at blive Privatmands Eyendom (See de Thurah S. 111 f). Men om det strandede Skib har været noget blandt dem der strandede ved Søse 1678, kan Jeg ikke vide. De Thurah formoder det, og Rimelighed er der for, men større vilde denne være om Søse og Rø Sogn ey laae paa hinanden ganske modsatte Landskante.

Paa en Alterdisk (Patell), som til Kirken skal være foræret af Præstens Kristen Linds Enke, er læst:

"Hr. Christen Christensen Lind blev Præst No. 1699 den 14 Juli, døde No. 1714 den 14 Oktober. Martha Espensdatter Orck, No 1619 den 24 Junii."

Paa to hvide Marmors Ligstene paa Kirke- gulvet, begge med ens Paaskrift, er læst:

Hinrich Groet Jehan: Disse steen und Ste- de gehöret Hinrich Groet Jehan undt sin Ervenn-

For Alterfoden: en Ligsten af hvid Marmorsten, fire Alen lang, to bred, med et net udhugget Krusifiks, men den rundt deromkring staaende Læsning med gamle Munkebogstave, aldeles ulæselig og uudtydelig. "Formodentlig, siger de Thurah, skjuler denne Sten en ringe Mands Ben fra de gamle Tider."

Paa en, forantil afbrudt rød Marmorsten, ere disse Ord læste i Runeskrift:

IIDU SIN AUG MUD SINA.

Men som hele den foregaaende Læsning fattes, saa kunne disse Ord, hvordan de end blive fortolkede, ingen ordentlig Mening give.

Om Rø Sogns Indbyggere er dette at mærke, at de i visse Maader have sine Skikke og gamle Moder for sig selv, uden at rette sig synderligen efter sine Naboer fra de nærmeste Sognerne. Ja selv Vognene, hvorpaa Røbo kjøre til By med Brændevod ere saaledes gjorte hertilsogets almindeligen, at Man ofte, blot formedelst Vognene, kan kjende Røbo fra alle andre Bornholmere.

Og være dette nok talt om Rø Sogn, den femtende og sidste paa hele Landet, hvis Beskrivning sluttede Landsbøygens Topografi.

En følger noget om Jordarternes Beskaffenhed i hvert Sogn især.

Østre Larsker Sogn har muld- og leragtig Sædesjord, skarp, ør, stenig, Bakkejord og ufrugtbare usle Strætninger ved Lyngsiden.

Østre Marker Sogn omtrent som Forrige, kun lidet bedre i det Hele.

Jbsker Sogn har megen god Muldjord, saa frugtbar, som den nogensteds have; men her ere og, især ved Lyngsiden, usle, ufrugtbare, øre, stenige, Grusjorder, der aldrig kunne give noget skikkelig Udbytte af sig; ja vel tildels neppe betale, hvad der slides paa Plovjærn.

Bulsker Sogn har stærk muldet og leret Jord, men ved Lyngsiden, som i forrige Sogn.

Pavlsker Sogn har stærk Lerjord og ussel Sandjord, men ikke ret megen Sten i Jorderne.

Pedersker Sogn, omtrent som Pavlsker Sogn.

Naker Sogn har ved Strandsiden muldleret og muldsandig meget god Jord, men ved Lyngkanten som i de andre Sogner der støde til Lyngen: ør, ufrugtbar, Jord, ret til at sulte Bønder fattige paa, allerhelst der af denne Egn svares temmelig stiv Skat. Dog dette er ogsaa meget forskjelligt,

saasom en Gaard her, til Eksempel Frostegaarden, udreder Skatter for omtrent 9 Edr. Hartkorn, da en Rabogaard, tilvisse fem Gange saa stor og god, kun staaer for omtrent — 1 Ed. 4 Skpr. Hvilken Ulighed!

Vestre Marker Sogn har Muld, Ler, Sten og Grus.

Nylarsker Sogn har muldsandige, lerede og tildeels stenfulde Jorde, som og usle øre Lyngjorder.

Knudsker Sogn har Muld, Ler, Sten, Sand og Grus.

Nyker Sogn: frugtbar Muldlerje, Muldsand Mangel paa Sten mængstedt. Ved den østre Kant af Sognen er usle, ufrugtbare Bakkejorder.

Klemensker Sogn har Muldlerje, skarp, ør, ufrugtbar Jord, Grusknalde og Vester i Sognen nogen Sandjord. Mange Klipper og Bakke ere her i denne Sogn, som ey ere værd at dyrkes.

Ruthsker Sogns Jorder ere af samme Beskaffenhed, som Klemensker Sogns, dog er her i Ruthsker Sogn ikke synderlig nogen Sand.

Olsker Sogn er omtrent som Ruthsker Sogn, kunſ lidet bedre i det Hele.

Rø Sogn, for ſtørſte Parten ligesaadan ſom de Forrige: meget klippig og ſom kunſ duer lidet til Avlsbrug.

Saa ſom nu anført er, forholder det ſig for det meſte med Sognerne hertillands, hvorved tillige mærkes at de ſletteſte Jorder ere ved Lyngen ind mod Landets Midte, hvorvel der ogſaa ere meget gode, frugtbare Agre ved Lyngen. Strandſiderne have ellers for det meſte gode Jorder, undtagen hvor de hiſt og her ere ſandige. Allevegne paa Landet afveksler Jordens Beſkaffenhed temmeligt bradt og hyppigt, ſaa at ofte i eet Nabolag ligger en ganſke ſandig Gaard, der ved Siden af: en ſtærk leret, og dernæſt en Gaard, hvis meſte Marker er intet andet end Sten, ſtore eller ſmaa o. ſ. v. Løvemoſe haveſ vel næſten i hver Sogn, men dog for det meſte kunſ ubetydeligt ved Strandſiden og i mere Overflødighed inde mod Midten af Landet. Paa Udmarkerne vokſer ikke ſtort andet end Lyng, hvilken tildels fores af, dels ogſaa rives til Brændſel. Hvor Udmarkerne dertil ere bekvemme, blive de af og til flaaede ved Gladtørvsſkjæren.

Og være dette nok talt herom.

Om, gamle Mynter, og deslige,
fundne paa Bornholm.

Adskillige Steder paa Bornholm ere fundne gamle Mynter, dels af Guld dels ogsaa af Sølv. Guldmynter ere især fundne paa Syllten i Jbsker Sogn og ved Smørenge i Vestre Marker Sogn. De have fordermeste været slagne i det østromerske, eller rettere sagt: konstantinopelske Rensserdom.

Paa nogle af dem, der have været saa store i Omtreds som hollandske Dukater omtrent, dog noget tykkere, og af fint, godt, Guld, er paa Aversen at see disse Ord:

"D. N. Theodosius P. P. Aug." og derhos et kronet Brystbillede, og ved Siden af dette: en Rytter eller en Mand til Hest.

Paa Reversen:

En pandserklædt Mand holdende i højre Haand en Standart (Labarum) og i den Vestre: en Stang med et Kors paa den øverste Ende. Paa højre Side er en Figur som en Stjerne. — Omkriften: Glor. orbis terrar. — Neden under er noget næsten ulæseligt, hvilket skal være Mynterens Navn, som synes at være Tesab.

Denne Mynt henføres almindeligen til den Keyser Theodos den Store, som regjerede det østlige Keyserdom fra Aar efter Kristi Fødsel 379 da han af Gratiana blev antagen til Medregent, indtil 395.

Paa de fleste Mynter af Guld, som hertillands ere fundne, er ellers saadan Stikkelse:

Uversen:

D. N. Zeno, Perp. Aug. og under denne Læsning sees et kronet Brystbillede.

Reversen:

En vinget Person holder i sin højre Haand en Standart. Stangens nederste Ende rører Jorden, og paa den øverste er et Kors. Ved den venstre Side er en liden Stjerne at see. — Omskriften er: Victoria Aug. C. C. B. — Mynterens Navn som læses neden under, er Conob.

Alle disse Mynter, som slagne i det græske Keyserdom før Varangerens Tid, ere rimeligvis komne til Bornholm, med hjemreyste Varanger: Keyserlige Livvagtskarle fra Konstantinopel, blandt hvilke sandsynligen have været endel Bornholmere, thi Livvagten bestod kun af Folk her fra vort Norden; ja Man vil endog sige, at disse Va-

ranger (*Βαρύγγαι*) have sit Navn af Bornholm, som om Man vilde sige Boringe eller Boringholmere, hvilket ved den græske Udtale er forandret til Baranger. Dog denne Navnets Udlæggelse ville Vi lade staa ved sit Værd, blot anmærkende at Navnene Borringia : Boringholm og Boringii : Boringe eller Bornholmere, ere først opkomne i langt senere Tider end Barangernes.

Fundne Sølvmynter. For nogle og firehundredstykke Aar siden, da Obrst. v. Mulschoffs var Bisefommendant og boede paa Hammershus, fandtes i en Torvemose, ikke meget langt fra Hammershus, nogle Tusende Støkker fremmede Sølvmynter, som af da værende Landshøvding, Gen. Maj. Reedz bleve hans Majestæt Kongen, fjerde Frederik, tilsendte. De vare alle af ens Vægt, nemlig omtrent til 8ß. dansk, og ens Præg, hvoraf saaes at det var tyrkiske eller persiske Mynter, hvorpaa i det gamle arabiske Sprog læstes Sarafenernes det bekjendte Feldtskrig: "Der er ingen anden Gud, end den Eneste, hvis Profet Mahomet er" Slige Mynter ere ogsaa fundne paa Den Gulland og ere rimeligvis ved Kjøbmandskab bragte til disse to for Handel meget bekvemme Der, Østersøens Dyne, Gulland og Bornholm. *)

*) See herom: Christiani Democriti eröffnete Muhtmassungen und merkwürdige Gedanken wegen der

Omtrent i Aaret 1710 eller 1711 er fundet paa Bornholm en Mængde smaa Guld billeder af 1 til 20 Apotheker-Grans Vægt. De vare til dels af rent fint blødt Guld, finere end Dukat-Guld; dels var ogsaa Guldets i nogle af dem blandet lidet mere med Sølv; De vare alle af tyndt Guldblef udskaarne efter Ligheden af Mennesker, dog ikke synderlig kunstigen. Nogle af dem vare af de saakaldede Brakteater, det er: saa opbøjede de i henseende til Figurerne vare paa den ene Side, saa indhulede vare de paa den anden, og saaledes omvendt, men Andre vare ikke Brakteater. Billederne ere beskrevne af Jakob von Melle i hans Bog: *Commentatiuncula de Simulacris aureis, quæ in Boringholmia agris eruuntur*. Lub. 725. 16 pag. 4to. (cum figuris ære incisis): Han er af den Mening at alle disse gamle Billeder, have været et slags, smaa Husguder (lares) hos de hedske Bornholmere og at de ved Kristendommens Indførsel ere bleve nedgravede; men neppe har Afhandlingens Forfatter heri været heldig nok til at træffe Sandheden. — I Andledning heraf skrev den bekjendte Kristian Demokrit, eller som hans rette Navn var: J. K. Dippel, der engang sad som Fange paa Hammershus, sine "eröffnete Muthmassungen und merckwürdige Gedanken über Hrn.

auf Bornholm gefundenen güldenen Bildnisse.
Hamburg, 725, 4to. S. 14 f.

J. v. Melle Comment. de simul. aur. &c. denen noch beygefüget seine (Dippels) wahrscheinliche Meynung von dem in Jütland gefundenen guldernen Horn. Hamb. 725 30 S. 4to." Forfatteren holder for at alle disse Billeder ere fra Egypten, at de sigte til den egyptiske Gudsdyrkelse, og at de i Sørøvertiderne eller ved Kørstogene ere erobrede fra Sarasenerne, der dengang aatte dem, og at de paa den Tid da Hansfestadernes Flode spillede Mester i Østersøen og ved Røven og Plyndren hjemførte Bornholm (i det 14de eller først i det 15de Aarhundrede) ere blevne nedgravede tilligemed tvende store forrustede Sværd, der siden, paa samme Tid og Sted som Billederne, bleve oppløvede. — Saadan var Dippels Mening herom, men neppe, troer Jeg, er han kommen Sandheden nærmere end hans Forgænger Jakob von Melle. Dippel var, som bekjendt, en stor Sværmer og fordybet i den saakaldede Alkymi eller Guldsmagerkunst, hvilket har bragt ham paa den Tanke, at saavel Billederne, som det heidenreichske Guldhorn, vare fra Egypten, og gjorde af alkymistisk Guld. For at vise hans Skrivemaade i denne Materie, tillader Jeg Mig her at indføre følgende Sted, handlende om Hornet:

"Die hieroglyphischen Figuren, die ganz und gar nach Egypten schmecken, zeigen das Geheim-

niß den lapidem Philosophorum zu præpariren von Anfang bis ans Ende auf eine verwunderungswürdige Weise, doch ganz in umgekehrter Ordnung, nemlich von denen kleinsten Circuln bis zu dem größten; und zwar mit solcher Accuratesse, daß alle Cautelen des ganzen Processes exprimirt sind, daß ich also aus diesen Emblematibus völlig convincirt bin, es könne dieses Horn nirgend anders woher, als aus Egypten gekommen seyn, als in welcher Landschaft nebst dem angränzenden Arabien diese Kunst allein in alten Zeiten bekannt gewesen und excoliret worden".

Bornholmsk-Dansk Ordbog,

som Tillæg til

Bornholms-Beskrivelsens første Del.

Om det bornholmske Sprog haves hidtildags intet paa Prent undtagen en meget kort og derhos meget upaalidelig, urigtig og yderst flet Samling af bornholmske Ord, som findes i lærde Efterretninger for 1756, Side 805 til 816, uddragen af Amtmand Urnes Ordbog og Observationer om den bornholmske Udtale; men i Haandskrift haves bemældte Urnes Observationer, paa det kongelige Bibliothek, 4to; Ordbogen derimod veed Jeg intet om, thi en Ordsamling, som findes bag efter Observationerne i samme Bog indbunden, indeholder ikke bornholmske, men norske Ord, som Gud maa vide hvorlunde de ere komne paa det Sted istedenfor den bornholmske Ordbog. Af Hr. Pastor Jensen paa Bornholm haves ogsaa et Manuskript om Bornholmsken, Hr. Kapitain Abrahamson tilhørigt. Hr. Studiosus Jakob Steenberg, min Landsmand, og før Meddiscipel i Rønne-Latinskole, har ligeledes forfattet en liden alfabetisk Optegnelse paa endel bornholmske Ord, hvilken han har havt den Godhed, at meddele Mig til Brug ved dette mit Arbejde, Mig til megen Lættelse.

A.

Denne Bogstavs dobbelte Lyd: det lange A og det korte, adskilles her, dels ved at give det lange A en liden Streg, Afsent, over sig, dels ved at dobbelte Konsonanten efter det korte.

Agg, adjectiv, masc. agger, neutr. aggt, skarp, hvas, bidende; item ivrig, fyrig.

Aggar, verb. reg, opægger, opirrer.

Al, adj., almindelig; bruges i sammensatte Ord, og saavidt Jeg veed kunns egentligen i to Ord: ejn al vey o: en alfare Bey: og en ál-hora o: en offentlig Skjæge.

Amborrstu, (ambostu, ambosten) adj. reg. angbrystig, trangbrystet; om Heste.

Ammar, verb. reg, ligner, er lig; Tydsk, ahmen.

Anakök, adj. reg. aandeth, stakaandet.

Andesgår. i andesgår, i Overgaar, for to Dage siden, anden Dags Gaard.

Anta en og ántes ejn Gjante, en Gæf Hallánta o: Halvsjante.

Antas, verb. n. gækkes.

Antar, sey, v. r. teer sig, stikker sig; bruges almindelig om at bære sig naragtigt ad.

Arti, árteli, adj. reg. løyerlig, underlig, besynnerlig.

As, et, et Nadsel; bruges ogsaa som Skjældsord, f. E. ditt ás! Du Hsen!

NB. Bogsstaven s efter dette lange a, udtales meget gennem Tænderne.

Asar, verb. reg. slæber.

B.

Baddar, v. r. bruges med Ordet op, baddar op, kvæger, forfrister. Kommer efter Sommes Mening af Ordet B å d d, der i Svensken betyder en Seng.

Bajle, adv. snart; bruges egentlig kun i Sydlands, og kommer af det Tydske Bald. Déd lakkar bajle té måltidays o: Frokosttiden nærmer sig.

Ballrar, v. Buldrer, skrumler, f. G. om en Trævogn der kjøres paa en Stenbrygge, eller om Trommeslag: Ad ballra på tromma o: at slaae paa Tromme:

Barkena - røer o: Gulerøer, Gulerødder.

Barnóst, adv. frygteligt, sælt; bruges ogsaa adjektivt f. G. barnóst Vær o: Uvær, et Guds Vær.

Basku, adj. r. blaffed, graablaffed.

Baytu, adj. r. graabroget; bruges egentlig ikke uden om Gæs, hvis Vinge ere graa, men den Del af Ryggen, næsten af Form, som et Hjerte, som Vingene ikke bedække, er hvid.

Begeynelse, en, en underlig Hændelse.

Belemrad, adj. r. bebyrdet, besvært.

Belli, ejn, eller bell, et Barn.

Bidda, ejn, et Stykke.

Blág, et, Plaffregn.

Blárar, v. stikker i Dynene, brissierer.

Bléjar, v. det lyner. Dette Ord bruges nu sjelden.

Blærbögg, ejn, en forædt Dreng eller Mand.

Boll, ejn, en Brystdug; Jælandske bolr.

Boss, ejn, (s maa udtales meget haardt, saaledes som det overalt udtales i Danſken) eller Kæyleboss kaldes alt, hvad Man har at slaae Kegler med.

Boss, et, (s udtales meget tykt gjennem Tænderne) eller Bosm, kaldes gammel blød Halm o. d. Svenske bysje.

Botta, en, en Høghvarre, Botte.

Brán, ejn, et tændt Stykke Brænde. ejn hus-brán en Stage eller Stang paa Gavlen, hvorpaa Fløien sættes.

Bránt, adj. r. brandt, stejl, arduus, præceps. Ejn bránter bakka.

Brikka, en, en rund Skrive; item et Bryst; táijn i brikkan! — Svenske: bricka.

Brójlar, bröglar eller bruglar, v. r. forkroller.

Brúa, coll. hæglet Hør; ejn brúa o: et lidet Bunt Hør; hampabrua o: hæglet Hamp.

Brugarn, Hørgarn, item Hørlerred af hæglet Hør. Hampa-brugarn o: Garn eller Lerred af hæglet Hamp.

Brygja, en, en Brygge, Stenbro paa bare Jorden, saasom i Gaarde og paa Gader; derimod hedder enhver Bro, over Vær, Bække eller andet Vand: en bro. Disse to Ord: bro og brygia kan Danskeren i sit Sprog en adskille tilstrækkeligen.

Bryna, en, en skarp Kant; bruges mest sammensat: hus-bryna o: Hus-Ryg, höst brynan o: Høstens Begyndelse, middes-brynan o: Middags-tidens Begyndelse, Kl. 12, i brynan o: i Begyndelses Øjeblikket.

Brynar, v. hvædser, gjør skarp: ad bryna en Oysa. Brynestén, ejn, en Hvædssten.

Bræjnesnuda, Kjødvelling.

Brær, v. smelter; bruges om let smeltbare Sager, saasom Smør, Fidt, Talg o. d.

Brödda, en, en Vey ned ad en bradt Bække. Et Nordbornholmskt Ord.

Bæsijn, ejn, paa Islandsk bæsingr, o: bost, slemt, Vær med Storm, Slud o. d., som dog en varer længe.

Bæjlu, adj. skaldet, pindet, som endnu ikke have faaet Fjær. Bruges om Fugleunger.

Böllk, ejn, paa Isl. bálke, en lav Væg mellem Lo og Lade.

Bös, adj. r. (ö udtales langt og s gjennem Tænderne.) Ond, arg, höst Vær o: slemt Vær. Kommer af det tyske Ord: böse.

C.

Bruges ikke i Bornholmsken.

D.

Dallk, see Snördallk.

Dallkar, v. rider meget usælt, sidder løst paa Hesten; rider som en Kontorkarl eller Skrædder.

Dánkar, v. fryster ihjel.

Darrar, v. sitrer; darra som et aspe-leu, som ejn jórfastr stén. o. d. Svensk: at darra

Dásar, á, v., jaffer noget til; hón har alt *dásad* dejn grajna ny kysan så rælit á, så ad - - o: hun har allerede jaffet den fjønne ny Hue saa hæsligt til, at :

Dátlar, v. overvinder, overgaaer, gjør En Tort ved sin Fortrinlighed for ham i nogen Maade. f. Ex. På ad tógga skro ska Ijnijn *dátla* mey o: Ingen kan tygge Tobak bedre end Jeg. *Ás-*keslöran *dátladana* 'nte på ad gjorra hossa o: Koffepigen kunde intet bedre binde Strømper, end hun.

Deura, subst. m. et slags Ufrud i Hør.

Dink, et, et Ord hvori ligger Haan og Ringeagt, omtrent som man vilde sige i Dansken: et stakkels Djævelskab; det kommer vel af det Tydske: Ding.

Dóer á v. overvinder hajn kajn dóijn á liesom
et fitt, o: han kan lettelig overvinde ham. Holl-
jer Dansk dóde Burmajn á o: Holger Danst
mestrede Burmand.

Dolk, ejn, en liden Pidsk i Haaret, ejn karadolk,
et ganske lidet Stykke Karl.

Drabbar, v. gaaer og taber hvad Man har i Hæn-
derne.

Drabbes, ejn, det samme som dallk.

Draddar, v. dratter, gaaer og drabbar, Draddhás,
En som taber af Hænderne hvad han har.

Dránk, subst. m. Bærme.

Dreusar, v. går á gaaer dovent og skiødesløst

Drossar, verb. går á, det samme.

Drudas, v. n. driver Skjæmt.

Drudansfojl, adj. r. skjæmtefuld.

Dræt, en, en Vognstang; item et Ployelands
Længde.

Dån, adj. r. afmægtig, slau.

Dæmm, ejn, en Dæm Sne, ad form. et Sky
Regn.

Dæulas, v. n. skjænde og bande; af dæul, o: en
Djævel.

Döblö, en, paa Isl. daudablod, levret Blod imel-
lem Hud og Kød.

Döll, adj. r. doven.

Döllmar, v. blunder, halsover.

Dömlijna. Pinde hvormed Hjulsel sammensættes.

Dönnä, subst. f. Thorden, Torden; Sv. dunder, Tydsk Donner.

Dönnar, v. déd. det tordner.

Dönnestén, ejn. Tordenssten, *belemnites*, som i de forrige Overtroens Tider er holdt for at følge med Dönnen.

E.

Om det lange og det korte e, agtes hvad heroven sagdes om a.

E, ejn, en Ed, offentlig Sværemaal.

Eddja, subst. f. Tang, som opkastes paa Stranden af Søen.

Egglar, v. fører unyttig og ondskabsfuld Snak paa Banen om Ting der allerede ere afgjorte.

Eja, en, en Ege, det er et Fartøi større end en Baad, dog med Baadebygning, men af forskjellig Reysning og Tiltakling. Den fører Raaseyl paa Stormasten, og Sprydseyl, der faaer Navn af Fok, paa Formasten, hvilken næsten holder lige saameget ud over Forstavnen som et Bøvspryd; fører maastee ogsaa saadant Navn.

Ella, Fødselsfinærter, et nu ubrugeligt Ord.

Endömmeli eller endömmli, adj. r. enfoldig.

Ennsöd, adj. r. ækkelsöd

Ennut, adj. og adv, det samme.

Ey, adj. r. om i Tænderne af sure Ting, saasom af Frugt.

F.

Faggana, Nærheden; i faggana o: nær ved.

Fália, adv. meget, overhaands; du é fália jösser i dá o: Du er særdeles pyntet i Dag.

Farras, v. n. holder en Plokkers Allarm, teer sig meget ilde.

Fása, ejn; 1) Huset o: det Grønne hvori Hasselnødderne sidde. 2) den Egenskab ved en Mands Alsyn og hele øvrige Udvortes at han ved før: Dyekast indjager Folk Erbødighed og Frygt; myndigt Væsen, mandeligt Udvortes.

Faun, subst. n. det Grønne ovenpaa Guleroer, Kartoffler og andre slige Rod: Vekster.

Fillku, adj. r. glat, slibrig.

Firrevidd, Ubesindighed. Svensk Fyrwett eller förwett.

Fjæskar, v. sokker afsted; maaskee af Fjæd.

Fjögg, ejn, en meget stakket Tobakspibe, en Stump Pibe, ejn Körtafjögg, et Pibehoved med et meget kort Stykke Stilk ved.

Flabb, ejn, har foruden den Bemærkelse, det har tilfælles med det danske Flab, en anden og betyder da: en ubehøvlet Mandsperson.

Flán, ejn, en ubehøvlet Karl.

Flána, en, en ditto Kvinde.

Flánharpa, en, det samme som Flána.

Flásgrinar, v. skoggerleer.

Flier, v. reparerer.

Flissar, v. n. sniser, deraf flissegröd.

Flór, ejn, Mellemdeelen i en Stald, hvortil Gjødslen samler sig.

Floss, ejn, det samme som Flabb, bruges dog mest om Menneskets Mund, f. E. ad slå Ejn på flossijn o: At slaae En paa Munden.

Flæmtar, v. gisper; om Hunde.

Fløj, et, Fløg, en Strækning af Enge; et fløj æjna o: et stort Strøg Engjord.

Fnöjedriv, et, et Snerogg.

Fnöjer, v. déd, det syger; om Sneen i blæstfulde Winterdage, naar den syger omkring fra neden og oven.

Forflouen, adj. r. og

Forflokti, adj. r. verflucht, verfluchtig.

Forgrysar, v. recip. forundrer sig.

Forhou, en, Skade. déd va Forhou o: Det var Skade.

Forhouar, v. fortryder.

Forhouli, adj. r. bedrøbet; forhoulit, beklageligt.

Forhousar sey, v. husker feyl.

Forrédsel, et, en Husholderske. Dette Ord er nu ubrugeligt.

Forskammad, adj. r. og adv. uforhammet.

Foræula eller forræula, subst. m. bruges kun i
 Flertallet, Forvarsler.

Foss, adj. r. og fost, adv. studs, trodsig; af det is-
 landste Ord fus.

Fouar, v. stiller, tager af (om Regn og om Smerte.)

Foye, adv. neppelig.

Foytar, v. vimser omkring.

Frakk, adj. r. term.

Fryner, v. r. rynker Næsen eller Munden.

Frákójneli, adj. r. frákójnelit, adv. bruges om
 den, der bærer sig bagvendt ad med hvad han
 har at bestille.

Frönn, adj. r. skjør, let brækkelig; bruges kun
 om Træ, saasom frönn éj, frönner ask.

Fröstbedden, adj. r. saa let tager sig af Kulden.

Ful, adj. r. doven; men kan ikke bruges i den Be-
 mærkelse, som det danske Ord: ful. Paa
 Tydsk: faul, i begge Bemærkelser, baade den
 bornholmske og den danske.

Fæsli, adj. r. forskrækkelig; Svensk, faselig. Af
 fása.

Fæygias v. kareffere hinanden (om Elskende).

G.

Gaddeli, adj. r. passelig.

Gadjar, v. flæder lig.

Gallra, ejn, en Hanhamp.

Gamstain, ejn, et andet Mars Nød.

Gassar sey, v. recip. opvarmer sig, gotter sig.

Déd gassar så o: Det opvarmer saa godt.

Gást, ejn, en Gast, et Spøgelse Herom Verset:

"Der va ejng ng ejn Gást,

Hajn satte sey fást &c".

Gatt, et, en smal Indgang f. G. et hauna-gat,
Indløb til en Havn.

Gaungo, adj. r. overdrevent tjenstagtig. ejn gaungoer horrasyrk.

Genndi, adv. imod; genndi storm, tö, kri, &c.

Gera, ejn, Nedendalen af en Skjorte eller Eærk.
Isl. gehri.

Géru, adj. r. flittig, som staaer meget tidlig op om Morgen.

Gésten, adj. r. læf, ikke vandtæt; bruges om Kar, som ey vilde holde Væde.

Gised eller Dised, adj. graaagtig; (om Luften).

Gislu, adj. r. graalig, graaspættet; (om Klæde).

Glánar, v. gloer, seer meget paa en Ting og eet Sted.

Gnajt, ejn, en Stump, et Stykke. ejn gnajt brö, et Stykke Brød.

Gnass eller Gnask, ejn, en Gamling, gammel Mand, som ey har fása med sig.

Gneul, ejn, en Pind at stikke Hul i Jorden med, hvor Man vil sætte Raal, Katoster o. d. Kålgneul.

Gneula, en, et Hul, rodet i Jorden, en svina-gneula.

Gnomlijn, ejn, en Stump, Stykke; ejn gnomlijn brö. diminutiv af gnajl.

Gnorrar, v. knurrer. (Om Hunde o. d.)

Gnøjler, v. skriger; (om smaa Børn, Katte, og deslige).

Gnøjlepiva, en, saa kaldes den der gnælder: giver sine svage Skrig fra sig, som Børn, Kattfil-linge.

Goll, et, et Guls; item en Lade, et korn-goll, haura-goll. En lá o: Lade, betyder derimod altid en Fæstald.

Gós-pæjn, ejn, Gudspeng: Fæstepeng, Haandpen-ge til Tjenestefolk.

Grajn, adj. r. pyntet, pæn. Sv. grann. ad varra *grajner på'd* o: At være nøyeregnende, stikken paa det.

Grán, eller Gryn, et en lille Smule, et Gran, Solegran.

Grenar, v. skræver.

Greua, (bruges kun i Flertallet), en Ret, be-staaende af de Stumper, hvorudaf Ister er smæltet, blandede med smaaflaaret Brød.

Griddar, v. gaaer og trækker paa Hasene, saaledes at Benene ey komme ordentligen sammen.

Gringa, en, en Jærnrift. jærngringa; kerke-gringa, Kirkerift (under Laagen). gringer i Vijnuen o:

Jærnstænger ober Kors i Vindberne; gringer
vêr trappan o: Jærn-Rækværk ved Trappen.

Grojnu, adj. r. tungfindet.

Grommar op, v. det trækker sammen til Regn.

Grossar, v. giver en Lyd fra sig som Soen naar
den fløes paa Ryggen eller naar den karesserer
sine Grise.

Grótar, v. praler, taler store Ord; (af Platttydsfen).

Grynkla, v. n. flynker. Især om Børn, naar de
smaasnakke og flynke for noget, de ville
have.

Grynklepiva, en, et Øgenavn paa den, som flyn-
ker og piber.

Gryseli, adj. r. og gryselit, adv. forfærfelig,
gruelig.

Gröbba, en, en Pige, Tjenestepige; deraf Gröb-
hus eller krubhus, et Pigekammer.

Grössen, et, et lidet Gran; dimin af grán eller
gryn.

Gylta, en, en ung So, som har de første Grise;
ad formam Gimmer, Kvie o. s. v.

Gåra, en, en Aare, Træble i Træ, i Rød og slige
Sager.

Gåru, adj. r., gaaret, trævlet.

Gæjl, subst., Gjæld;

Gæjl, adj. r. fin (om Udtaleu) gæjlt mål, fin Ud-
tale; hajn é gæjler i måled, han har en fin,
fvindelig, Stemme

Gælar, v., renser; om Fisk og Sild, som Man skjærer Hovedet af, og trækker Indmaden ud paa.

Göbba, ejn, en Olding, gammel Mand. Sv. gubba.

H.

Habbar, v., bider, snærer ad Nogen.

Hágaln (m. hágalijn), adj. begjerlig, gal efter at have noget.

Hajl, et, et Hagl; ejn, en stor Sten, Hald. Jsl. hell; ejn Grå-hajl en Kamp.

Hál, adj. r. glat, falsk at gaae paa; bruges især om Jsl, helst naar den er lidet vaadagtig ovenpaa, saasom i Solskin. Sv. hal.

Hallstabba, en, en Pige paa omtrent 12 Aar. Af hall o: halv og stabba, see pibla-stabba.

Hallstöddijn, ejn, en halvvooksen Dreng, omtrent paa 14 Aar. See horra-stöddijn. Jsl. half-stædingr.

Hallvistijn, ejn, En som ey er ved sin fulde Fornuft. Jsl. half-viti.

Hampa, en, et stort flodset Kvindemenneske.

Happ, et, et Lykketræf; Jsl. happ, Lykke. Nu lidet brugeligt, men derimod bruges desto mere det deraf kommende

Happar, v. recipr. hænder; ded kajn happa sey, det fan hænde. happa te, træffe, hænde.

Hárar, v. banker en Le, Seys, tynd i Eggen; ejn hár - hammara, Hammeren Man banker med; et har - steu, et lidet Umbolt, der sættes i Jorden, og hvorpaa der bankes; en hár - sula, en Stok, der sættes fast i Jorden, og hvorved Leens Skæft, Seysa - bommijn, gjøres fast.

Hárdar, v. tøve, bier; (af det plattyske: harren). Hárda en støjn, så fouar vell reyned, Vi lidt saa standser vel Regnen. du féjas svært; kajn du ikke saytan hárda lid? Du har meget Hastværk! kan Du ikke nok tøve lidt?

Harra, ejn, en Harve; en, et Stykke spundet Garn, en Streng Garn.

Haskar, v. flabler op ad et Tov eller et smækkert Træ uden Grene.

Hattbær, et, et Slags store Jordbær, som vokse vildt.

Hau - bårn, Hænbredden.

Hausa, en, En som vaaser meget.

Hausar, v. vaaser, suakker hen i Bæret.

Hérs - pallt, ejn, et Stads - Klædemon; ad varra i hérs - palltána, at være pyntet, isort Bryllupsklæderne, Hædersklæderne.

Hijnar, v. indhenter En, som er forud.

Hivar, v. fryber sammen af Sygdom, svinder

hen; bruges om dem, der ere syge, men dog kunne gaae oppe.

Hodda, en, en Udbygning under Taget paa nogle
le Tag. Sjællandsk, en Lyde.

Hójyst eller hójöst, adv., fornæmt, storagtigt;
(Af det plattyske ho eller hoh 3: høy og jöss.)
ad snakka hójyst 3: at tale meget pænt,
fornæmt.

Honnsamm, adj. r. det samme som gaunsgo;
item behændig.

Honntuser, subst. f. pl., (et Par) strikkede Halv-
vante, som række fra Midten af Haanden om-
trent, op under Kjolærmene; strikkede Haands-
mansfetter.

Honnvål, ejn, Jsl. handvölr, den øverste Stok af
en Pleyl, den Man holder i Haanden; derimod
hedder den Stok Man slaaer med: ejn slaul,
Tysk: Schlagel.

Horra, ejn, en Dreng; Sv. Orra. Dræjn bety-
der derimod altid i Bornholmssken en Karl.
horra-syrk kaldest en omtrent 10 Aars Dreng;
hallstöddijn en 14 Aars og horra-stöddijn en
18 Aars Dreng. Horra-knul, en tyk, lav
Dreng og horra-snerlijn en lang smækker
Ditto. Horra-blæra, det samme som horra-
knul.

Hósamm, adj. r., fornæm, høfsam.

Houdkommen, adj. r. som har god Hukommelse.

Housar, v., huffer.

House, adj., hastelig, hurtigen; snakka house; gå house.

Hy, ejn, Ansigtssfarve. Sv. hy; Jsl. hud.

Hæjlu, adj. r. behagelig, hyggelig, et hæjlut Kvijnfolk, en interressant Dame.

Hæjnedyjn, en, Hængedynd, Sumpe, Morads, hvori Creaturene kunne sætte sig fast.

Hællued eller hellued (altid bestemt), Raffelovns, frogen.

Hænnu, adj. r. hændig, behændig, kunstig, En som med sine Hænder kan gjøre hvad han vil.

Hæskje, et, et Par, Mand og Kone. Nu hartad ubrugeligt. Jsl. hiske.

Höddrar, v. skjælver af Kulde.

Höder, v. truer med Prygl, ikke mundtlig Trusel, men ved Gebærder. Sv. hotar.

Höggar, v. synker i Knæerne; (af på högg, paa Hugg; ad sidda på högg.) f. Ex. horrijn svo reåsjelada så fæslit, ad hajn höggada i hášana o: Drengen svor og bandede saa grueligt, at han sank i Knæerne.

Höl, ejn, ethvert dybt Sted i Vær eller Bække, som om Somren holder Vand; item ved stenige Strandbredder, hvor Stenene et Sted rage længere frem end et andet, og danne et Hul, hvori de indslutte Vandet imellem sig.

Höler, eller höller, v. med præp. nér; Reyned
höller nér, Regnen vælder ned, øser ned.

Höllmar, v. standser, ophører; (om Regn), lidet
mere end fouar. Nu höllmar 'ed på timajn
(timijn), for de' klarar i norr, nu holder det
straks op, thi det bliver klart i Nord.

Hönnu, subst. n., Honning.

I.

Ignar, v. er bange, frygter.

Ijlara, ejn, en Ildsted, Fyrsted.

Im, ejn, Damp, som stiger op af kogende
Vand.

I åns, adv. nys, nylig, nu for ganske kort siden.

Jsl. adan.

J.

Já, Jeg; Sv. jag.

Jémsk, adj. fæl. Jsl. heimskr, gal.

Jeytar, v. jager.

Jylaleua, ejn, et aflangt Brød, som bages til
Julen, Julebrød, Julefage. Af Jyl, Jul og
leua, gammel dansk lef, Brød.

Jylkatt, ejn, et Pindsvin. Sv. igelfott.

Jyr, et, et Yver.

Jöss, adj., pæn, det samme som grajn.
Jössar sey, v. rec., pynter sig.

K.

Kalladajns, en Ket af sammensløben, ostet, Raamelf;
Kalsvedands.

Kánklar samman, v. forvikler; (om Traad og Reb-
tøy) hajn hár kánkladed soddan samman,
så 'kje Fanijn kajn hitta ria'd (ria i éd),
han har saaledes forviklet det, at ikke Fanden
kan finde Rede deri. ad kánkla et pár folk
samman, at ægtevie at Par.

Kánklepossa, ejn, En som gjør Noget forkert.

Káramarkje, et, Bomærke, Karmærke, som Bøn-
de rne skære paa sine Kar.

Káster, v. 1) faster Korn. 2) om utidig Fødsel hos
Kreature. Derimod bruges ikke dette Ord i
den almindelige danske Bemærkelse; thi da hed-
der det smider.

Kattagaled, adj. ravgalt, dumt; déd é nu så kat-
tagaled ad höra pa, s' ad (så ad), det er nu
ravgalt at høre paa, saa at

Kita, en, en Spand.

Kivver, adj. som ey taaler at røres ved, men som
sprætter ved mindste Berøvelse.

Kladd, ejn, et Klædningsstykke.

Klág, adj. let bøvelig. ejn kláger raut, er let bøn,

elig Raft. klager i rygijjn, som ey har Stiv-
hed i Ryggen, men som Man let kan bøye den
paa, f. E. naar Man brydes, kreutas.

Klaun, ejn, en Ende Tov, en Rebstump.

Klaunar samman, v. det samme som kánklar
samman.

Klaus eller klausijjn, ejn, en liden Streng Garn,
en liden harra.

Klén, adj. spinkel: Plattydsf: kleen,

Kleuag ng, Græsgang, Jord, som ey dyrkes,
Kløvgang. Jsl. klavfagangr.

Klöjes, v. n. være nær ved at faste op, brække sig.

Klöns, ejn, en Knop paa Enden af en Svøbesnært
eller paa en Næse.

Klös, ejn, en Klods Jord paa Ploynningen, som
maa trumles sønder.

Knaddrar, v. buldrer, larmer. Bruges f. E. om
en Bogn, der fjøres blandt Smaaften. Hartad
det samme som ballrar.

Knajl, ejn, Knald, Ophøynning paa Marken, liden
Bakke, ejn knajl brö, det samme som gnajl,
gnomlijn.

Knarr, ejn, en Knast i Træ.

Knúl, ejn, en liden Knude, et eller andet Sted
paa Kroppen, saasom efter Bi eller Myg Stik,
eller hvor Man har stødt sig. ejn knúl på næ-
san, en Puffel paa Næsen.

Knyer, v. rører ved, berører.

Knårt, ejn, et lidet Nøgle Garn, deraf, ejn horra-knårt, en i Veksten knyttet Dreng.

Knæjl, adj, fjøn, vakker. Jó, éstu ikj' ejn knæjler Ejn? jo, er Du ikke ret en vakker Pjes?

Knævær, ejn, en Mandsperson af lav Vekst, en Stump Karl.

Knödderstén, Smaaasten; (af at knaddra).

Kollsar, v, laller, som spæde Børn; deraf, smigrer.

Kollstrar, v. fuller, forbrænder. kóllstrad træ, kollstrada pallthesta.

Kopatta, Gedeblade, caprifolium.

Kossen, adj. (m. kossijn), lam, hentagen i Lemmerne.

Krá, ejn, Sne, saadan som den er efter Tøbrud, Sne og Vand.

Krabba, en, et froged, bredtvoksende Træ; item en Dræg af Træ.

Kráda, en, et gammelt usfelt Øg.

Krajlar, v, fryber med Nøye; bruges om visse Insekter.

Krakk, ejn, unge Egspirer; smaa Understov, helst af Eg.

Kramm, adj. som har Trækken i Huden.

Krás, Knus; ad slå i krás, at knuse.

Krásar, v. bruges om den Lyd, Noget giver naar det gaaer i krás. Begge disse Ord bruges ligesant i Svensken.

Krikkar, v. gaaer slet, halter paa begge Ben.
(af det tydske Ord, kriechen).

Kripa, en, det samme som kráda.

Kroppa, en, en Karud.

Krúsbær, et, (item collectiv). Tyttebær.

Kry, adj. ferm.

Kryer, v. impers. fryber i Mængde. (om Insekter).

Kræglar, v. disputerer, mundhugges, altercor.

Kræuta, en, et uroligt, trættekjært, Menneſke,
Thingſtud; bruges meſt ſammensat med thijn,
(thijn-kræuta).

Kræutas, v. prøve Stærke med hinanden, brydes.

Krödda, ejn, en Brimmel, Flok, Skare. Ejn
krödda hvijnfolk, en Skare Kvinder. Paa
Engelſk crowd.

Krögglá, en, et froget Træ.

Krönnar, v. rømmer ſig, hoſter ſagte.

Krössar, v. knuſer, Sv. froſar. (af krás).

Kvaddra, en, en Strube. halls-kvaddran.

Kvéjl, ejn, en Aften, Sv. Kvál.

Kvéjlas, v. det aftnes.

Kvéjlnijn, en, en Aftning, Mørkning, Aftens
Begyndelſe.

Kyla, en, en Bolle, Klump, i Suppe, en bella-
kyla, et lavt, tykt, Barn.

Kyjllar, v. lunke, varmer lidet.

Kágar, v. ſeer høyt, ſætter Naſen i Været.

Kæjl, et, et Barnesvøb, egentlig et firkantet uldent Klæde som lægges nærmest ved Bleen.

Kæljn, ejn, en Killling.

Kæljnar, v. faaer Killinger, føder. (Om Hundfatte).

Kæjller, v. impers. det fjøler. Déd kæjller så.

Kæjnespåg, adj. som let fjender Folf, og længe.

Jøsl. kennispakr.

Kætta, en, en Hunkat.

Kæunar ud, v. giver sig ud, som f. E. Træ naar det bliver vaadt.

Kæus, Baas.

Kæusar, v. vaaser.

Kæytan, den venstre Haand.

Köllna, en, en Kølle at tørre Malt paa.

Köllnar, v. tænder Jld op, lægger i Kaffelovnen.

L

Laddrijn, ejn, en Pjalt, laddrijna, revne Klæder.

Lakkar, v. forklager Nogen.

Lakkepijn, ejn, En som forklager Andre.

Lamma-sné, den store Sne, som falder om Foraar. Kaldes og Gæsljina-sné og klabb-sné.

Lås, ejn, en Pjalt.

Lasagimmer, en, et pjaltet Gruentimmer.

Lemydi, adj. smidig i Legemet.

Letthænd, adj. den der bruger venstre isteden for
høyre Haand.

Lia, dejn lia, den Lede i: Fanden.

Liggna, v. skjælder En ud, ligner ham ved et og
andet; at ligne, være lig, hedder derimod paa
Bornholmsk amma.

Lonkar eller lunkar, v. leder, trækker En etsteds
hen, drager efter Haarene.

Lusagaden, Ryggen (oratorice & poëticé).

Læytara eller löytara, ejn, et Pulpitur.

Löd, med blødt d, Lodd, den Uld, Faarene fælde
om Foraar eller Sommer, Deraf

Löddar, v. (udtales ligeledes meget blødt) tager
Lodden af Faarene.

Löddar, v. (meget haardt) lader Bukser og Hoser
sætte ned. Sikkedant hajn går å löddar.

Lömm, lommijn, ejn, Melodi, Tone.

M.

Madk, ejn, enhver liden Orm, Sv. maff.

Maggar, v. af det tyske Ord machen. ad magga
et breu samman, at skrive (sammensmøre) et
Brev. ad magga samman te kaga, røre sam-
men til Rage; magga itu, skille ad, sonder-
lemne, bruges i denne Bemærkelse om halvtyf-
te Sager, som Grød, tyf Mælk o. d. Ad mag-
ga te, at snapse til.

Majnsa, en, et Sildegarn.

Méldröyer, Brand Afk i Rug.

Menn, ifkuns, fun.

Ménsamm, adj. empfindtlig, stikken, vrippen.

Meynar, v. déd meynar siges naar Solen smælter Is og Sne om Dagen.

Meyta, (altid spørgsmaalsviis) Jeg gad nok vide, f. E. meyta når hón é jemma! Jeg gad vide naar hun er hjemme; meyta om hajn leuer inu? mon han lever endnu?

Minka, en, det samme som kråda.

Mojngiver, Brængen og Krængen med Munden.

Mokka, en, et Søle.

Morrja, Emmer, glødblandet Afke.

Mossen, adv. jo ogsaa; déd é mossen sánt, ja, det er jo ogsaa sandt; hajn é mossen dör? han er da altsaa død?

Mysa, en, en lodden Hue.

Måltidays, Frokosttid.

Måvar, v. mober, staaer og gaber, ventende noget Godt.

Mæl, ejn, eller sán-mæl, liden Sandbakke, Klitte, ved Strandkanten. Isl. mól eller mel.

Mömrar, v. smaatygger.

Mömsar, v. det samme.

Mösljñ, ejn, Krave, Kant af loddent Skind, til en Hue.

N.

Nádit, adv. ad sé nádit ud, at see ydmygtbedende, naadetiggende, ud.

Nagg, adj. vred.

Nésa, en, Skam, Bakhæder. Sv. Nesa, Isl. hneisa.

Neser, med Præpos. á eller ud, v. skammer En ud: impers. og uden Præpos., det flæder ilde.

Niva, en, tre Fingrende sammenlagde, en niva foil, saameget som kan holdes mellem tre Fingrende.

Niver, v. kniber med Fingrendene,

Noue, adv. neppe.

Nular, v. slumrer.

Nuttar, v. nysler, har Smaaslyser fore.

Náli, adj. uffel, slet; item syg.

Nårtar, v. smaastjæler, rapser.

Næhba, en, en arrig Kvinde.

Næbbas, v. mundhugges, kævles.

Næb-gædda, en, det samme som næbba.

Næuanöttu, adj. det samme som honnsamm.

Nögo, adj. En som er god, naar den nødes.

Nöja, en, et Sygdomstilfælde.

Nömmijn, adj. næm (af nömmе 3: Næmme).

Nörl, et, En, der sensomt forretter sine Sager.

Nörlar, v. gjør sine Ting meget langsomt.

Nöslar, v- smaapusler ideligen med sine Forretninger.

Nössel, et, En som er villig i sin Gjerning, men kan ey bestille stort ved den; item, et lidet Kvindemenneste, meget lidet af Vekst.

O.

O, en, en Bod, Fiskergarn saa kaldet.

Ojnestonken, siges om Faarene, naar den ny Uld om Sommeren begynder at pippe frem i Bunden af den Gamle, som endnu sidder paa dem.

Ollja, en, et Trug ved Brønden til at vande Creaturene i.

Oplöd, ejn, Overdelen af en Kvindesærk. Jsl. uplutr.

Oppendauad, adj. forrykt i Hovedet.

Oppenlænna, Jord, som er pløjet og dyrket sidste Aar; den derimod, som i længere Tid har ligget gold, hedder Leya.

Orsteu, et, Ordsprog; item, Mundhæld.

Os, ejn, en Os, Udløbet, Mundingen paa en Aa; Jsl. os.

Ota, en, et Otte; den tidlige Morgenstund, før end det dages. Ad gjorra óta, at staae op førend det gryer ad Dag; (om Vinteren at

staae op Kl. 3 omtrent). Otemad, ótebræj-
nevin, Morgentrahtemente; ótesång, Otte-
sang, Fropræken.

Ou, ogsaa, etiam.

P.

Paddrar, v. giver en Lyd fra sig, som stumt, haardt,
sletgarvet Skind. Deraf: et pár Sjiinpad-
drer, et Par stumme Skindbukser.

Pajl, ejn, en muret Forhøjning, hartad som et
Trappetrin, ved Brændevinspander og paa
Overpladen af Kaffelovne.

Pál, ejn, en tyk Stok, Stang af Træ, liden
Pæl.

Pallthest, ejn, en liden Pandekage, hvoraf 6 eller
8 Stk. ad Gangen bages paa et Pandejærn.

Pask, ejn, en lidet afhugget Gren eller Rodstod
af et Træ, med Kviste og Løv paa.

Páslar, v. giver enslags puslende Lyd, som naar
Man vælter sig blandt Løv, Halm eller deslige.

Pibel, en, (af péya o: Pige og ejn bell eller bel-
li, et Barn; har altid Hanskjønnet's Artifel, en
Pige, der endnu ey er fuldvoksen. Ligesom
Ordet horra, har ogsaa dette Ord mange sam-
mensætninger, saasom, en pibla-stabba, en
omtrent 16 eller 17 Aars Pige, hall-stabba,

En paa 12 eller 14 Aar, en pibla-skellda eller stellta, En paa 9 eller 10 Aar, en pibla-raspa, en høy, smækker, opvoxfende Pige, en pibla-kyla eller pibla-trissa, en liden, tyk, pibel. NB, En peya o: Pige, betyder altid en fuldvoksen Pige, og almindeligst, en Tjenestepige.

Pilk eller pillk, ejn, en liden Dreng, Sv. og Isl. pilt.

Pjerta, en, en Praas, et lidet Lys.

Plásar, v. gaaer blindt frem, plásar igjennem vanned, gaaer lige gjennem Vandet uden at see sig for.

Plödder, et, eller plöddra, en, Dynd; deraf, ad plöddra torru.

Podd-engel, ejn, en Underdjævel; fanijn å ajle hans podd-engla,

Pógga, en, en Grø, Padde.

Priggar, v. fradser, stikker; prigga sey i örad, i næsan, at fradse sig i Dret, Næsen o. s. v. prigga i jörn mé ejn kæp, fradse, stikke i Jorden med en Stok.

Pús, ejn. en Vandpyt, Sv. pus.

Pyrar, v. n. om al tynd Vædske der stiger draabes viis op igjennem en fin, snæver, Abning; vann pyrar op idå jörn, svidd pyrar ud i varmt vær.

Pysar, v. holder at en Ting lader til at være stor;
 håréd pyser på ejn långtøader hojn, Haaret
 gjør at en langhaaret Hund seer stor ud.
 Påná, adv. omtrent, bei nahe.
 Pöl, ejn, det samme som ejn pús.

Q.

See Kv.

R.

Radd, dumt, gement, Tø; usfelt Gæfferie.
 Raddviser, usle Viser, Gadepoesi.
 Raddas, v. n. teer sig som en Gæk.
 Rå for, adv. ligesom, let at gjøre. Jsl. hradfær.
 Rág, adj. rank, lige.
 Raggiñ, Fanden. Sv. Raggen.
 Raggu, adj. strid, haaragtig, grov; (om Uld;
 modsat mijl).
 Ramm, adj. stram (om Lugt og Smag).
 Rankla, en, en Ranke; en vinrankla.
 Ranu, adj. sribet.
 Rásapása, ejn, en lystig Person, der gjør mange
 Optøger.
 Raunaméde, et, og rauna-ás; Skjældsord.
 Rauser, v. sammenriver Hø eller Korn.
 Regjerar, v. det samme som deulas.

Rén, en, en Række Træer, store eller smaa, der staae ganske tæt sammen; en gåra-rén, en Række af Bøndergaarde, liggende nogenledes efter hinanden paa et vist Strog.

Ristejern, et, et Redskab til at affstikke Mosedynd i Tørder. I dets Sted bruges og et almindeligt Tørvejærn, saadant som Gladsørv skjæres med.

Rivvlar, v. skrummer ganske løselig Huden; 2) flækker Vertebælge, piller Verter.

Ryner, v. skriger som sultne Svin.

Rysk, adj. r. gal, ustyrlig, balstyrig.

Rystoppena, adv. bruges blot i Forbindelse med galijn; men éstu rént rystoppena galijn? men er Du rent bindegat?

Ræli, adj. meget hæslig.

Ræygj, neutr. Rim, Rimefrost.

Rördrom, ejn, en Peder Dros Frø.

Röslar, v. lever uordentligt, udsvævende; bruges mest med Hensyn paa Pengesager.

Rösla eller Rösmå, en langs Jorden eller Træer løbende Plantestængel f. E. Bedbændets, Humlens.

S.

Sallsérken, et, en liden Tallerken.

Sannsaga, en, et Eventyr, Vinter. Sv. Saga

Sérklar, v. risler, rinder sagte.

Seys, ejn, en Le, et Menejærn.

Sirrissa, en, en Sirse, Gaarekylling, Sv. Sirsa.

Sisara, en, en liden Saks.

Sjémodi, adj. modløs, nedslagen, modfalden, i
flet Lune.

Sjeusar, sleusar, og skreusar, v. slæber med Fod-
derne.

Sjijnara, ejn, en Sommerfugl.

Sjygje, et, et Skygge; (skugga betyder derimod
en Skygge).

Sjænner, v. fordærver; om Eggjærn, sløvgjør.

Sjænnd, adj. fordærvet; item, sløvgjort.

Sjæddu, adj. graablakket; en styg Farve.

Skajl, ejn, Bagdelen, Hammeren, paa en Økse.

Skál, adj. tyvagtig; (om Creature).

Skallrar, v. given enslags rystende Lyd, som naar
Porsellæn falder ned, uden at slaaes itu, eller
deelligeste. Hajn frös så tajnana (tænnarna)
skrallrade i mojn på'jn, han frøs saa Tænder-
ne sloge Tappenstreg.

Skelk, ejn, en Stilk; item en Plantestængel.

Skellta, see pibel.

Skjærnar, v. stjerner; gloer; dette Ord er nok det
eneste bornholmske, hvori høres k imellem s og
j eller s og i, og end ikke dette maa tales saa
haardt, som skj i Dansken.

Skraddar, v. skurrer.

Skrá-é, ejn, en Skraa-Ed, det er en falsk Ed, der gøres under visse hemmelige Forbeholdelser (reservationibus mentalibus). Thingsstude forsikre, at slig Maade, at svære falskelig paa er ikke umoralisk.

Skráta, en, en Ryg; ad slå Ejn ouer skrátan, prygle En paa Ryggen, fugtle.

Skrusa, en, en gammel Kærling; ad form. gnask.
En kælijna-skrusa.

Skryna, en, den tilbagestaaende Rodklynge af et stort fældet Træ.

Skræjl, et, et Potteskaar; deraf kaldes et skræbeligt Menneske et skræjl; et kvijnfolka-skræjl, et skræbeligt kvindeligt Redskab; et kælijna-skræjl, det samme som skrusa.

Skrænar, v. græder.

Skræpp, ejn, en Sælfskinds Tobakspung.

Skræppa, en, en Urts Navn.

Skræpper, v. praler af hvad Man ey har.

Skræppetaska, en, En som gjerne praler.

Skræykjer, v. (imperf. skrayte), skriger som en Skadde; item leer meget stærk. Sv. skrattar, skoggerleer.

Skugga, ejn, en Skygge, Skyggen af et enkelt Legeme, Sv. skugga,

Slág, adj. slap, nedspændt.

Sloy, adj. svag, kraftløs; bruges om Mennesker,

Dyr og tjærneløst Korn.

Sluna, en, En som hænger med Hovedet og har ingen Skif paa sig; item en gammel Hat med store nedfaldne Skygger.

Slöra, en, en Tjenestepige, som har med det groveste og urenligste Arbejd, at bestille, en øske.
slöra, en Koffkepige.

Slörrar, v., har slöre-Arbejde! åd slöra å slagga.
Smaddrar, v., giver en Lyd fra sig, som naar Hagel eller stort Regn slaaer paa Vindberne.

Smakkar, v. smækker med Munden, smasker, ad smakka på en piva Tobak.

Smart, adj. smækker, smal og tynd, spinkel.

Smider, v. kaster; smider bort, smider hen, smider paa gollet.

Snabba, en, En, der bider og snærer ad Folf.

Snabbar, v. det samme som habbar.

Snér, v. snitter Kviste af smaa Træ.

Snerlijn, ejn, see horra.

Sniver, v. sover.

Snöbba, en, en Snibbe, Irettesættelse Sv. snöbba.

Snöbber, v. irettesætter, snibber, Sv. snöbber.

Snöjer, v. snuser, snøfter efter noget. (om Visiterer og Støvere).

Snör, Snot.

Snördallk, ejn, Snotflat.

Spiggar, v. sparker, fradser med Fodderne.

Spijn, et, Hjerdeparten af en gammel Skjeppe; i
nyt Maal i Hfr. i Otfr. $\frac{1}{8}$ Pot.

Spoer sey, v. skynder sig, spaaer sig.

Sprygj, adj. sprød, item det samme som kivver.

Stá, i, i Aften.

Stabba, en, en Træstamme; pibla-stabba, see
pibel.

Staggrar, v. gaaer svagt, ryttende.

Stamm, ejn, et Sted. iijnjinstamm, ingensteds.

Staunar, v. standser.

Stérs, et, et Køkken, Stegers.

Steu, adj. stædig.

Storrja, en Ket, da Kjødet paa Kalve eller Lam-
me, Hoveder og Ben skjæres smaat og tillaves
med Eddikke og Kryderi. 2) Stør, en Fisk,
saa kaldet.

Storrhus, et, et Køkken.

Strag, adj. stiv i alle sine Stillinger, brystende sig,
knejsende, affekteret.

Striva, ejn, en Strube; kaldes ogsaa vrånga-
strivajn o: den vrange eller forkerte Strube;
ad få nád i vrångastrivajn ssiges som den der
synker Mad eller Drikke ned i Lustrøret istæ-
denfor i Svælget.

Strunk, ejn, en Plantestængel.

Strunk, adj. pæn, stram.

Strus, adj. det samme.

Stæjler, v. n. det flæder vel.

Stönnkága, en, en meget tynd Pandekage.

Sua, en, et Stykke af et strandet Skib, som driver i Land; et Stykke af en sønderlagen Skibs-
side; et Stykke Drag.

Sula, en, en kort Stang, hvorpaa Lunstikken er
paa en høredet Vogn; eu böggsula, en liden,
meget tyk, forædt, Kvinde eller Pigebarn.

Svajl, et, Sted, hvor Vandet stiger op af Jorden.

Svårt, adj. sort, Sv. swart: hvad derimod Sves-
kerne kalde swårt, hedder paa bornholmsk:
svårt.

Svæjler, v. hovner op, svulmer.

Svölma, ejn, Svulst.

Sygj, adj. fugtig.

Sæt, et, Maade, Viis, Sv. sått.

T.

Tajnharpa, en, et haanende Navn paa en gam-
mel Kærling, hvis Tænder enten ere borte eller
og meget hæslige og ilde ordnede.

Tallrik, ejn, en Tallerken, Sv. tallrik.

Tégauns, adv. rigtigen, fuldkommeligen; ad
forstå nåd tégauns å gjorrad så tegauns, at
forståa noget vel og gjøre det saa rigtig.

Tijlle, et. et Loft.

Tó, Uld; ejn logga tó, en Lok Uld.

Tógges, ejn, tygget Mad, som gives Børn. (Af tóggar, tygger).

Torr, v. tørrer; 2) slaaer. A, torriijn ouer skrá-tan! O! giv ham over Ryggen; deraf tryntör-ra o: næsefjøre.

Torrhagg, ejn, Torbist, Skarnbasse.

Tósa, en, en Tosse; bruges blot om Hunkjønnet, ligesom tossa allene om Hankjønnet.

Trá, ejn, en Trodd, tilkjørt Snevey.

Tránta eller tránt, en, Omtrentlighed; på dejn trántan, paa det Paa, saa omtrent.

Tráslar, eller táslar, ureder noget, f. E. Garn; trækker det efter sig med Fodderne.

Trokk, adj. tvær, trodsig.

Trud, ejn, en Lud.

Træser, v. drager Anden meget besværligt, næsten rallende.

Tumlar, v. det samme som farras.

Tvarfyjljn, ejn, en Tværfyllding, en forædt Dreng eller Mand.

Töslar, v. taler meget uforstaaeligt.

U.

Ufajnu, adj, uhandterlig. Sv. ofantelig.

Uforayt, Banvare, uforvarende.

Ujnarna eller rettere ojnarna, Mellemmad, Midd-
aftensmad, Vesperkost.

Un, ejn, en Øvn, deraf kaklun, en Kaffelovn.
 Sv. ugn.

Ur eller urer, v. sandser; hajn é så naggar ad hajn énte urer vad hajn gjorr, han er saa vred, at han ey sandser, hvad han gjør; hajn urer énte vor hajn slår, han sandser ey efter hvor han slaaer : rammer.

Ustogga, adj. og adv. ustadig; ustogga vær, April: Vær; hón é falia ustogga, hun er særdeles ustadig : vægelsindet.

V.

Vág eller våg. adj. ussel, slet: hajn é 'nte så våger, han er ikke saa ussel.

Vankar. v. reyser; ikke i den Bemærkelse som det danske vanke.

Varkjeli, adj. løyerlig, pudserlig; Du è då ret ejn varkjelier Ejn! Du er ret en løyerlig Pjes.

Varp, ejn, Kendingen, Kendegarn, ved Bæverier.

Vaular, v. gaaer og laller af Drukkenskab.

Vijla, adj. (ens i alle tre Køn) i god Stand; di é lie vijla, de ere i lige god Stand; hajn é allri et grössen vijlara nu, ijn hajn va for fira år sin, han er slet ikke bedre istand nu, end han var for fire Aar siden.

Vijlbro, Bildbrad, egentlig en Ket tillavet af smaa Grise, da Kjødet koges i Blodet med Edike og Kryderi iblandt.

Vijntoppena, adv. det samme som rystoppena.

Vinar, v. gaaer hen i Taaget, bærer sig dumt ad; sikkedan du går å vinar! See hvordan du gaaer hen i Taaget. Heraf: en ra-vina, en Fjante (af radd og vina).

Viner, v. skriger, græder. Heraf en vinepiva,

Viner, et, en Nar, En der gjør sig til Latter (til Bidunder) for Folk; ad gjorra viner å folk, at gjøre Nar af Folk.

Vinersamm, adj. naragtig; item vinersfojl o: som gjerne har andre for Narre.

Vinersfitta, en, en Spottefugl.

Viss, adj. rast, vever; ejn visser horra, en rast Dreng.

Vispa, en, en Vimse, en Kvinde der vimser meget omkring.

Vojllövver, v. løber løbsk.

Vrág, et, et liderligt, forfaldet, Menneſke.

Vrásar, v. ødsler.

Vrángværú, adj. vrangvillig, ſlem at komme til rette med.

Vrönnar, v. vrinsker.

Vrönsk, ejn. en uſkaaren Feſt.

Vyst, ejn, en Hund.

Våratös, adj. og våralöst, adv. uden Vogt; der é sloppet våralöst, Vøret er opgivet. Naar et Menneske siges at være våralöst, betyder det stundom saameget som den danske Talemaade: at have en Skrue løs; hajn snakkar så våralöst, han taler saa usammenhængende, ugrundigt. (Af ad våra o: vogte, tage i Agt).

X og Z.

Bruges ikke i Bornholmsken.

Å.

A, conj. og.

Å, præp. af; idå, udaf.

Åla-tælla, en, en Kurb af Die til at fange Hal i om Sommeren.

År, et, en Landbrugs Redskab, paa sælandsk kaldet: en Krog.

Åtte, imperf af eyer, eyede; item skylde, var skyldig.

Æ.

Ængra, en, Spy,æg, som Fluer sætte paa Rød, o. d.

Ær, et, et År, So. årr. Item, Flertallet af en æ, Ær, Naer.

Ærijnsfoul, ejn, en Vagtel, saakaldet fordi
dens tidlige Ankomst om Vaaren menes at be-
tyde et godt grødefuldt Aar, goer ærijn.

Arméde, et, et Skjældsord, hartad det samme
som raunaméde.

Ö.

Ökker eller jökker, adj. vever.

Önka, ejn, Enkelte.

Önner, v. læmmer, faaer Lam.

Ör, adj. ör jör kaldes en ufrugtbar, rødagtig,
usammenhængende Jordart, aldeles manglende
det klægge, limige, som findes ved god Lerjord.
Den kan forbedres ved at blandes med Ler. ör
i houd, Sv. yr.

Foruden disse her anførte Ord ere endnu endel
afvigende fra Dansken, men som bruges saaledes i
Svensken som i Bornholmsken, hvorfor Jeg ey har
villet indføre dem her, da Ordsamlingen i saa
Fald vilde være bleven altfor drøyt.

R e t t e l s e r

Side 142 Linie 2 istedenfor 1744 læs 1742

— 215 L. 10 istedf. Tid l. ud

— 231 L. 8 istedf. Myr l. Sø

— 237 L. 17, 18 istedf. Jordeborettes l. Jordebogen

Bed Side 260 og 261 mærkes, at Galthuna ikke, som der staaer, et større end BølsHAVN. De mindre betydelige Korrekturvildelser bedes Læserne at undskylde og selv at rette.